



แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช



ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง
วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2563



M.R.KUKRIT PRAMOJ POLITICAL CONCEPT

BY

WITUCHA KAEWMANO



**A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENTS FOR
THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY IN LEADERSHIP
IN SOCIETY, BUSINESS AND POLITICS
COLLEGE OF SOCIAL INNOVATION**

GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2020

คุษฎีนิพนธ์เรื่อง

แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

โดย

วิรุณา แก้วมโน

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง

มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2563

รศ.ดร.สังศิต พิริยะรังสรรค์
ประธานกรรมการสอบ

ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์
กรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

ผศ.ดร.นิตยารัณช์ องค์กรสิงห์
กรรมการ

ผศ.ดร.ชวลีรัตน์ เจริญพร
กรรมการ

ผศ.ดร.รัตพงษ์ สอนสุภาพ
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ร.ต.หญิง ดร.วรรณิ์ สุขสาตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

18 สิงหาคม 2563

Dissertation entitled

M.R.KUKRIT PRAMOJ POLITICAL CONCEPT

by

WITUCHA KAEWMANO

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy in Leadership in Society, Business and Politics

Rangsit University
Academic Year 2020

Assoc.Prof.Sungsidh Piriyarangsan, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

Preecha Piampongsan, Dr.rer.pol.
Member

Asst.Prof.Chatwarun Ongkasing, Ed.D.
Member

Asst.Prof.Chuleerat Charoenporn, Ph.D.
Member

Asst.Prof.Rattaphong Sonsuphap, Ph.D.
Member and Advisor

Approved by Graduate School

(Asst.Prof.Plт.Off. Vanee Sooksatra, D.Eng.)

Dean of Graduate School

August 18, 2020

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ได้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเนื่องจากผู้วิจัยได้รับความกรุณาอนุเคราะห์จากบุคคลที่เคารพหลายท่าน ซึ่งไม่อาจจะกล่าวถึงได้หมด ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ทุกท่าน ประกอบด้วย รศ.ดร.สังศิต พิริยะรังสรรค์ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ผศ.ดร.ฉัตรวรัญช์ องค์กรสิงห์ ผศ.ดร.ชุลีรัตน์ เจริญพร และ ผศ.ดร.รัตพงษ์ สอนสุภาพ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จนทำให้คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

คุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากการค้นคว้าของคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบทดแทนบุญคุณบูชาบิดา มารดาซึ่งท่านทั้งสองมุ่งมั่นที่จะให้ผู้วิจัยได้รับการศึกษาในชั้นสูงสุด และขอมอบแด่ครู อาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอนศิษย์มาตลอดผู้มีพระคุณทุกท่าน

วิธูมา แก้วมโน
ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5808496 : วิรุฒา แก้วมโน
 ชื่อคุณิพนธ์ : แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
 หลักสูตร : ปรัชญาคุณิบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง
 อาจารย์ที่ปรึกษา : ผศ.ดร.รัตพงษ์ สอนสุภาพ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และเพื่อศึกษาที่มาของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ตลอดจนศึกษาแนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในบทบาทของนักหนังสือพิมพ์ งานวิจัยฉบับนี้ได้ข้อมูลผ่านการรวบรวมจากบทความหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ข้อมูลจากงานหนังสือและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รวมทั้งการหาข้อมูลการวิจัยจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์โดยใช้ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของสื่อสารมวลชน และทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์

จากการศึกษาพบว่าแนวความคิดทางการเมืองด้านความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และความเข้าใจทั้งทางด้านงานการเมืองและงานหนังสือพิมพ์ ประกอบกับการเป็นผู้มีศิลปะในการใช้ภาษา ในบทความจึงทำให้สยามรัฐดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกสั่งปิดในยุคเผด็จการทหาร ซึ่งแนวความคิดทางการเมืองด้านความจงรักภักดีของท่านเกิดจากชาติกำเนิด แนวความคิดด้านการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของท่าน ได้ซึมซับตั้งแต่ท่านเข้ารับการศึกษาในต่างประเทศ และท่านเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยของไทยด้วยว่าเราไม่สามารถจะมีประชาธิปไตยแบบสากลได้ทันทีจำเป็นต้องพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป ในการดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมของหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม กฎหมาย จารีตประเพณี และต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง แนวทางการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมที่ท่านให้ความสำคัญมากที่สุดคือ หนังสือพิมพ์ต้องไม่รับทุน จากนักการเมืองหรือรัฐบาล สิ่งที่จะทำให้หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพในการปฏิบัติตามกรอบจริยธรรมคือ การทำให้หนังสือพิมพ์ได้รับความนิยมนจากประชาชน

(คุณิพนธ์มีจำนวนทั้งสิ้น 158 หน้า)

คำสำคัญ: ความคิด, การเมือง, ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

5808496 : Witucha Kaewmano
 Dissertation Title : M.R.Kukrit Pramoj Political Concept
 Program : Doctor of Philosophy in Leadership in Society, Business and Politics
 Dissertation Advisor : Asst.Prof.Rattaphong Sonsuphap, Ph.D.

Abstract

The objectives of this study were to investigate the impact of the political concept of M.R. Kukrit Pramoj on the survival of the Siam Rath Newspaper and to study the origin of his political concept as well as his ethical concept in his role as a journalist. The data were collected from articles published in the Siam Rath Newspaper, books, interviews with those involved with M.R. Kukrit Pramoj, and related documents. The data were analyzed based theories of political economy of mass communication and theories of discourse analysis.

The result showed that M.R. Kukrit Pramoj’s royalist ideology, understanding of politics and journalism, and journalistic prowess contributed to the continuity of the newspaper’s operation, preventing it from being shut down by military orders military dictatorship. His political loyalty stemmed from his birth as a member of the royal family while his democratic perspectives originated from his study in foreign countries. He understood that, for Thailand, conversion to international democracy took much time. To preserve journalist ethics and morality, newspapers should take society, law, and culture into consideration. What M.R. Kukrit Pramoj mostly concerned with was how a newspaper refused money from the government or politicians. What contributed to freedom in its professional and ethical practice was a newspaper needed to publicly accepted and become popular.

(Total 158 pages)

Keywords: Concept, Politics, M.R.Kukrit Pramoj

Student’s Signature Dissertation Advisor’s Signature

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญรูป	ช
บทที่ 1	
บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์	3
1.3 คำถามการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตการวิจัย	3
1.5 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.7 วิธีวิทยาคำเนินการวิจัย	6
บทที่ 2	
แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
2.1 แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy)	11
2.2 การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis)	22
2.3 แนวคิดว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชน	29
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	32
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
บทที่ 3	
บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสื่อหนังสือพิมพ์ พ.ศ.2500-2516	38
3.1 บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม	38
3.2 บริบทสื่อหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย	50
3.3 ปฐมบทของผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ	54

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4	
การก่อตัวของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	58
4.1 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจในห้วง พ.ศ.2500 - 2516	58
4.2 ปัจจัยทางการเมืองในห้วง พ.ศ.2500-2516 ที่ส่งผลต่อการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์	62
4.3 โครงสร้างหนังสือพิมพ์สยามรัฐและการตลาด	79
4.4 วิพากษ์ การแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านงานเขียนในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์	81
4.5 วิพากษ์ การแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านงานเขียนในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในรัฐบาลจอมพลถนอม	83
4.6 สรุปที่มาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	85
บทที่ 5	
ที่มาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	88
5.1 บทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์	88
5.2 บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	93
5.3 แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	106
บทที่ 6	
คุณธรรมจริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และอิทธิพลทางความคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชกับการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ	118
6.1 คุณธรรมและจริยธรรมในความรับผิดชอบของหนังสือพิมพ์	119
6.2 แนวทางการดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมหนังสือพิมพ์	127
6.3 อิทธิพลความคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ	129
บทที่ 7	
สรุปผลการศึกษา อภิปราย และข้อเสนอแนะ	137
7.1 สรุปผลการศึกษา	137
7.2 อภิปรายผล	142
7.3 ข้อเสนอแนะ	149

สารบัญ (ต่อ)

บรรณานุกรม

หน้า

151

ประวัติผู้วิจัย

158



สารบัญรูป

รูปที่

หน้า

2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

37



บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สื่อสารมวลชนอยู่คู่กับเมืองไทยมาเป็นเวลานาน ในอดีตประเทศยังไม่เป็นประชาธิปไตย หรือประชาธิปไตยยังอ่อนแอ สื่อมวลชนจะมีบทบาทสำคัญในการตรวจสอบรัฐบาล สะท้อนปัญหาของประชาชน ซึ่งในบางยุครัฐบาลมีความต้องการที่จะครอบครองสื่อหรือตั้งสื่อของตนเองเพื่อควบคุมทิศทางหรือนำเสนอข่าวในทางบวกกับรัฐบาล สื่อสารมวลชนรุ่งเรืองและมีความสำคัญจนถึงยุคที่พูดได้ว่า ผู้ใดครอบครองสื่อได้ผู้นั้นครอบครองประเทศ ประเทศไทยกว่าจะเป็นประชาธิปไตย จวบจนทุกวันนี้ต้องผ่านเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่แลกมาด้วยเลือดเนื้อของประชาชน ที่สำคัญมี 3 เหตุการณ์ คือ 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลาคม 2519 และ พฤษภาทมิฬ 2535 ซึ่งสื่อมวลชนทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์จะมีความสำคัญมากในการนำเสนอข่าวสาร และสร้างความรู้สึกร่วมของสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา และในยามวิกฤติ สื่อมวลชนจะเป็นเป้าหมายหลักของผู้มีอำนาจที่ต้องการเข้ามาควบคุมการนำเสนอข่าว หากไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง อาจถึงขั้นสั่งปิดสถานีหรือ ปิดหนังสือพิมพ์ (บัญญัติ ทัศนียะเวช, 2556)

นับย้อนไปในช่วงเวลาหลังจากได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญเมื่อ พ.ศ.2475 ระบอบการปกครองของประเทศซึ่งอยู่ในยุคเปลี่ยนผ่าน ส่วนใหญ่ถูกปกครองโดยทหาร เหตุการณ์สำคัญช่วงหนึ่งเกิดขึ้นหลังจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐประหารในปี พ.ศ.2500 ล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม แล้วได้มอบหมายให้พจน์ สารสิน เอกอัครราชทูตไทยประจำ สหรัฐอเมริกา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อจัดการเลือกตั้ง ในวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ.2500 ต่อมา วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2501 พลโท ถนอม กิตติขจร จึงขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและมีการรัฐประหารโดย จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อ 20 ตุลาคม พ.ศ.2501 โดยอ้างเหตุผลด้านความมั่นคงว่าประเทศกำลังถูกคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ และความวุ่นวายทางการเมือง หลังจากนั้น ได้ยกเลิกระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา และยกเลิกระบบรัฐธรรมนูญตราการเมือง พ.ศ.2489 มีผลให้พรรคการเมืองสิ้นสุดลง ออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 5 ลงวันที่ ตุลาคม พ.ศ.2501 ให้สภาผู้แทนราษฎร

และคณะรัฐมนตรีสิ้นสุดลง ปิด เซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ จับกุมขังไว้แก่นักหนังสือพิมพ์เสรีนิยม และในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2502 ก็มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้จอมพล ศฤงค์ ธารินทร์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สิ้นสุดการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ.2506 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ในห้วงของการดำรงตำแหน่งของ จอมพลศฤงค์ ธารินทร์ ได้จำกัดเสรีภาพด้านสื่อสารมวลชนเป็นอย่างมาก (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2508, น. 5)

หลังจากจอมพลศฤงค์ ธารินทร์ ได้ถึงแก่กรรม ในขณะที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ 8 ธันวาคม 2506 จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ขึ้นเป็นผู้นำทางการเมืองนับตั้งแต่นั้น จนถึงวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ช่วงแรกของการปกครอง ไซ้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2502 ซึ่งให้อำนาจนายกรัฐมนตรีอย่างมาก ซึ่งช่วงนี้ประเทศอยู่ภายใต้เผด็จการทหารและสิทธิเสรีภาพในการนำเสนอข่าวสารของสื่อสารมวลชนมีขีดจำกัดอย่างมาก ถึงแม้จะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2511 แต่รูปแบบการปกครองก็ยังเป็นไปเพื่อรักษาสถานภาพและตำแหน่งทางการเมืองของตนเอง ซึ่งท้ายที่สุดจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและลี้ภัยการเมือง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511ก, น. 5, 2511ข, น. 5)

นับตั้งแต่ จอมพลศฤงค์ ธารินทร์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ.2502 ต่อเนื่องจนถึงจอมพลถนอม กิตติขจร ในปี 2506 และสิ้นสุดอำนาจเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยตกอยู่ภายใต้เผด็จการทหาร ที่ประชาชนถูกจำกัดเรื่องสิทธิเสรีภาพ หนังสือพิมพ์ถูกควบคุมและจำกัดเสรีในการนำเสนอข่าวสาร โดยเฉพาะข่าวสารที่มีผลต่อความมั่นคงของรัฐบาล บางครั้งอาจถูกสั่งปิดได้เมื่อผู้มีอำนาจต้องการ หนังสือพิมพ์สยามรัฐเป็นหนังสือพิมพ์ภาษาไทยรายวัน เสนอข่าวทั่วไป ออกฉบับปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2493 ราคา 50 สตางค์ โดยมีหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช และนายสละ ลิขิตกุล เป็นผู้ร่วมก่อตั้ง เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีอายุยืนยาวอยู่คู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทยมาเป็นเวลานาน ผ่านการต่อสู้กับอำนาจของรัฐบาลมาหลายยุคหลายสมัย จนสามารถดำรงอยู่มาจวบจนทุกวันนี้ ในสมัย 14 ตุลาคม 2516 ได้นำเสนอข่าวเหมือนกับเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล อาทิเช่นการเปิดโปงการทุจริตของรัฐบาล และเสนอข่าวการนำเฮลิคอปเตอร์ของทางราชการไปล่าสัตว์ จนเป็นสาเหตุให้เกิดความไม่พอใจของประชาชน จนนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 (เศรษฐวัฒน์ สุรินทร์คำ และคณะ, 2556, น. 24-25)

บทบาทของสื่อหนังสือพิมพ์นอกจากเป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เสนอข่าวสาร ทิศนะทางการเมือง รวมถึงการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล

นักการเมือง และสะท้อนความต้องการของประชาชนให้รัฐบาลได้รับทราบด้วย การนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ที่เหมือนกับเป็นฝ่ายค้านของรัฐบาลย่อมต้องถูกกดดัน คุณความจากรัฐบาล เพื่อให้นำเสนอข่าวสนับสนุนรัฐบาลหรือถ่วงน้ำหนัก นำเสนอข่าวที่ทำให้รัฐบาลเสียหาย แต่หนังสือพิมพ์สยามรัฐก็ผ่านอุปสรรคต่าง ๆ มาได้จนมาถึงทุกวันนี้

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบริบทเชิงประวัติศาสตร์ของสื่อต่อการเมืองในห้วงที่รัฐเป็นเผด็จการทหาร นับตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนถึงจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลและประชาชน หนังสือพิมพ์สยามรัฐซึ่งเป็นตัวกลางในการนำเสนอข่าวสาร ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐและในฐานะผู้เขียนบทวิเคราะห์วิจารณ์ ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ มีบทบาทในการนำเสนอแนวคิดทางการเมืองอย่างไรและมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่หนังสือพิมพ์สยามรัฐได้อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์

- 1.2.1 เพื่อศึกษาที่มาของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
- 1.2.2 เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมือง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ
- 1.2.3 เพื่อศึกษาแนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในบทบาทของนักหนังสือพิมพ์

1.3 คำถามการวิจัย

ความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีเนื้อหาและความหมายอย่างไร

1.4 ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้จะศึกษาผ่านหนังสือพิมพ์สยามรัฐหน้า 5 ระหว่าง พ.ศ.2502-2516 รวมถึงหนังสือ การบรรยาย การปาฐกถา ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ได้แสดงไว้ต่อสาธารณชน โดยใช้การศึกษาแนวคิดทางการเมืองจะศึกษาจากบทความหนังสือพิมพ์สยามรัฐของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

ปราโมช ในห้วงพ.ศ. 2502 -2516 ในสมัยที่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี โดยเน้นเฉพาะที่แสดงความคิดเห็นทางการเมือง รวมผลงานด้านการเขียน การปาฐกถา อภิปรายของท่าน และการสัมภาษณ์ผู้ที่ได้ทำงานร่วมกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

1.5 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) หมายถึง ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) แบบมาร์กซิสม์เป็นทฤษฎีดั้งเดิมที่สำคัญในการมองความขัดแย้งหลักในสังคม โดยคาร์ล มาร์กซ นักปรัชญาสังคมชาวเยอรมัน กรอบความคิดของมาร์กซิสม์เป็นความคิดเชิงทฤษฎีในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ มองความขัดแย้งทางสังคมเป็นหลัก ซึ่งความขัดแย้งที่ชัดเจนมากที่สุด คือ ความขัดแย้งทางชนชั้น

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy Theory) หมายถึง ทฤษฎีที่อธิบายสื่อที่ถูกผลิตโดยสื่อมวลชน ที่ผลิตออกสู่สังคมนั้น เป็นเพียงสินค้าบริโภคในตลาดซื้อขาย ข่าวสาร จะถูกกำหนดให้ตอบสนองตลาดบริโภคมากกว่าความจำเป็นของสังคม การนำเสนอเนื้อหารายการใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์หรือสร้างสรรค์ต่อสังคม มักถูกละเลยจากสื่อ ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า การผลิตในลักษณะนี้ ตอบสนองด้านเศรษฐกิจ ที่แสวงหาผลกำไร โดยตอบสนองภาคธุรกิจเอกชน มากกว่า

ทฤษฎีของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (The Frankfurt School) หมายถึง ทฤษฎีที่อธิบายบทบาทสื่อมวลชนในด้านวัฒนธรรมมากกว่าด้านเศรษฐกิจ โดยมองว่าสื่อเป็นช่องทางในการประกอบสร้างวัฒนธรรมสื่อ ที่มุ่งเน้นนำเสนอวัฒนธรรม ความคิดและอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นปกครอง การสร้างภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ที่เป็นประโยชน์กับชนชั้นปกครองหรือชนชั้นที่มีอำนาจในสังคม ซึ่งสรุปว่า ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับภาครัฐ ซึ่งเป็นส่วนสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานให้กับภาครัฐ

ทฤษฎีการครอบงำหรือการครองความเป็นเจ้า (Hegemonic Theory of Media) หมายถึง ทฤษฎีที่อธิบายการทำให้อุดมการณ์หรือวิธีคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง มีความโดดเด่นเหนือสภาพหรือเงื่อนไขที่เป็นจริง อุดมการณ์นี้ มิได้เกิดจากระบบเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ฝังตัวอยู่ในทุกกิจกรรมทางสังคม ซึ่งอุดมการณ์ ในความคิดที่โดดเด่นนี้ จะช่วยรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นบางกลุ่ม ให้คงทนถาวรเหนือกลุ่มอื่น และในกระบวนการนี้ สื่อมวลชน จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็น

เครื่องมืออนุรักษ์ผลประโยชน์ ให้กับคนบางกลุ่มในสังคม สรุปว่า องค์การเป็นรัฐวิสาหกิจ (กึ่งเอกชน กึ่งรัฐ) แต่มีส่วนส่วนของเอกชน มากกว่าภาครัฐ จึงมีบทบาทมาก เมื่อขัดกับผลประโยชน์ อาจเป็นที่ปรึกษาที่อยู่เบื้องหลังการทำงาน ให้เอกชนหรือภาครัฐก็ได้

ทฤษฎีวิพากษ์ว่าด้วยวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) หมายถึง ทฤษฎีที่อธิบายถึง เป็นการสนใจการสร้าง ความหมายทางวัฒนธรรมของสื่อมวลชน ซึ่งแนวทางเชิงวัฒนธรรมนี้ มองว่าสังคมเป็นสนามแห่งการต่อสู้แข่งขันทางความคิด ผ่านกระบวนการสร้างความหมาย แนวทางการวิเคราะห์ในเรื่องนี้ มักอาศัยทฤษฎีสัญญาวิทยา ซึ่งเป็นแนวทางศึกษากระบวนการสร้างความหมาย ตอกย้ำ ตีตรองความหมายของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ในวัฒนธรรมต่าง ๆ กัน ผ่านกระบวนการสื่อสารสัญลักษณ์ ทั้งที่เป็นวัจนภาษา(ภาษาพูด ภาษาเขียน) อวัจนภาษา(ภาษาสัญลักษณ์) และกิจกรรมต่าง ๆ ในบริบทสังคมและวัฒนธรรม

หนังสือพิมพ์สยามรัฐ หมายถึง หนังสือพิมพ์ภาษาไทยรายวันเสนอข่าวทั่วไป ออกฉบับปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2493 ราคา 50 สตางค์ โดยมี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช และนายสละ ลิขิตกุล เป็นผู้ร่วมก่อตั้ง และมีคำขวัญประจำหนังสือพิมพ์ว่า"นิคคุณเห นิคคุณหารห ปคคุณเห ปคคุณหารห" เป็นพุทธศาสนสุภาษิตภาษาบาลีบทหนึ่ง อ่านว่า"นิกคัณนะเห นิคคะหาระหัง ปักคัณนะเห ปักคะหาระหัง" แปลว่า "ชมคนที่ควรชม ชมคนที่ควรชม" ถือเป็นหนังสือพิมพ์รายวันที่มีอายุยาวนานที่สุดที่ยังมีวางจำหน่ายจนถึงปัจจุบัน

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หมายถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เกิดเมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 20 เมษายน 2454 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2538 รวมอายุได้ 84 ปีเศษ เป็นพระโอรสคนที่ห้าของพลโทพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าคำรบ กับหม่อมแดง (บุญนาค) ปราโมช ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นสมาชิกคนสุดท้ายของครอบครัว

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษายุทธศาสตร์และแนวคิดทางด้านการเมือง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านการแสดงความเห็นทางด้านการเมืองในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในห้วงเผด็จการทหารพ.ศ.2502-2516 และการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด จะทำให้ทราบถึงแนวคิดทางด้านการเมืองของท่าน และการใช้ทฤษฎีวิพากษ์มาวิเคราะห์แนวความคิดทางด้านการเมืองของท่าน จะทำให้ทราบสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง

แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นอกจากนั้นการศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมของนักหนังสือพิมพ์ผ่านงานเขียนของท่าน ทำให้สื่อสารมวลชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ของสื่อสารมวลชน เพื่อประโยชน์ของชาติต่อไป

1.7 วิธีวิทยาดำเนินการวิจัย

การศึกษาบทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักสื่อสารมวลชนที่เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐสื่อสารแนวความคิดทางการเมืองอย่างไร ภายใต้ข้อจำกัดทางด้านเสรีภาพในการนำเสนอข่าวสาร โดยที่หนังสือพิมพ์สยามรัฐสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกตั้งปิดจากผู้มีอำนาจ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ สามารถนำข้อค้นพบไปศึกษาและปรับใช้กับการสื่อสารมวลชนในปัจจุบัน โดยมีแนวทางในการวิจัยดังนี้

1.7.1 วิธีการศึกษาวิเคราะห์

การศึกษาเพื่อวิเคราะห์เพื่อให้สามารถตอบคำถามและบรรลุวัตถุประสงค์ของงานวิจัยได้ ผู้วิจัยจะศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านการแสดงความเห็นผ่านบทความที่เขียนบนหนังสือพิมพ์สยามรัฐ หนังสือที่แต่งโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดและงานวิจัย โดยใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) โดยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ประสานวิธีวิทยาระหว่างทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy Theory) ทฤษฎีวิพากษ์สำนักคิดแฟรงค์เฟิร์ต (The Frankfurt School) และทฤษฎีการครอบงำหรือการครองความเป็นเจ้า (Hegemonic Theory of Media) รวมทั้งทฤษฎีวิพากษ์ว่าด้วยวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่แสดงความคิดเห็นผ่านหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในห้วงพ.ศ. 2502 -2516

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาที่มาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของสื่อสารมวลชน (Political Economy of Media)

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์คุณธรรม จริยธรรมผ่านงานเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

ขั้นตอนที่ 4 ใช้ทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์ (Critical Discourse Analysis) ในการศึกษา เชื่อมโยง ระหว่างการใช้ภาษา ที่มา แนวคิดทางการเมือง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับบริบททาง วัฒนธรรม เศรษฐศาสตร์และแนวคิดของสื่อสารมวลชน

1.7.2 วิธีในการรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ทราบถึงแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช การรวบรวม ข้อมูลจะเก็บรวบรวมจากบทความหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ข้อมูลจากงานแต่งหนังสือและข้อมูลจาก แบบสัมภาษณ์ โดยผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยผู้ที่ทำงานในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ทั้งในอดีตและ ปัจจุบัน บุคคลใกล้ชิดที่มีความเกี่ยวข้องกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รวมทั้งการหาข้อมูลการวิจัยจาก เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.7.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

นายชัชวาลล์ คงอุดม ผู้สืบทอดหนังสือพิมพ์สยามรัฐต่อจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
 นายทวี พันธุ์สุระ อดีตเลขานุการ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
 นายบุญส่ง ชลธร นักวิชาการ
 นายวีโรจน์ วัฒนธาดากุล บรรณาธิการหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

1.7.4 วิธีในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลนี้ดำเนินการไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเป็นข้อมูลที่ได้ จากการสัมภาษณ์นำมาถอดความ เพื่อใช้ ตัวบท (Text) ในการวิเคราะห์ และข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และนำข้อมูลที่ได้มาจัดประเภทแยกแยะและเชื่อมโยงกับทฤษฎี เพื่อให้ความหมาย และสร้าง ข้อสรุป การรายงานผลการวิจัยจะกระทำในรูปของการบรรยาย โดยเชื่อมโยงกับทฤษฎีที่ได้ ทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 โดยเสนอรายงานการวิจัย ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ กล่าวถึง ความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ คำถามในการวิจัย และวิธี วิทยาดำเนินการวิจัย

บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ประกอบด้วย ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy Theory) ทฤษฎีวิพากษ์สำนักคิดแฟ

รงค์เฟิร์ต (The Frankfurt School) ทฤษฎีการครอบงำ (Hegemonic Theory of Media) และทฤษฎีวิพากษ์ว่าด้วยวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) รวมทั้งสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 บริบททางเศรษฐกิจการเมือง และบริบทหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย

บทที่ 4 การก่อตัวของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

บทที่ 5 แนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

บทที่ 6 แนวคิดด้านคุณธรรมและจริยธรรมรวมทั้งอิทธิพลทางความคิดของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

บทที่ 7 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ



บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยฉบับนี้ ต้องการศึกษาแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะเจ้าของและผู้เขียนบทความของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในห้วงที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และต่อเนื่องถึงจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ระหว่าง พ.ศ.2502 – 2516 ซึ่งการทำความเข้าใจกับผลงานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่สื่อสารผ่านบทความท่ามกลางสิทธิเสรีภาพ ด้านสื่อมวลชนมีจำกัด งานเขียนและการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์จะทำให้ทราบแนวคิดทางการเมืองของท่าน และใช้ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ซึ่งรู้จักกันในนามของทฤษฎี Marxist หรือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) ทฤษฎีมาร์กซิสม์เป็นทฤษฎีต้นแบบที่สำคัญในการมองความขัดแย้งหลักในสังคม โดยคาร์ล มาร์กซ นักปรัชญาสังคมนิยมชาวเยอรมัน กรอบความคิดของมาร์กซิสม์เป็นความคิดเชิงทฤษฎีในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จุดเด่นของความคิดมาร์กซิสม์ คือ มองความขัดแย้งทางสังคมเป็นหลัก ซึ่งความขัดแย้งที่ชัดเจนมากที่สุด คือ ความขัดแย้งทางชนชั้น ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ได้เริ่มต้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ซึ่งทฤษฎีของมาร์กซ ได้ผ่านการทดสอบโดยการนำมาใช้ในภาคปฏิบัติการที่เป็นจริงในการวิพากษ์วิจารณ์ และได้รับการพัฒนาปรับปรุงโดยนักคิดอยู่เรื่อยมา ซึ่งจากทฤษฎีที่ มาร์กซ ได้เริ่มต้นวางรากฐานที่สำคัญสำหรับการวิเคราะห์สังคม ได้แตกเป็นอีกหลายทฤษฎีย่อย ๆ ซึ่ง McQuail (1987) ได้แบ่งทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ออกเป็น 3 รุ่น ดังนี้

รุ่นแรก ทฤษฎีมาร์กซแบบคลาสสิก

รุ่นสอง ประกอบด้วย 3 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy Theory) ทฤษฎีวิพากษ์สำนักคิดแฟรงค์เฟิร์ต (The Frankfurt School) และทฤษฎีการครอบงำหรือการครอบความเป็นเจ้า (Hegemonic Theory of Media)

รุ่นสาม ทฤษฎีวิพากษ์ว่าด้วยวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies)

ทฤษฎีวิพากษ์ทั้ง 3 รุ่น 5 ทฤษฎี มีรายละเอียดที่มองสื่อมวลชนแตกต่างกัน ดังนี้

ทฤษฎีมาร์กซแบบคลาสสิก เป็นทฤษฎีรุ่นแรก ที่มองสื่อมวลชนเป็นการดำเนินงานของภาคธุรกิจเอกชน (ทุนนิยม) เพื่อแสวงหากำไร และตอบสนองต่อผู้มีอำนาจปกครองภาครัฐ ด้วยการ

แพร่กระจายอุดมการณ์ ช่วยสนับสนุนการปกครองและกดขี่ชนชั้นอื่นในสังคม ดังนั้น องค์กรนี้อาจเรียกว่า องค์กรรัฐวิสาหกิจ (กึ่งรัฐกึ่งเอกชน) ที่มีสัดส่วนเชิงอำนาจของภาครัฐมากกว่าภาคเอกชน ลักษณะสื่อมวลชน ตามแนวทฤษฎีคือสื่อมวลชนที่สนับสนุนรัฐบาล ได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาล (BlogGang.com, 2555)

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy Theory) ทฤษฎีนี้ มองสื่อที่ถูกผลิตโดยสื่อมวลชน ที่ผลิตออกสู่สังคมนั้น เป็นเพียงสินค้าบริโภคในตลาดซื้อขาย ข่าวสาร จะถูกกำหนดให้ตอบสนองตลาดบริโภคมากกว่าความจำเป็นของสังคม การนำเสนอเนื้อหารายการใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์หรือสร้างสรรค์ต่อสังคม มักถูกละเลยจากสื่อ ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า การผลิตในลักษณะนี้ตอบสนองด้านเศรษฐกิจ ที่แสวงหาผลกำไร โดยตอบสนองภาคธุรกิจเอกชน มากกว่า (BlogGang.com, 2555)

ทฤษฎีของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (The Frankfurt School) ทฤษฎีนี้ ให้ความสนใจกับบทบาทสื่อมวลชนในด้านวัฒนธรรมมากกว่าด้านเศรษฐกิจ โดยมองว่าสื่อเป็นช่องทางในการประกอบสร้างวัฒนธรรมสื่อ ที่มุ่งเน้นนำเสนอวัฒนธรรม ความคิดและอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นปกครอง การสร้างภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ที่เป็นประโยชน์กับชนชั้นปกครองหรือชนชั้นที่มีอำนาจในสังคม ซึ่งสรุปว่า ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับภาครัฐ ซึ่งเป็นส่วนสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานให้กับภาครัฐ

ทฤษฎีการครอบงำหรือการครองความเป็นเจ้า (Hegemonic Theory of Media) การครอบงำนี้หมายถึง การทำให้อุดมการณ์หรือวิธีคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง มีความโดดเด่นเหนือสภาพหรือเงื่อนไขที่เป็นจริง อุดมการณ์นี้ มิได้เกิดจากระบบเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ฝังตัวอยู่ในทุกกิจกรรมทางสังคม ซึ่งอุดมการณ์ ในความคิดที่โดดเด่นนี้ จะช่วยรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นบางกลุ่ม ให้คงทนถาวรเหนือกลุ่มอื่น และในกระบวนการนี้ สื่อมวลชน จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องมืออนุรักษ์ผลประโยชน์ ให้กับคนบางกลุ่มในสังคม สรุปว่า องค์กรเป็นรัฐวิสาหกิจ (กึ่งเอกชน กึ่งรัฐ) แต่มีสัดส่วนของเอกชน มากกว่าภาครัฐ จึงมีบทบาทมาก เมื่อขัดกับผลประโยชน์ อาจเป็นที่ปรึกษาที่อยู่เบื้องหลังการทำงาน ให้เอกชนหรือภาครัฐก็ได้

แนวคิดว่าด้วยวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) คือ เป็นการสนใจการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมของสื่อมวลชน ซึ่งแนวทางเชิงวัฒนธรรมนี้ มองว่าสังคมเป็นสนามแห่งการต่อสู้

แข่งขันทางความคิด ผ่านกระบวนการสร้างความหมาย แนวทางการวิเคราะห์ในเรื่องนี้ มักอาศัย ทฤษฎีสัญญาวิทยา ซึ่งเป็นแนวทางศึกษากระบวนการสร้างความหมาย ต่อยำ ต่อรองความหมาย ของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ในวัฒนธรรมต่าง ๆ กัน ผ่านกระบวนการสื่อสารสัญลักษณ์ ทั้งที่เป็น วจนภาษา (ภาษาพูด, ภาษาเขียน) อวจนภาษา (ภาษาสัญลักษณ์) และกิจกรรมต่าง ๆ ในบริบทสังคม และวัฒนธรรม

ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ที่จะนำมาใช้ในงานวิจัยนั้นจัดอยู่ในรุ่นที่สองและรุ่นที่ สาม ประกอบด้วย ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) แนวคิดว่าด้วยวัฒนธรรม ศึกษา (Cultural Studies) ทฤษฎีวิพากษ์ทั้งสองทฤษฎีนี้จะมีหลักการและวิธีการวิเคราะห์บางอย่างที่ สืบต่อมาจากทฤษฎีมาร์กซ์ฉบับคลาสสิก แต่ทว่าในเรื่องของจุดเน้นและแง่มุมบางประการ ทฤษฎี เหล่านี้จะให้คำอธิบายที่แตกต่างกันออกไปกล่าวคือ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) จะสนใจมิติด้านเศรษฐกิจการเมืองที่เข้ามาในส่วนกำหนดกระบวนการทำงานของ สื่อมวลชนซึ่งเราอาจเรียกว่า Political Economy of Media ซึ่งทฤษฎีนี้มักจะมองสื่อสารมวลชนในแง่ ลบ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มทฤษฎีในรุ่นสองแล้ว Cultural Studies ซึ่งเป็นทฤษฎีในรุ่นที่ 3 จะมี ทิศนะในทางบวกต่อสถาบันสื่อมวลชนมากขึ้น โดยจะให้ความสนใจกับวิธีการและรูปแบบที่ ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาใช้สื่อมวลชนในฐานะเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง โดยใช้ แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์ (Critical Discourse Analysis) ในการวิเคราะห์เชื่อมโยง แนวคิด ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านภาษาในบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และบริบททางสังคมเพื่อ วิเคราะห์สิ่งที่อยู่เบื้องหลัง

2.1 แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy)

เศรษฐศาสตร์การเมือง หรือที่นักวิชาการบางท่านอาจใช้คำว่า “เศรษฐกิจ การเมือง” เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีกรอบการวิเคราะห์ไม่แยกส่วน ระหว่างเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน โดย ให้ความสำคัญกับสองปัจจัยควบคู่กันไป รวมทั้งยังให้ความสำคัญต่อปัจจัยอื่นทั้งทาง สังคม วัฒนธรรม และอุดมการณ์ กล่าวได้ว่า แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นการคิด และวิเคราะห์เชิง บูรณาการที่สามารถผสมผสานปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และอื่น ๆ ได้อย่างลงตัว

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นการศึกษาแนวสหวิทยาการที่นำศาสตร์ต่าง ๆ เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ฯลฯ มาใช้ศึกษาร่วมกัน แนวทางนี้แตกต่างจาก

การศึกษาแบบกระแสหลัก (Mainstream Social Sciences) ซึ่งมักมองปัญหาในด้านใดเพียง ด้านเดียว เท่านั้น จึงทำให้ขาดมิติการวิเคราะห์ที่หลากหลาย เพราะแท้ที่จริงแล้ว ปัญหาการวิจัย ทางสังคมศาสตร์ รวมทั้งรัฐศาสตร์มักเกี่ยวข้องกับมิติทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทั้งหมดล้วนมีผลกระทบต่อกันและกันอย่างแยกจากกันไม่ออก

Caporaso and Levine (1992, pp. 1-2) เห็นว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง ปรากฏขึ้น พร้อมกับการถกเถียงถึงขอบเขตหน้าที่รับผิดชอบของรัฐในทางเศรษฐกิจ ประเด็นปัญหาที่มี การถกเถียงกันดู เหมือนว่าจะมีอยู่ 2 ประเด็นหลัก ประเด็นแรกเกี่ยวกับแนวคิดการควบคุมดูแล ตลาดในตัวของมันเอง หรือรัฐควรเข้ามาบีบบังคับแทรกแซงในทางเศรษฐกิจ ส่วนประเด็นที่สอง นั้นพูดถึงในแง่มุม สาธารณะกับคำถามที่ว่า อะไรคือความเกี่ยวข้องกันระหว่างเป้าหมาย สาธารณะกับผลประโยชน์ส่วนบุคคล ทำอย่างไรให้ผลประโยชน์เอกชนไปด้วยกันได้กับจุดหมายของส่วนรวม

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร (2544, น. 228) สรุปในบทความ เรื่อง “เศรษฐศาสตร์ การเมือง คือ อะไร” โดยให้ความหมายว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นความพยายามที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์ หรือผลกระทบที่มีต่อกันระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจ และการเมืองเพื่อเป็นหนทางไปสู่การทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคม

อนุสรณ์ ลิ้มมณี (2542, น. 23) ได้สรุปว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองก็คือ การศึกษาถึงความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาถึงอิทธิพลของปัจจัยทางการเมืองที่มีต่อเศรษฐกิจ หรือผลกระทบของปัจจัย ทางเศรษฐกิจที่มีต่อการเมือง หรืออิทธิพลของทั้งสองด้านที่มีต่อเศรษฐกิจและการเมือง หรือด้านใดด้านหนึ่ง นอกจากนี้ยังอาจครอบคลุมถึงผลกระทบของเศรษฐกิจและการเมืองที่มีต่อสังคม และในบางกรณีปัจจัยทางสังคมก็อาจจะถูกนำมาพิจารณาด้วยก็ได้

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2546, น. 33) สรุปว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relations) ในทุกด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างอำนาจ ในฐานะที่เป็นตัวสร้างหรือผลิต (Production) กระจายหรือจำหน่ายจ่ายแจก (Distribution) ตลอดจนการบริโภค (Consumption) สินค้าที่เป็นการบริการและสิ่งของ (Material Product) และส่วนที่เป็นความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ (Non-Material Product หรือ Mental Product)

ประเด็นที่เศรษฐศาสตร์การเมืองเน้นย้ำมาโดยตลอดและดูเหมือนจะเป็นเสน่ห์ของการวิเคราะห์แนวนี้ คือ เศรษฐศาสตร์การเมืองไม่ได้ห่างเหินไปจากชีวิตและสังคมเหมือนอย่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพราะหัวใจสำคัญของเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น เน้นการวิเคราะห์ที่ความสัมพันธ์ทางการผลิต คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของประชาชนในภาคการผลิต ศูนย์กลางของเศรษฐศาสตร์การเมืองจึงอยู่ที่ความสัมพันธ์ของชนชั้น และกลุ่มคนในสังคม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องผูกพันอยู่กับผลประโยชน์ทางวัตถุขั้นพื้นฐานที่ขัดแย้งกันอยู่ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2524, น. 41 - 42)

เศรษฐศาสตร์การเมือง เผยให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ครอบคลุมการผลิตและการแจกแจงทรัพยากรทางวัฒนธรรมในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาสังคมที่แตกต่างกัน อันจะช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ในหลาย ๆ แง่มุมและเศรษฐศาสตร์ เมืองจะช่วยตอบคำถามที่ร้อนแรงที่สุดเกี่ยวกับการต่อสู้ทางชนชั้นในสังคมทุนนิยม (สิทธิพันธ์ พุทธหุน, 2531, น. 29)

เหตุที่เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นการศึกษาเชิงสหวิทยาการและแบบบูรณาการ อีกทั้งสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแตกแขนงแยกย่อยออกไปอีกไม่น้อยจึงดูเหมือนเป็นการยากที่เราจะหาความเป็นตัวตัวที่เด่นชัดในความเป็นเศรษฐศาสตร์การเมือง หากเทียบกับการศึกษาแนวอื่น ๆ แต่อีกด้านหนึ่งกลับถือเป็นจุดเด่นของเศรษฐศาสตร์การเมืองซึ่งอาจไม่พบในการศึกษาแนวอื่น โดยเฉพาะแนวการศึกษากระแสหลักที่ไม่ได้เน้นการศึกษาแบบองค์รวมดังเช่นที่ เศรษฐศาสตร์การเมืองเน้นย้ำมาโดยตลอด

เศรษฐศาสตร์การเมือง ปรากฏในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงของการต่อสู้ระหว่างทุนนิยมกับศักดินานิยมในยุโรป ผู้บุกเบิกทางทฤษฎีที่สำคัญเป็นนักเศรษฐศาสตร์ของทุนนิยมคือ อาดัม สมิท และ เดวิด ริคาร์โด แต่ต่อมาถูก คาร์ล มาร์กซ และเฟรดเดอริก เองเงิลส์ วิพากษ์ถึงความไม่เป็นธรรมของเศรษฐศาสตร์แนวทุนนิยมซึ่งเรียกได้ว่าเป็นเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จนทำให้แนวคิดลัทธิเศรษฐศาสตร์การเมืองได้รับความสนใจและเป็นที่ถกเถียงควบคู่ไปกับสภาพของเศรษฐกิจสังคมและการเมืองในยุคต่าง ๆ ของทุกประเทศทั่วโลก ในปัจจุบันยังคงมีการถกเถียงกันไม่เป็นที่ยุติในบรรดานักเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าวิธีการศึกษาแนวใดจะเป็นวิธีการศึกษาที่ดีที่สุดเหมาะสมที่สุด และช่วยให้เราเข้าถึงหรือเข้าใจโลกแห่งความเป็นจริงมากที่สุด แต่นักทฤษฎีต่างเห็น

พ้องต้องกันว่า หัวใจหรือแก่นสารของเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นอยู่ที่ การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมือง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2551, น. 267)

นับตั้งแต่มาร์กชนำเสนอการวิเคราะห์ตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองเมื่อปลายศตวรรษที่ 19 มาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน นักคิดในสำนักมาร์กซ์ ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงแนวคิดพื้นฐานดังกล่าวจนแตกแยกเป็นทฤษฎีย่อย ๆ อีกมากมาย ในท่ามกลางความหลากหลายนั้น องค์ประกอบของแนวคิดพื้นฐานและวิธีคิดวิเคราะห์หลัก ๆ อาจจะเหมือนกัน แต่ข้อเสนอปลีกย่อย อาจจะแตกต่างกันโดยทั่วไป ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองได้สร้างแบบจำลองของสังคมโดยแบ่งโครงสร้างสังคมออกเป็น 2 ระดับ ระดับล่างได้แก่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่อยู่ในมิติเศรษฐกิจ คือ โครงสร้างเศรษฐกิจ (Infrastructure) ซึ่งหมายถึงพลังการผลิต (Productive Force) และทางความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relation of Productive) เช่น ใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีการแบ่งสรรผลประโยชน์อย่างไรและระดับบน (Supersaturate) อันได้แก่สถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันการเมือง สถาบันด้านสังคม-วัฒนธรรม-แหล่งผลิตความคิดและอุดมการณ์

หลังจากที่ได้แบ่งโครงสร้างสังคมออกเป็น 2 ระดับแล้ว สิ่งที่ต้องวิเคราะห์ต่อไปคือ โครงสร้างใดที่เป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนอื่น ซึ่ง Rosengren (1981) ได้แบ่งกลุ่มทฤษฎีสื่อมวลชนเกี่ยวกับเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนและสังคม ว่าใครมีอิทธิพลต่อใครโดยได้วิเคราะห์เรื่องนี้แบ่งเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1) กลุ่ม Materialist แนวคิดพื้นฐานของกลุ่มนี้คือ สื่อไม่ได้มีอิทธิพลในการกำหนดโครงสร้างสังคม ในทางตรงกันข้าม โครงสร้างทางสังคมมีอิทธิพลต่อรูปแบบของสื่อ และมองว่าสื่อเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจึงย่อมถูกกำหนดจากโครงสร้างสังคม ซึ่ง ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยสื่อสารมวลชน (Political Economy of Media Theory) อยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ดังนั้น การวิเคราะห์ของกลุ่มจึงรวมศูนย์อยู่ที่คำถามเหล่านี้

- 1.1) ใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น ใครเป็นเจ้าของสถานีวิทยุ
- 1.2) ใครเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในการแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น
- 1.3) ความก้าวหน้าของพลังการผลิต เช่น เทคโนโลยี ความสามารถ และทักษะของแรงงานเป็นอย่างไร
- 1.4) ความขัดแย้งด้านเศรษฐกิจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมมีอะไรบ้าง
- 1.5) กระบวนการสะสมทุนและแสวงหากำไรเป็นอย่างไรบ้าง

2) กลุ่ม Idealist แนวคิดกลุ่มนี้มองว่าโครงสร้างทางสังคมมิได้มีอิทธิพลต่อสื่อ ทว่าสื่อต่างหากที่เป็นตัวขับเคลื่อนแรกต่อโครงสร้างทางสังคม กลุ่มนี้เชื่อว่าสื่อมีอิทธิพลและเป็นกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม ให้เป็นไปตามที่สื่อต้องการ

3) กลุ่ม Interdependence มองว่าทั้งสื่อและโครงสร้างสังคมต่างมีอิทธิพลต่อกันและกัน เช่น การขยายตัวของธุรกิจไทย มีอิทธิพลทำให้เกิดสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ตอบสนองความต้องการข่าวสารด้านธุรกิจอย่างมาก ในทางกลับกันบรรดาสื่อใหม่ที่เกิดขึ้น ก็กลับไปมีอิทธิพลต่อโครงสร้างธุรกิจเช่นกัน

4) กลุ่ม Autonomy แนวคิดพื้นฐานของกลุ่มนี้ คือ เราไม่สามารถทำนายความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับโครงสร้างสังคมได้อย่างแน่นอน เนื่องจากในแต่ละมิติต่างมีพัฒนาการเป็นของตนเองไม่จำเป็นต้องขึ้นต่อหรือมีอิทธิพลต่อกัน

สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดกลุ่ม Materialist เป็นหลักในการวิจัย สำหรับคำว่า “วัตถุนิยม” (Materialism) เป็นคำศัพท์เป็นหัวใจของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองโดยถือว่าเป็นเอกลักษณ์ในการมองโลกและเป็นพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์ อย่างไรก็ตาม คำว่า “วัตถุนิยม” ในที่นี้ มิได้มีความหมายถึง “ความชื่นชมนิยมในวัตถุ” ตามที่มักจะเข้าใจกัน หากแต่มีความหมายว่า “โลกและสังคมที่ดำรงอยู่” (Exist) มิได้เกิดจากเจตน์จำนงของมนุษย์คนใดคนหนึ่ง หากแต่สังคมและโลกดำเนินไปพัฒนาไปตามการจัดระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคมนั้น เช่น สังคมยุคทาส ยุคเจ้าศักดินา ยุคทุนนิยม ยุคสังคมนิยม มีวิธีการจัดระบบเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ทำให้สภาวะของสังคมแตกต่างกันในอีกด้านหนึ่ง “วัตถุนิยม” จะอธิบายว่า สิ่งที่เรียกว่า “จิตสำนึกของบุคคล” (Social Consciousness) ว่าเกิดมาจากการดำรงอยู่ที่เป็นจริงของบุคคลนั้น (Social Being)

กลุ่ม Political Economy of Media เป็นกลุ่มที่ยึดมั่นตามหลักการวิเคราะห์ของ มาร์กซ ที่ให้น้ำหนักความสำคัญแก่การวิเคราะห์มิติเศรษฐกิจ การเมืองเป็นหลัก เพราะเป็นโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ของสังคม โดยถือว่ามีดีเรื่องความคิด จิตสำนึก อุดมการณ์นั้นเป็นสิ่งที่ ต้องต่อเนื่องตามมาในฐานะที่เป็นโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) (Baran and Davis, 2000, pp. 101-105) จัดว่าทฤษฎีของ มาร์กซ นั้น อาจจะถือได้ว่าเป็นหนึ่งในแนวคิด ของกลุ่ม Mass Society Theory โดยที่ มาร์กซ ได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมยุโรป ในศตวรรษที่ 19 ว่าได้กลายเป็นสังคมมวลชนไปแล้ว อย่างไรก็ตามในปรากฏการณ์ของสื่อมวลชน (ซึ่ง มาร์กซ เรียกว่าเป็นสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรม) มาร์กซ ได้มองเห็น “ลักษณะชนชั้น” (Class) ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นต้นตอของปัญหาทั้งมวลที่ตามมา จากเกณฑ์เรื่อง “ชนชั้น” ที่ มาร์กซ ได้ใช้เกณฑ์ทางเศรษฐกิจเป็นตัววัด กล่าวคือ

ชนชั้น ที่มีอำนาจจะเข้าครอบครองเป็นเจ้าของทุนและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เมื่อควบคุมปัจจัยด้านเศรษฐกิจได้แล้ว ชนชั้นนี้ก็จะเข้าครอบงำปัจจัยด้านการเมือง วัฒนธรรม อุดมการณ์ รวมทั้งสื่อมวลชนด้วย

หลักในการวิเคราะห์แนวคิดของ มาร์กซ จะเป็นเกณฑ์ที่ประกอบด้วย แนวคิดเรื่อง “อำนาจ” (Power) เป็นหัวใจการวิเคราะห์ของ มาร์กซ ที่ไม่ว่าอำนาจนั้นจะมาจากแหล่งพลังใดก็ตาม โดยเฉพาะอำนาจที่มาจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต นอกจากนี้ มาร์กซ ยังพยายามจะเชื่อมโยงการเป็นเจ้าของปัจจัยทางเศรษฐกิจเข้ากับรูปแบบการกระจายข่าวสารที่ให้ความชอบ ธรรมเนียม แก่ความคิด ค่านิยมของผู้ปกครอง ความเชื่อมโยงดังกล่าวนี้อยู่เสมอเมื่อมีการวิจัยสื่อมวลชนในยุคปัจจุบัน เช่น มีข้อมูลที่พบเสมอว่า ลักษณะการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต สื่อมีลักษณะรวมศูนย์มากยิ่งขึ้นทุกที ส่วนในด้านเนื้อหาของสื่อนั้นก็มียุทธศาสตร์มากยิ่งขึ้นเป็นไปตามตัวมาเช่นกัน

แนวคิดของกลุ่ม Political Economy of Media มีแนวคิดหลัก (Concepts) ที่พยายามหาความเกี่ยวข้องกันคือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม อุตสาหกรรมสื่อมวลชน และเนื้อหา และผลผลิตของสื่อมวลชน ดังนั้นคำตอบสำคัญ ๆ สำหรับการวิจัยจะเกี่ยวข้องอยู่กับการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่เกี่ยวกับสื่อและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง (Ownership) ระบบการควบคุมสื่อด้วยกลไกทางเศรษฐกิจและการเมืองระบบตลาดของสื่อ (กาญจนา แก้วเทพ, 2552, น. 124) ในการศึกษา ระบบสื่อมวลชนนั้น กลุ่ม Political Economy เสนอว่า จะต้องวิเคราะห์ ให้เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมอยู่เสมอ เพราะเราไม่อาจจะเข้าใจสื่อ ผลผลิตของสื่อ และเนื้อหาของสื่อเลย หากไม่ได้พิจารณาสื่อเช่นเดียวกับสายตาของนายทุนที่ มองว่าสื่อเป็นอุตสาหกรรมชนิดหนึ่งที่ทำกำไรไปเพื่อขายหวังผลกำไรผลกำไรนี้นอกจากจะมาจากอุตสาหกรรมสื่อโดยตรงแล้วยังอาจจะมาจากอุตสาหกรรมกระดาษ น้ำมันเป็นต้น และหาก เมื่อใดที่มีการผูกขาดทั้งแนวนอนและแนวตั้ง เมื่อนั้นการสะสมผลกำไรของอุตสาหกรรมนี้ก็จะมี เพิ่มขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2552, น. 125)

การวิเคราะห์ระดับของเนื้อหานั้น กลุ่มนี้เชื่อว่า ส่วนหนึ่งของเนื้อหาจะถูก กำหนดมาจากระบบตลาด และอีกส่วนหนึ่งจะถูกกำหนดมาจากรายได้ของเจ้าของเงินทุนหรือผู้ตัดสินใจระดับนโยบาย (กาญจนา แก้วเทพ, 2552, น. 125) การวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้น จากสภาวะที่สื่อมวลชนมาดำเนินการอยู่ในระบบทุนนิยมนี้ กลุ่ม Political Economy ได้ทำนายว่าผลที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ คือ สื่อที่ดำเนินการอย่างเป็นอิสระจากระบบทุน (ไม่หวังกำไร) หรือจากนายทุนจะล้มหายตายจากไป สื่อที่ต้องการจะเอาชีวิตรอดอยู่ต่อไป จะทำงานอย่างมีอิสระน้อยลงทุกที จะเกิดการ รวมศูนย์ของตลาดในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นการรวมศูนย์ของทุน การกระจุกตัวของสื่อในตลาด ผู้บริโภคผู้ทำงานสื่อจะต้องใช้กลยุทธ์การผลิตที่ลดความเสี่ยงให้น้อยที่สุด โดยนำเสนอตามความต้องการของตลาดเพื่อความอยู่รอดมากกว่า เนื้อหาของข่าวสารจะมีลักษณะไม่สมดุลทางการเมือง ทั้งนี้เพื่อเอาใจเจ้าของทุน ซึ่งมักเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมือง

ประเด็นที่ศึกษา นักวิชาการคนสำคัญ ๆ ในกลุ่มนี้ เช่น P. Golding, G. Murdock, J. Curran ได้สาธิตให้เห็นประเด็นที่กลุ่ม Political Economy มักจะให้ความสนใจวิเคราะห์ เช่น (กาญจนา แก้วเทพ, 2552, น. 126)

- 1) โครงสร้างการเป็นเจ้าของสื่อประเภทต่าง ๆ
- 2) วิธีการทำงานทางการตลาดของสื่อ ซึ่งเป็นไปตามกลไกของตลาดสินค้าอื่น ๆ เช่น ต้องทำกำไร ต้องให้ได้สัดส่วนในตลาดเพิ่มขึ้น ต้องขยายตลาด ต้องสร้างตลาดใหม่ ๆ เป็นต้น
- 3) ปรากฏการณ์การผูกขาดสื่อมวลชน การกระจุกตัวของสื่อมวลชน เช่น ในตลาด ผู้อ่านหนังสือพิมพ์ จะมีปริมาณหนังสือพิมพ์บางฉบับที่ครองตลาดผู้อ่านจำนวนมาก เจ้าของทุนคนเดียวสามารถครอบครองสื่อหลายประเภท (สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์) ตัวอย่างในระดับสากลก็เช่น สำนักข่าวต่างประเทศระดับโลกที่มีเพียง 5 แห่งเท่านั้นที่เป็นผู้ขายข่าวรายใหญ่ เป็นต้น

จุดแข็งอย่างยิ่งของสำนัก Political Economy นี้ก็คือ เมื่อเทียบกับ ทฤษฎีวิพากษ์กลุ่มอื่น ๆ แล้ว กลุ่มนี้มีหลักทฤษฎีที่เอื้อต่อการทำวิจัยได้ง่ายกว่า เพราะตัวแปร ทางเศรษฐศาสตร์เป็นตัวแปรที่มองเห็นจับต้องได้ นอกจากนั้นเมื่อทำวิจัยครั้งใดก็มักจะได้ ผลยืนยันสมมติฐานเป็นส่วนใหญ่ที่ออกย้ำถึงพลังทางเศรษฐกิจที่แผ่อิทธิพลในสถาบันสื่อมวลชน ทิศนะแนวใหม่ต่อผู้รับสาร ทิศนะล่าสุดของกลุ่ม Political Economy ที่ได้พัฒนา ต่อมาก็คือ แนวคิดเรื่อง “ผู้รับสาร” ในขณะที่สื่อสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หรือนิตยสารนั้น มักจะไม่ได้มีหลักประกันความอยู่รอดอยู่ที่ตลาดผู้อ่าน แต่กลับอยู่ที่พื้นที่โฆษณาสินค้ามากกว่า เนื่องจากสังคมทุนนิยมปัจจุบันเป็นสังคมที่สามารถผลิตได้มากกว่าที่ประชาชนต้องการ ดังนั้น จึงต้องมีการเร่งทั้งปริมาณและคุณภาพการบริโภคของประชาชน ในการนี้สื่อจึงทำหน้าที่ผลิต “ผู้รับสาร” ให้กลายเป็น “สินค้า” (กล่าวคือ ปรับพฤติกรรมของผู้บริโภคให้สอดคล้องกับสินค้าอื่น ๆ ที่ได้ผลิตขึ้นมาแล้ว) แล้วขายให้แก่ธุรกิจโฆษณา ด้วยเหตุนี้รายการสื่อที่มีผู้รับสารจำนวนมาก (แปลว่า มีสินค้าผู้รับสารมาก) จึงมีราคาขายสูงกว่ารายการที่มีผู้รับชมน้อย เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2552, น. 126)

การทำนายแนวโน้มของสื่อมวลชน กลุ่ม Political Economy ได้ทำนายว่า แนวโน้ม ของสื่อมวลชนที่จะเกิดขึ้นต่อไปก็คือ

- 1) อำนาจของการเป็นเจ้าของสื่อ (Ownership) จะตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย ทั้งในขอบเขตของประเทศและระดับโลก ซึ่งเป็นแนวโน้มเดียวกับธุรกิจการกระจายเสียง
- 2) การควบคุมจากภาครัฐจะมีน้อยลง ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่อง “การผ่อนคลาย การควบคุม” (Deregulation) การแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นเอกชน (Privatization) หรือการอนุญาตให้มีวิทยุ / โทรทัศน์เสรีที่มีเอกชนเป็นเจ้าของ (Liberalization) เป็นต้น

กนกศักดิ์ แก้วเทพ, กาญจนา แก้วเทพ และปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2550, น. 4-7) ได้สรุปจุดร่วม แนวคิดและกรอบการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองของสำนักคิดต่าง ๆ ได้ดังนี้

ประการที่หนึ่ง การวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง เน้นที่การวิพากษ์ (Critical) เพราะการวิเคราะห์ดังกล่าวเท่ากับเป็นการปฏิเสธหรือไม่ยอมรับต่อการอธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ในสังคม โดยต้องการเน้นให้มีการตั้งคำถามต่อข้อสรุปต่าง ๆ ที่เราได้รับตกทอดมาจากอดีตในกระบวนการนี้เป็นการคัดของปลอมออกจากของจริง หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการแยกปรากฏการณ์ออกจากเนื้อแท้ ซึ่งในที่สุดแล้ว การวิพากษ์อย่างถึงที่สุดก็จะนำไปสู่ความจริงที่เป็นแก่นแท้ที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ที่เรามองเห็น

ประการที่สอง การวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง เพราะการวิเคราะห์นี้ไม่ได้ให้ความสำคัญหลักที่ปัจเจกชน หากแต่เน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลต่าง ๆ ตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์จึงไม่ใช่ตัวแปรนามธรรม เช่น ระดับราคา อัตราดอกเบี้ย ฯลฯ โดยจะมองที่มนุษย์เป็นหลัก ดังนั้นการศึกษาแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองจะพยายามเน้นและให้ความสำคัญต่อการพัฒนาของสังคมทั้งสังคมเป็นหน่วยรวม โดยมุ่งไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคมที่ซ้อนทับกันอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านศาสนาและอุดมการณ์ ทั้งนี้เนื่องจากว่าปัจจัยต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมล้วนมีความเกี่ยวพันร้อยรัดกันเป็นระบบ ซึ่งหากเราเน้นวิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจให้อยู่ในขอบเขตแคบ ๆ เฉพาะเรื่องเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยไม่เชื่อมโยงไปถึงกับปัจจัยอื่น ๆ ในสังคม เราก็อาจไม่เข้าใจระบบทั้งหมดได้ และที่สำคัญมากไปกว่านั้นก็คือ เราไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมปัญหาทางเศรษฐกิจหลายเรื่องจึงยังดำรงอยู่ได้ ทั้งที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างมากมาย

ประการที่สาม การวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองเน้นที่การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) เพราะการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ยืนยันแก่เราได้

เป็นอย่างดีว่า สังคมมีพัฒนาการ มีการเคลื่อนไหว และมีการเปลี่ยนแปลง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า มีพลวัต (Dynamic) มิใช่สังคมที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ (Static)

ประการที่สี่ การวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองเน้นวิเคราะห์ที่ความขัดแย้งและการขัดกัน (Conflict and Contradiction) การวิเคราะห์ดังกล่าวเท่ากับเป็นการปฏิเสธเรื่องความสมดุลหรือความราบเรียบของระบบสังคม หากแต่เชื่อว่าพัฒนาการของระบบสังคมนั้นเกิดจากพลังผลักดันที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และการต่อสู้ระหว่างปัจจัยที่ขัดแย้งกัน การวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองจะชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ในท่ามกลางกระบวนการพัฒนาการของระบบสังคมที่เป็นอยู่นั้น มีความขัดแย้งเกิดขึ้นในลักษณะใดบ้าง ความขัดแย้งสามารถแก้ไขได้ภายในระบบสังคมหรือไม่ หรือเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง มีปัญหาอะไรบ้างที่เราไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งเหล่านี้ได้อีกต่อไปและทำไมพัฒนาการสังคมแบบถอนรากถอนโคนจึงเป็นสิ่งจำเป็น

อีกทั้ง แนวคิดลัทธิเศรษฐศาสตร์การเมืองมิได้เป็นการวาดภาพของสังคมหรืออธิบายสังคมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ต้องชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สิ่งที่กำลังอยู่นั้นเป็นธรรม หรือไม่ เป็นธรรม ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง และในท้ายที่สุด ต้องนำทฤษฎีไปประสานกับการปฏิบัติในการต่อสู้เพื่อชีวิตและความเป็นธรรมของคนส่วนใหญ่ของสังคม

2.1.1 มรรควิธีเศรษฐศาสตร์การเมือง

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้นำเสนอลักษณะพิเศษของลัทธิเศรษฐศาสตร์การเมืองไว้อย่างน่าสนใจ คือ โลกชีวิตและระบบ : มิติใหม่ของการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง (กนกศักดิ์ แก้วเทพ และคณะ, 2550, น. 127 – 181) โดยกล่าวว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น มีสังขรณ์และสังนิยมนในการวิเคราะห์โลกของเศรษฐกิจโดยมีคุณลักษณะสำคัญ สองประการ หนึ่ง คือ เศรษฐศาสตร์ต้องมองโลกหลายด้าน หลายมิติ ซึ่งแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยที่เป็นเศรษฐศาสตร์ตามตำรา มีประเพณีสืบทอดมาช้านานที่จะมองโลกเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว อาทิ การมอง ระบบเศรษฐกิจ ที่เราจะพบว่าในระบบตลาด บังเอิญชน (ผู้ผลิต ผู้บริโภค นักธุรกิจ ผู้ใช้แรงงาน) จะมาแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกันในตลาดต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนเป็นไปอย่างอิสระและเต็มใจซึ่งเกิดจากการเลือกในระบบตลาด แบบนี้จะไม่ปรากฏการณ์ เช่น การออกคำสั่ง การบีบบังคับ การครอบงำ อำนาจ อิทธิพล การใช้ความรุนแรง ฯลฯ นั่นคือ เศรษฐศาสตร์การเมือง มีความเห็นว่า จุดดุลยภาพ (Equilibrium) เป็นเพียงการสมมติเท่านั้นเอง ไม่ได้สะท้อนให้เห็นโลกที่เป็นจริงแต่อย่างใด เศรษฐศาสตร์การเมืองจะมองว่าระบบเศรษฐกิจมีวิวัฒนาการตลอดเวลาและมีลักษณะเป็นวัฏจักร

เคลื่อนไหว (Anti-Equilibrium) หมายความว่า ระบบเศรษฐกิจอยู่ในภาวะตึงเครียดตลอดเวลาในสถานะแห่งความไร้ดุลยภาพที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของปัจเจกชนโดยตรง การคาดคะเน คำนิยม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด ล้วนมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจทั้งสิ้น สอง คือ เศรษฐศาสตร์แนวระบบเปิด เป็นการเปิดกว้างในการมองเศรษฐกิจ ที่ควรจะมีหลายมิติ มองให้เชื่อมกับปัญหาและปัจจัยทางการเมือง หรือมองเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เพื่อทำลายรั้วกำแพงของเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยและนำสังคมนิยมกลับคืนมาสู่โลกเศรษฐศาสตร์ ทั้งนี้คุณลักษณะทั้งสองมิได้ปฏิเสธหลักการของเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยหรือเศรษฐศาสตร์กระแสหลักแต่อย่างใดกลับเสริมเติมเต็มให้การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์มีความใกล้เคียงกับโลกเศรษฐกิจที่เป็นจริงมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเปิดกว้างไปถึงการวิพากษ์อุดมการณ์เบื้องหลังที่หนุนให้สถาบันทางเศรษฐกิจหรือระบบเศรษฐกิจดำรงอยู่ หรือ การวิพากษ์ถึงการก่อเกิด เปลี่ยนผ่าน ไปยังอุดมการณ์ใหม่ที่หนุนสร้างให้เกิดสถาบันหรือระบบทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับสังคมมากยิ่งขึ้น

มรรควิธีเศรษฐศาสตร์การเมือง จึงไม่ได้มองโลกเศรษฐกิจอย่างอ่อนด้อย แต่เป็นการมองอย่างวิพากษ์ถึงแก่นและคุณค่าของโลกเศรษฐกิจอย่างไม่ลดรูปตัดทอน มองโลกเศรษฐกิจที่ไม่แยกออกจากโลกแห่งชีวิต (Life-World) ซึ่งใกล้เคียงกับเครือข่ายที่ คาปร้า (Fritjof Capra) เรียกว่า Web of Life (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2548, น. 5) ซึ่งหมายถึง ระบบแห่งความสัมพันธ์ที่เป็นสถานะจริงตามธรรมชาติเป็นกระบวนการที่ผสมผสานสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันโดยไม่อาจลดหรือแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกไป เป็นการอธิบายถึงข่ายใยแห่งชีวิตที่มีการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องและสลับซับซ้อนโดยที่ไม่มีรูปแบบแห่งความสัมพันธ์ที่แน่นอนตายตัว เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นความลื่นไหลไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถมองเห็นได้ในวิถีชีวิตของตัวเราที่มีความเชื่อมโยงกับสิ่งต่าง ๆ ทั้งในมิติแห่งความสัมพันธ์ที่ตัวเราเป็นศูนย์กลางแห่งการเชื่อมโยงและขยายขอบเขตความสัมพันธ์ออกไปอย่างอนันต์ และในมิติที่ตัวเราเป็นเพียงส่วนเล็วเล็ก ๆ แห่งความสัมพันธ์และห่วงโซ่อันยิ่งใหญ่ที่เชื่อมต่อกันจนเป็นข่ายใยแห่งชีวิต ดังนั้น ปรัชญาเปี่ยมพงศ์สานต์ จึงได้มองโลกเศรษฐกิจว่าเป็น “ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์” มากกว่าเป็น “การประสานผลประโยชน์” พิจารณาถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มต่าง ๆ ในโลกเศรษฐกิจ อันได้แก่ อำนาจของผู้ผลิตในตลาดสินค้า อำนาจเงินของเจ้าของทุนในตลาดทุน และอำนาจต่อรองของสหภาพแรงงานในตลาดแรงงาน ตลอดจนการมองความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกับปัจเจกชนถูกรอบงำโดยสถาบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางการเมืองและรัฐ โลกเศรษฐกิจที่มองผ่านเศรษฐศาสตร์การเมืองจึงเป็นระบบเศรษฐกิจที่ก่อกำเนิดขึ้นมาจากบนพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจที่ไม่

เท่ากัน มีการต่อสู้กันระหว่างอำนาจของกลุ่มชนต่าง ๆ และสิ่งที่เป็นอำนาจก็ต้องถูกอำนาจมาลบล้างเช่นกัน (กนกศักดิ์ แก้วเทพ และคณะ, 2550, น. 135-159)

จากแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง และ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองของสื่อมวลชนนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ บทความและการสัมภาษณ์ผู้ร่วมงานใกล้ชิด ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy of Media) เพื่อสะท้อนแนวคิดและความสัมพันธ์กับทฤษฎี ซึ่งสามารถสรุปแนวทางในการวิเคราะห์ดังนี้

1) แนวคิดพื้นฐาน แนวคิดพื้นฐานของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง ก็คือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (อันได้แก่ เกณฑ์ที่ว่า ใครเป็นเจ้าของสื่อ นั้น เป้าหมายของสื่อ นั้นสร้างขึ้นมาจากอะไร ฯลฯ) จะเป็นปัจจัยชี้ขาดในการกำหนดกระบวนการทำงานของสื่อ รวมทั้งผลงานที่ ออกมาด้วย ในทางปฏิบัติอาจจะหมายความว่า เจ้าของเงินทุน เจ้าของสถานี สปอนเซอร์ สนับสนุนรายการจะเป็นปัจจัยหลักที่ควบคุมการทำงานของฝ่ายบรรณาธิการข่าว และนักข่าว เป็นต้น

2) โครงสร้างหลักของหนังสือพิมพ์เป็นอย่างไร เนื่องจากแนวคิดพื้นฐานของกลุ่ม เศรษฐศาสตร์การเมืองเชื่อว่า ในสังคมนั้นมีความขัดแย้งกันทั้งด้านความคิดและประโยชน์ ดังนั้น คนจากทุกกลุ่มจึงต้องมีการต่อสู้ชิงอำนาจและผลประโยชน์จากฝ่ายอื่น ๆ ในการนี้ สื่อมวลชนก็ เป็นกลไกทางสังคมหนึ่งที่จะใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้ นั้น เราจึงสามารถจะศึกษาเนื้อหาใน สื่อมวลชนว่า ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือยึดพื้นที่ทางความคิดให้แก่กลุ่มใดบ้าง เช่น

3) เนื้อหาหลักของหนังสือพิมพ์ว่าด้วยเรื่องราวอะไร เช่น รายงานข่าวเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม โจมตีระบบราชการที่เป็นอยู่ ช่วยให้เกิดอาชญากรรม

4) วิธีการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาในหนังสือพิมพ์ วางสาเหตุหลักอยู่ที่ระดับใด เป็นระดับบุคคล (Individual) หรือเป็นระดับโครงสร้างของสังคม

5) แหล่งข่าวที่ใช้มีการกระจายตัวอย่างยุติธรรมหรือไม่ หรือใช้แต่แหล่งข่าวของทาง ราชการมากกว่าแหล่งข่าวที่เป็นประชาชน ใช้แหล่งข่าวของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องหรือเปล่า

6) ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอแสดงถึงอุดมการณ์อะไรที่อยู่เบื้องหลัง

7) การวิเคราะห์ รูปแบบการนำเสนอบทความในหนังสือพิมพ์ เป็นลักษณะเป็นกระจกสะท้อนสังคม หรือเป็นหน้าต่างเสนอข่าวสาร หรือเป็นเทียนไขนำเสนอเรื่องราวที่แอบซ่อนอยู่

8) วิธีการเขียนบทความ นำเสนอในรูปแบบ ของการสรุปประเด็นสำคัญ หรือนำเสนอรายละเอียดของข่าว

จากลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะเห็นหลักการร่วมกันได้ประการหนึ่งของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง คือ การไม่ยอมรับปรากฏการณ์ที่ดำรงอยู่ (Given) ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยธรรมชาติ (Natural) หรือเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับกันโดยปริยาย (Taken-for-Granted) หากแต่เป็น สิ่งที่จะต้องตั้งคำถามเพื่อค้นหาสิ่งที่อยู่ลึกลงไป

2.2 การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis)

การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) เป็นแนวทางการศึกษาวาทกรรม (Discourse) อีกวิธีการหนึ่งซึ่งถือกำเนิดขึ้นในสองทศวรรษที่ผ่านมา ความน่าสนใจของวิธีการศึกษาแบบ CDA นั้น Franklin, Hamer, Hanna, Kinset and Richardson (2005, p. 64) ได้ให้ความเห็นว่า เป็นแนวทางการศึกษาวาทกรรม (Discourse) ที่ทรงพลังและกำลังแผ่ขยายอิทธิพล อีกทั้งคาดว่าจะมีบทบาทต่อแวดวงวิชาการที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์วาทกรรมอีกวิธีการหนึ่ง

การศึกษาแบบ CDA เป็นวิธีการที่แตกแขนงออกมาจากแนวทางการศึกษาแบบการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis: DA) ซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในสังคมมนุษย์ การศึกษาแบบ DA จึงสนใจวิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารของผู้คนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับตัวบท (Text) และ บทสนทนา (Talk) (Bloor and Wood, 2006, p. 53; Franklin, Hamer, Hanna and Richardson, 2005, p. 63) ทั้งนี้เพราะภาษาพูดและภาษาเขียนล้วนเข้าไปมีบทบาทต่อการกระทำที่ผู้คนในสังคมปฏิบัติต่อกัน (Social Action) (Barker, 2004, p. 55) ที่สำคัญจุดมุ่งหมายของการศึกษาแนว DA คือ การวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดจากวาทกรรม อันเป็นเนื่องมาจากการขี้แค้นความทรงจำของผู้อ่านเกี่ยวกับการใช้ภาษา การผลิตตัวบท รวมถึงการสรรค์สร้างวาทกรรมที่ปรากฏอยู่ในแต่ละสังคม (Philips and Hardy, 2002, p. 2) วิธีการดังกล่าวมีรากฐานมาจากแนวคิด Michael Foucault นักวิชาการชาวฝรั่งเศสผู้มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1926-1984 เป็นผู้วางรากฐานการศึกษาวาทกรรมจะมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างตัววาทกรรม ความรู้ และอำนาจมีการผลิตซ้ำสำหรับใช้ครอบงำในแต่ละสังคม (Foucault, 1980, p. 119) ปัจจุบันวงการศึกษาวาทกรรมได้แตกดอกออกกิ่งก้านไปหลายแขนง อาทิ ทฤษฎีวิเคราะห์วาทกรรมของ Laclau และ Chantal การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์และจิตวิทยาภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Discursive Psychology) (Jorgensen and Phillips, 2002, p. 1)

ส่วนการศึกษาแบบ CDA หัวใจสำคัญอยู่ที่การนำทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical Theory) แห่งสำนัก แฟรงค์เฟิร์ตมาเป็นแกนหลักในการวิเคราะห์วาทกรรม พร้อมทั้งมุ่งศึกษาถึงบทบาทแห่งภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Discursive Practice) ในการสถาปนาและทำนุบำรุงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคม (Fairclough and Wodak, 1997, cited in Philips and Hardy, 2002, p. 25) วิธีคิดดังกล่าวส่งผลให้แนวการศึกษาแบบ CDA เน้นหนักในเรื่องการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคม พร้อมทั้งเข้าไปจัดระเบียบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม อำนาจการครอบงำและความไม่เท่าเทียมกันทาง รวมถึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่นักวิจัยจะนำมาใช้วินิจฉัย และประเมินลักษณะการครอบงำในทางสังคม และการเมือง ทั้งนี้เพราะ CDA เป็นวิธีการศึกษาที่รวมหลากหลายสาขาวิชาเข้ามาอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีทฤษฎีที่ว่า วาทกรรมเป็นเสมือนเครื่องมือที่มีพลังอำนาจและมีความสามารถในการควบคุมผู้คนในสังคม อีกทั้งยังเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ก่อสร้างความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมอีกด้วย (The Social Construction of Reality)

Fairclough (1989, 1991, 1994, 1995a, 1995b) เป็นบุคคลหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานให้กับแนวทางศึกษาแบบ CDA ด้วยการกำหนดวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมออกเป็น 3 มิติ ประกอบด้วย การวิเคราะห์ตัวบท (Text) การศึกษาในส่วนของภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Discursive Practice) และการอธิบายความในส่วนของภาคปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (Socio-Cultural Practice) ทั้งนี้เพราะ Fairclough มีมุมมองว่า วาทกรรมเป็นส่วนประกอบสำคัญที่เกิดขึ้นในตัวบท (Text) ที่ผลิตขึ้นโดยสื่อมวลชน รัฐบาล และสถาบันที่เกี่ยวข้องกับนักเขียน กลุ่มคนเหล่านี้จะทำหน้าที่กำหนดทิศทางของตัวบทหรือเนื้อหาต่าง ๆ แล้วถ่ายทอดไปยังผู้รับสาร (ผู้อ่าน ผู้ฟัง หรือผู้ชม) ในส่วนของภาคปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม วาทกรรมที่ปรากฏในที่นี้จะอ้างอิงไปยังสถานการณ์ สถาบัน รวมถึงระดับชั้นทางสังคม

นอกจากนี้ยังมีการผนึกหลอมรวมความหมายที่เชื่อมโยงบริบทต่าง ๆ เข้ากับปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) และปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม (Sociocultural Practice) (Fairclough and Wodak, 1997, pp. 258-259) ในขณะที่ Van Dijk (1988, 1991, 1993, 1996, 1997a, 1997b) ได้เพิ่มวิธีการวิเคราะห์แบบจิตวิทยาสังคม เพื่อศึกษาถึงการรับรู้ของสังคม (Social Cognition) ในการวิเคราะห์วาทกรรมข่าวจากหนังสือพิมพ์เข้าไปด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงส่งผลให้การศึกษาแบบ CDA เน้นหนักความสำคัญไปที่การรับรู้ถึงโครงสร้างและกลยุทธ์ของวาท

กรรมที่นำเสนอโดยสื่อมวลชนและรัฐบาลที่ส่งผลให้เกิดการยอมรับจากสาธารณชนอย่างมีประสิทธิภาพ (Herman and Chomsky, 1988, p. 45)

วิธีการศึกษาวาทกรรมตามแนวทางของ (Fairclough, 1989, cited in Toolan, 2002, pp. 8-9) เสนอว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องวิเคราะห์ความสัมพันธ์ 3 ส่วน ได้แก่ ตัวบท (Texts) ปฏิกริยาโต้ตอบ (Interactions) และบริบททางสังคม (Contexts) ฉะนั้นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการศึกษา วาทกรรม คือ การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis : CDA) ซึ่งเป็น การศึกษาวาทกรรมใน 3 มิติ ประกอบด้วย มิติที่ 1 ใช้วิธีการศึกษาเชิงพรรณนา (Description) เป็น การศึกษาถึงรูปแบบของตัวบท มิติที่ 2 ใช้การตีความหมาย (Interpretation) เป็นแนวทางศึกษาถึงตัว บทกับปฏิกริยาโต้ตอบของผู้คนในสังคม และมิติที่ 3 เป็นการอธิบายความ (Explanation) ซึ่งศึกษา ถึงความสัมพันธ์ระหว่างปฏิกริยาโต้ตอบกับบริบททางสังคม ฉะนั้นการศึกษาแบบ CDA จึงเป็นการ อรรถาธิบายถึงกระบวนการผลิต การผลิตซ้ำ และตีความหมายตามสิ่งที่สังคมนั้น ๆ กำหนดไว้ ตลอดจนถึงศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในสังคม

วิธีการศึกษาแบบ CDA นอกจาก Fairclough ยังมีนักวิชาการที่สนใจศึกษาอีกจำนวนหนึ่ง อาทิ Wodak, Meyer, Jäger, van Dijk and Scollon (2001, pp. vii-viii, cited in Wodak and Meyer, 2001, p. 2) บุคคลที่กล่าวถึงนี้ต่างได้ร่วมพัฒนาวิธีการการศึกษาแบบ CDA แม้ว่ารายละเอียด ปลีกย่อยบางประการอาจแตกต่างกันบ้าง แต่สิ่งที่มีมุมมองคล้ายกัน คือ การศึกษาแบบ CDA มุ่งศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้นหากฎปฏิบัติกรของ วาทกรรมหรือข้อความต่าง ๆ (Discursive) ที่มีอยู่มากมายในเนื้อหาหรือตัวบท (Text) ที่นำเสนอ สำหรับใช้เป็นหน่วยของการวิเคราะห์ตัวบท (Unit of Text) ซึ่งถือเป็นหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์ การสื่อสาร ส่งผลให้การวิจัยในสาขานี้มุ่งศึกษาถึงความสัมพันธ์ของการต่อสู้และความขัดแย้ง ใน เรื่องที่เกี่ยวกับสถาบัน การเมือง เพศสภาพ และวาทกรรมสื่อ (Wodak and Meyer, 2001, pp. 1-2)

เหตุผลสำคัญที่นักคิดสาย CDA หันมาสนใจศึกษาวาทกรรมสื่อ (Medial Discourse) เป็น เพราะวาทกรรมสื่อในยุคสมัยใหม่ถือเป็นสถาบันแรกที่สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลกให้แก่ผู้คนในสังคม เมื่อวาทกรรมสื่อได้สวมบทบาทเป็นผู้สร้างความจริงเกี่ยวกับประชาชนบนโลก (People's Realities) ฉะนั้นวาทกรรมสื่อจึงกลายเป็นสิ่งที่มีอำนาจและมีอิทธิพลต่อคนในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อในยุคประชาธิปไตยสมัยใหม่ได้ถูกนำมาเป็นพิธีกรรมและถูกสร้างเป็นเวทีสถาณะ ด้วย เหตุผลนี้ผู้ปฏิบัติงานด้านสื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักหนังสือพิมพ์ทั้งหลายต่างยึดถือเป็นพันธะสัญญา

ที่จะต้องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ด้วยการทำให้เป็นเวทีสาธารณะในการนำเสนอความคิดเห็นจากหลายฝ่าย และสื่อเองต่างปฏิบัติหน้าที่นี้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง (Talbot, 2007, p. 3) ซึ่งเห็นจากเนื้อหาของข่าวหรือบทความของหนังสือพิมพ์มักจะเปิดเป็นพื้นที่สำหรับการโต้แย้งทางความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พื้นที่ของหนังสือพิมพ์กลายเป็นสนามประลองยุทธ์ของผู้ที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกันในสังคม

เมื่อหนังสือพิมพ์กลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวาทกรรมในแต่ละสังคม Richardson (2007, p. 1) จึงมีความเห็นว่า การศึกษาวาทกรรมหนังสือพิมพ์ (Newspaper Discourse) จึงควรใช้วิธีการศึกษาแบบ CDA เนื่องจากวาทกรรมหนังสือพิมพ์มีบริบท (Textual) ที่เป็นลักษณะเฉพาะหลายประการ อาทิ ลักษณะเฉพาะในเชิงของการผลิตเนื้อความและการบริโภค ตลอดจนการให้คำนิยามซึ่งเกิดขึ้นจากชุดของความสัมพันธ์ระหว่างตัวหนังสือพิมพ์ ตัวแทนที่กำหนดสัญลักษณ์เพื่อใช้ในสังคม (Agencies of Symbolic) และอำนาจที่ปรากฏอยู่ในสังคมนั้น (Material Power) สิ่งเหล่านี้ได้กำหนดคุณลักษณะของหนังสือพิมพ์ออกเป็น 3 ชุด ได้แก่ ชุดของภาษาหนังสือพิมพ์ ชุดของการผลิตและการบริโภค และชุดของความสัมพันธ์ระหว่างหนังสือพิมพ์กับกระแสทางความคิดของประชาชนในสังคม (Social Ideas) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในเชิงวารสารศาสตร์กับสถาบันต่างๆ ในสังคม (Fairclough, 2000, p. 122, cited in Richardson, 2007, p. 1)

2.2.1 วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในแบบ Fairclough

วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough ประกอบด้วย มโนทัศน์ที่แสดงถึงระดับความแตกต่างในส่วนของการปฏิบัติสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสาร (Interconnect) หากวิเคราะห์ถึงแนวคิดของ Fairclough จะพบว่า มีความแตกต่างจากนักคิดนักวิเคราะห์วาทกรรมในยุคหลังโครงสร้างนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุมมองเกี่ยวกับวาทกรรมกับการเป็นผู้สร้างหรือการถูกสร้าง (Constitution or Constituted) เนื่องจาก Fairclough มองว่าวาทกรรมเป็นส่วนที่ประกอบสร้างสังคมและถูกสังคมประกอบสร้าง ส่งผลให้หัวใจสำคัญของการศึกษาของ Fairclough คือ รูปแบบของปฏิบัติการทางสังคมในส่วนของการผลิตซ้ำและการเปลี่ยนแปลงความรู้ อัตลักษณ์ ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคม อันได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อีกทั้งในช่วงเวลาเดียวกันรูปแบบต่างๆ ได้ถูกสร้างขึ้นโดยปฏิบัติการทางสังคมและโครงสร้างทางสังคมอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นวาทกรรมจึงเป็นความสัมพันธ์เชิงวิพากษ์ (A Dialectical Relationship) กับมิติทางสังคมอื่น (Jorgensen and Phillips, 2002, p. 65)

นอกจากนี้ Fairclough ยังทำความเข้าใจกับ “โครงสร้างทางสังคม” ในลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นไปในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสังคมโดยรวม (Society as a Whole) กับสถาบันที่มีลักษณะเฉพาะ รวมถึงองค์ประกอบที่เป็นเรื่องราวของข้อความแวดล้อม (Discursive) กับสิ่งที่ไม่ใช่ข้อความแวดล้อม (Non-Discursive Elements) (Fairclough, 1992, p. 64) ยกตัวอย่างของปฏิบัติการของสิ่งที่ไม่ใช่ข้อความแวดล้อมในขั้นแรก (A Primarily non-Discursive Practice) ได้แก่ ปฏิบัติการเชิงกายภาพ อาทิ การเชื่อมโยงในการสร้างจุดเชื่อมต่อกับส่วนต่าง ๆ ทางสังคม (Bridge) ปฏิบัติการดังกล่าวเปรียบได้กับความสัมพันธ์ของนักหนังสือพิมพ์กับนักประชาสัมพันธ์ จัดเป็นข้อความแวดล้อมในขั้นแรก (Primarily Discursive) ที่แฝงอยู่ใน โครงสร้างการนำเสนอข่าว (Fairclough, 1992, p. 66)

ในขณะที่เดียวกัน Fairclough ได้แยกตัวเองออกจากนักโครงสร้างนิยมและเดินทางเข้าสู่หลังโครงสร้างนิยม โดยมองว่าปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) เป็นการผลิตซ้ำที่ยังคงโครงสร้างของข้อความแวดล้อมเดิมอยู่แต่ได้ทำลายโครงสร้างเดิมนั้นด้วยการใช้ถ้อยคำที่แสดงออกว่าเป็นสิ่งที่หลอกลวง (Lie) อยู่ภายนอกโครงสร้างนั้น อย่างไรก็ตาม Fairclough ยังแยกนัยสำคัญ (Significant) บางส่วนออกจากทฤษฎีวาทกรรมของนักคิดยุคหลังโครงสร้างนิยมที่มักจะเน้นความสำคัญไปที่การสร้างแบบจำลองทางทฤษฎีเครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล รวมถึงระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้กับการวิจัยเชิงประจักษ์นิยมสำหรับศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นประจำทุกวัน ส่วน Fairclough มีมุมมองและแนวคิดต่างจากนักคิดหลังโครงสร้างนิยม เนื่องจาก Fairclough ให้ความสำคัญที่การวิเคราะห์การทำงานของระบบในการพูด เขียน ยกตัวอย่างเช่นระบบการทำงานของสื่อสารมวลชนและการสัมภาษณ์ในงานวิจัย เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าวส่งผลให้แนวการศึกษาของ Fairclough เป็นการศึกษาแบบของการวิเคราะห์วาทกรรมที่ให้ความสำคัญกับเนื้อหา (A Text-Oriented) ด้วยการนำธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิม 3 แบบ ได้แก่ (Fairclough, 1992, p. 72, cited in Jorgensen and Phillips, 2002, p. 65)

- 1) การวิเคราะห์รายละเอียดของเนื้อหา (Textual) จะต้องอยู่ในขอบเขตของภาษาศาสตร์ (หน้าที่ทางไวยากรณ์)
- 2) การวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคมในระดับใหญ่ (ทฤษฎีของ Foucault) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ไม่บอกระเบียบวิธีวิจัยสำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาที่ลักษณะเฉพาะ)
- 3) การวิเคราะห์สังคมระดับเล็ก จะใช้ธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิมในการตีความทางสังคมวิทยา (อาทิ ระเบียบวิธีวิจัยเชิงชาติวรรณา และการวิเคราะห์การสนทนา)

เนื่องจากชีวิตประจำวันมักถูกนำมาประเมินค่าเป็นผลผลิตของกิจกรรมหนึ่งของประชาชนที่นักวิจัยจะต้องติดตามเพื่อเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ข้อบังคับและผลผลิตที่เป็นไปตามความรู้สึกแบบสามัญ (Common-Sense)

การวิเคราะห์เนื้อหาของ Fairclough จะให้ความสำคัญที่วิธีการจัดการกับกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับข้อความแวกล้อม (Discursive) เชิงภาษาศาสตร์ในเนื้อหาที่มีลักษณะเฉพาะ กระนั้น Fairclough ยังวิพากษ์แนวการศึกษาแบบภาษาศาสตร์ที่ใช้วิเคราะห์เนื้อหาและความและกิจกรรมที่จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาทั้งในระดับง่ายและระดับพิเศษ ทั้งนี้เพราะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาที่เชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาเข้ากับ โครงสร้าง พร้อมทั้งผนวกเข้ากับกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากการศึกษาแบบสหสาขาวิชาจึงจำเป็นต้องมีการผสมผสานเนื้อหาและการวิเคราะห์สังคมเข้าไว้ด้วยกัน คุณสมบัติจากการศึกษาสังคมระดับใหญ่ด้วยธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิม คือ การนำเอาปฏิบัติการทางสังคมที่ก่อร่างสร้างตัวจากโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจผนวกกับการที่ประชาชนถูกปล่อยปละละเลยให้เข้ากับกระบวนการดังกล่าว องค์ประกอบของธรรมเนียมปฏิบัติการศึกษาแบบเก่ายังคงทำให้เกิดความเข้าใจถึงวิธีการที่ประชาชนสร้างกฎระเบียบขึ้นมาเป็นเกณฑ์ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (Fairclough, 1992, cited in Jorgensen and Phillips, 2002, p. 66)

ฉะนั้นการทำความเข้าใจวาทกรรมในฐานะที่เป็นทั้งผู้สร้างกับถูกสร้างตามหลักการของ Fairclough นั้น ต้องเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการของข้อความแวกล้อมกับ โครงสร้างทางสังคมที่มีความซับซ้อนรวมถึงความหลากหลายในเรื่องของเวลา ซึ่งถือเป็นจุดเด่นของการศึกษาวาทกรรมเชิงวิพากษ์ที่ต้องสันนิษฐานว่ามีความเข้มที่คงที่อยู่ในระดับสูง (Jorgensen and Phillips, 2002, p 65) จากการที่ Fairclough ประยุกต์มโนทัศน์ว่าด้วยความแตกต่างของวาทกรรมใน 3 แนวทางประกอบด้วย

1) ในความหมายเชิงนามธรรม วาทกรรมถูกนำไปอ้างอิงเป็น “ภาษาที่ใช้จัดเป็นปฏิบัติการทางสังคม” (Language Use as Social Practice) ถือเป็นความหมายที่นำมาใช้อธิบายทุกตัวอย่างเช่น ข้อความที่ว่า “วาทกรรมถือเป็นผู้สร้างและถูกสร้าง” (Discourse is Both Constitutive and Constituted)

2) ความเข้าใจวาทกรรมจัดเป็น “ชนิดของภาษาที่ใช้สำหรับงานภาคสนามที่มีลักษณะพิเศษ” (The Kind of Language used within a Special Field) อย่างเช่น วาทกรรมทางการเมือง วาทกรรมเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

3) นำไปใช้ในความหมายที่เป็นรูปธรรม (Concrete) ซึ่งจะถูกจัดเป็นนามนับได้ มักจะนำไปอ้างใน วิธีทางกล่าวถึงสิ่งที่มีความหมายที่เกิดจากประสบการณ์ที่รับรู้มา” (A Way of Speaking which Gives Meaning to Experience from a Particular Perspective)

Fairclough มองว่า องค์ประกอบที่ทำให้เกิดเป็นวาทกรรม ประกอบด้วย อัตลักษณ์ของ สังคม ความสัมพันธ์ในสังคม ระบบของความรู้และความหมาย ดังนั้นวาทกรรมจึงมีหน้าที่ 3 ประการ ได้แก่ หน้าที่ในการเป็นอัตลักษณ์ หน้าที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ และหน้าที่เกี่ยวกับ อุดมการณ์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ Fairclough รับมาจาก Halliday อันเป็นวิธีการศึกษาหน้าที่อันซับซ้อน ของภาษา

สำหรับวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมของ Fairclough มีจุดเน้น 2 ประการ คือ

1) เหตุการณ์ที่นำมาใช้สำหรับการสื่อสาร (The Communicative Event) เป็น เรื่องเกี่ยวกับการใช้ภาษา อาทิ บทความของหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิดีโอ การสัมภาษณ์หรือการ กล่าวสุนทรพจน์ทางการเมือง (Fairclough, 1995a)

2) การจัดระเบียบทางวาทกรรม (The Order of Discourse) เป็นคุณลักษณะของ วาทกรรมทุกประเภทที่มีการใช้ในสถาบันทางสังคมหรือภาคสนาม วาทกรรมประเภทนี้ ประกอบด้วย วาทกรรมชนิดต่าง ๆ และรูปแบบลีลาในการนำเสนอ (Discourses and Genres)

ในแง่มุมของรูปแบบลีลา (Genre) เป็นเรื่องของการใช้ภาษาขึ้นอยู่กับวิธีการปฏิบัติของคน ในสังคม (Social Practice) ยกตัวอย่างเช่น รูปแบบลีลาของการสัมภาษณ์ รูปแบบลีลาของงานข่าว หรือรูปแบบลีลาของงานโฆษณา (Fairclough, 1995b, p. 56) ส่วนตัวอย่างของการจัดระเบียบทาง วาทกรรม อย่างเช่น การจัดระเบียบวาทกรรมในสื่อ การบริการด้านสุขภาพหรือการต้อนรับ (Fairclough, 1995a, p. 56) ในการจัดระเบียบวาทกรรมนั้นจะประกอบด้วยภาคปฏิบัติการของ ข้อความแวดล้อม (Discursive Practice) ที่มีลักษณะเฉพาะ อาทิ เนื้อหาบทสนทนาที่ถูกผลิตและ บริโภคตลอดจนได้รับการตีความ (Jorgensen and Phillips, 2002, p. 67)

ภาษาที่นำใช้กับเหตุการณ์ที่นำมาใช้ในการสื่อสาร (Communicative Event) จำแนก ออกเป็น 3 มิติ ประกอบด้วย เนื้อหา (Text) ได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน รูปลักษณ์ที่มองเห็น ปฏิบัติการของข้อความแวดล้อม (Discursive Practice) เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคเนื้อหา และปฏิบัติการทางสังคมหรือวิถีทางดำเนินชีวิตของคนในสังคม (Social Practice)

การวิเคราะห์วาทกรรมของ Fairclough เป็นวิธีการที่เชื่อมโยงกัน 3 มิติ ประกอบด้วย (1) วัตถุที่นำมาวิเคราะห์ ได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน รวมถึงสิ่งที่สายตามองเห็น (Visual) (2) กระบวนการที่ทำให้เกิดการผลิตและการรับรู้ อาทิ การเขียนกับการอ่าน การพูดกับการฟัง การออกแบบกับการมองเห็น และ (3) เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสังคม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการผลิตวาทกรรมทั้ง 3 มิติควรใช้แนวทางในการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์เนื้อหา หรือตัวบทควรใช้วิธีการพรรณนาความ (Description) (2) การวิเคราะห์ในแง่กระบวนการผลิตและบริบท จะใช้วิธีการตีความหมาย (Interpretation) และ (3) การวิเคราะห์สังคมจะใช้วิธีการอธิบายความ (Explanation)

แนวคิดของ Fairclough ทำการวิพากษ์วาทกรรม 3 มิติ ประกอบด้วย การวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์ส่วนของภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Discursive Practice) และการวิเคราะห์ในส่วนของภาคปฏิบัติการของสังคม (Social Practice) แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ถือเป็นทฤษฎีและแนวทางหลักที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

สรุปการใช้ CDA ในงานวิจัยมี 3 มิติ คือ มิติตัวบท มิติปฏิบัติการทางวาทกรรมและมิติปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจะใช้ CDA เฉพาะในส่วนการศึกษาการเชื่อมโยงระหว่างการใช้ภาษากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเน้นในประเด็น ของอำนาจ การครอบงำ อุดมการณ์ และชนชั้น ซึ่งจะอธิบายและตีความวัฒนธรรมทางการเมืองในช่วง พ.ศ.2502-2516 ว่าถูกสร้างขึ้นและสะท้อนในตัวบทอย่างไร

2.3 แนวคิดว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชน

นอกจากการใช้ทฤษฎีวิพากษ์ในงานวิจัยฉบับนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักสื่อสารมวลชน จะสร้างการรับรู้ให้กับผู้อ่านในลักษณะใดบ้าง อาทิเช่น การทำหน้าที่เปรียบเสมือนเป็นกระจกที่สะท้อนความจริง หรือทำหน้าที่เปรียบเสมือนเป็นหน้าต่างที่เน้นเนื้อหาสาระให้มีความรู้กับผู้อ่าน หรือทำหน้าที่เป็นตะเกียงที่ส่องทางให้เห็นในสิ่งที่ประชาชนยังไม่รับรู้

การสื่อสารมีบทบาทหน้าที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมและยึดเหนี่ยวให้สังคมอยู่ได้ เมื่อใดไม่มีการสื่อสารซึ่งกันและกัน เมื่อนั้นก็ไม่มีสังคมเป็นสังคม ฮาโรลด์ ลาสต์เวลล์ นัก

รัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้อธิบายบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชน โดยแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

1) สังเกตการณ์สภาพแวดล้อม (Surveillance of the Environment) ได้แก่ การเฝ้าดูแลสอดส่องเหตุการณ์ต่าง ๆ รวมถึงภัยอันตรายที่อาจจะมีผลกระทบต่อสมาชิกของสังคม หรือเป็นบทบาทหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร (Information Function)

2) ประสานสัมพันธ์ส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้รวมตัวกันได้ (Correlation of the Parts) ได้แก่ บทบาทหน้าที่ที่การสื่อสารเข้ามาช่วยปรับสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ให้มีความเข้าใจซึ่งกันและกันและอยู่ในสังคมเดียวกัน ได้ด้วยความสงบเรียบร้อยตามสมควร หรือบทบาทหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

3) ถ่ายทอดมรดกทางสังคม (Transmission of Social Inheritance) โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมไปยังอนุชนรุ่นต่อ ๆ ไป หรือบทบาทหน้าที่ในด้านการศึกษา (Educational Function)

ต่อมาชาร์ล อาร์ ไรต์ (Wright, 1959) ได้เสนอแนะบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชน ประการที่ 4 คือ การให้ความบันเทิง (Entertainment)

บทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชนในทัศนะของคณะกรรมการแม็กไบรด์ (McBride Commission) สามารถจำแนกบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารได้เป็น 8 ประการ คือ

1) การให้ข่าว (Information) หมายถึง การเก็บ การรวบรวม การประมวล และการเผยแพร่ข่าว ข้อมูล รูปภาพ ข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็น เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และมีปฏิกริยาอย่างถูกต้องตามภาวะของบุคคล สภาพแวดล้อมประเทศ และสังคมนานาชาติ

2) การสังคมประกิต หรือสังคมกรรม (Socialization) คือ การได้มาซึ่งความรู้ ความเข้าใจที่จะทำให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะสมาชิกของสังคมช่วยให้เกิดความสำนึกในการอยู่ร่วมสังคมกับบุคคลอื่น ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจกันเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

3) การใช้แรงจูงใจ (Motivation) หมายถึง การส่งเสริมสนับสนุนให้ไปสู่เป้าหมายระยะสั้น และระยะยาวของสังคม กระตุ้นให้บุคคลเกิดความมานะพยายาม และตัดสินใจเลือกแนวทางและพฤติกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ยินยอมพร้อมใจกันกำหนดไว้แล้ว

4) การถกเถียงอภิปราย (Debate and Discussion) คือ การแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็นระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในสังคม เพื่อก่อให้เกิดความตกลงยินยอมที่มีผลต่อส่วนรวม

รวมทั้งการแสวงหาพยานหลักฐานมากระตุ้นให้สาธารณชนสนใจ และให้ความร่วมมือในกิจกรรมของส่วนรวมไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือระดับนานาชาติ

5) การให้การศึกษา (Education) คือ การสื่อสารที่เข้ามาช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาศติปัญญา อุปนิสัย ทักษะ และสมรรถภาพของบุคคลตลอดทุกช่วงเวลาของชีวิต

6) การส่งเสริมวัฒนธรรม (Cultural Promotion) หมายถึง การเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และการพัฒนาวัฒนธรรมโดยการส่งเสริมสติปัญญา และจินตนาการของปัจเจกชน รวมทั้งกระตุ้นความต้องการ และความคิดสร้างสรรค์ในทางสุนทรีย์ภาพ

วัฒนธรรม หมายถึง ผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นหรือทุกอย่างที่มนุษย์ทำเพิ่มเติมนอกเหนือไปจากธรรมชาติ (All that the man has added to nature) การสื่อสารระหว่างมนุษย์ และระหว่างชาติ ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมด้วยการสื่อสารมีบทบาทหน้าที่เป็น “พาหนะของวัฒนธรรม” (Carrier of Culture) ส่งเสริม สร้างสรรค์ กระตุ้นความสนใจ และเผยแพร่พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ และสังคมนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม

แต่ในมุมมองกลับกัน การสื่อสารในยุคปฏิวัติทางเทคโนโลยีอาจเป็นอันตรายต่อวัฒนธรรมได้ ความแพร่สะพัดอย่างรวดเร็วกว้างขวางอาจทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ที่ส่งผลกระทบในทางลบต่อสังคมได้ การสื่อสารมวลชน และวัฒนธรรมมวลชน (Mass Culture) ได้เติบโตขึ้นมาด้วยกันจากยุคปฏิวัติทางอุตสาหกรรมระดับประจักษ์ประสงคนองเสนอกันมาตลอดจนเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นวงจรเดียวกัน นอกจากนี้ การสื่อสารอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อวัฒนธรรมในลักษณะที่เรียกว่า “ความครอบงำทางวัฒนธรรม” (Cultural Domination) ประเทศรวยเอกลักษณะทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) ซึ่งเคยรับช่วงกันมาหลายชั่วอายุคน ก็อาจถูกกลืนไปที่ละน้อย เพราะมีวัฒนธรรมใหม่แทรกซึมเข้ามาทางสื่อมวลชน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจะตดน้อยลงทุกที่ทั้งในระดับภายในประเทศ และระดับระหว่างประเทศ

7) การให้ความบันเทิง (Entertainment) คือ การถ่ายทอดผลงานทางการละคร ฟ้อนรำ วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น และศิลปะต่าง ๆ โดยอาศัยเครื่องหมายสัญลักษณ์ เสียง และภาพ ทั้งนี้เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง และการพักผ่อนหย่อนใจ

8) การประสานสามัคคี (Integration) คือ การให้บุคคล กลุ่ม และประเทศชาติ ได้รับรู้ข่าวสารที่จำเป็นต่อการเพิ่มพูนความรู้ และความเข้าใจซึ่งกันและกัน ในแง่ของการดำรงชีวิต ทักษะ และความใฝ่ฝันทะเยอทะยาน

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะทำการวิจัย ดังนี้

ธีรภัทร์ เพิ่มประยูร (2550) ได้ศึกษาการศึกษาภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์ของญี่ปุ่นที่สร้างใหม่จากสื่อภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์ของเกาหลี โดยต้องการวิเคราะห์วัฒนธรรมที่ถูกส่งผ่านภาพยนตร์ ภายใต้กรอบแนวคิด ว่าด้วยการเล่าเรื่อง วัฒนธรรมศึกษา เอกลักษณะทางวัฒนธรรม บทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชน และการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมมาเป็นแนวทาง ผลการศึกษาภาพยนตร์ที่นำมาต้องมีการดัดแปลงให้เหมาะกับสังคมไทย และภาพยนตร์นั้นต้องสะท้อนถึงวัฒนธรรมในสังคมไทย

ยุทธนา วงศ์วีระโยธิน (2544) ได้ศึกษาเนื้อหาอคติในนิมิตชนสุดสัปดาห์และสยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ เพื่อตรวจสอบและศึกษาว่าเนื้อหาทั้ง 2 ฉบับมีการวิพากษ์สื่อหรือไม่และมีการวิพากษ์ครบถ้วนตามทฤษฎีวิพากษ์หรือไม่ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาจากอคติในนิมิต ผลการศึกษาพบว่าอคติในนิมิตทั้งสองฉบับมีการวิพากษ์สื่อแต่ไม่ครบถ้วนตามทฤษฎีวิพากษ์แต่ได้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบตนเอง และให้ความรู้กับประชาชน

สำรวย ธรรมโน (2539) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและสยามรัฐในห้วง 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลาคม 2519 และ 17-20 พฤษภาคม 2535 โดยวิเคราะห์บทบาทของหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับ ผ่านการผาดหัวข่าว คอลัมน์ และบทวิจารณ์การเมือง จากการศึกษาพบว่าหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับมีแนวโน้มเสนอข่าวการเรียกร้องของประชาชนมากกว่ารัฐบาล เมื่อเปรียบเทียบของหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับเห็นว่าสยามรัฐได้แสดงบทบาทในการให้ข้อมูลข่าวสารเชิงแสดงความคิดเห็นและเชิงผลักดัน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีจุดยืนที่ชัดเจนมากกว่าไทยรัฐที่เปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม (2516) ได้ศึกษาบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่ห้วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อศึกษาว่าหนังสือพิมพ์มีบทบาทต่อการเมืองไทยหรือไม่อย่างไร จากการศึกษาพบว่า ทุกรัฐบาลมีแนวโน้มในการควบคุมหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวด โดยตลอดหนังสือพิมพ์ต้องเสนอข่าวอย่างระมัดระวัง หนังสือพิมพ์มีบทบาทในการสร้างความรู้สึกร่วมทางการเมืองให้กับประชาชน หนังสือพิมพ์ทำหน้าที่เสมือน

ผู้แทนประชาชนในการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลถึงแม้ดำเนินการได้ไม่เต็มที่ก็ทำให้รัฐบาลต้องระวาง สรุปหนังสือพิมพ์เป็นปัจจัยหนึ่งในการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศ

กานดา สุขเกษม (2546) ได้ใช้วาทกรรมวิพากษ์ในการศึกษารายการ “รัฐบาลหุ่น” ทางสถานีโทรทัศน์ไอทีวี ซึ่งวาทกรรมเชิงวิพากษ์ที่ปรากฏในรายการ รัฐบาลหุ่น มี 5 ระดับ คือ การวิพากษ์นโยบายการทำงานของรัฐบาล วิพากษ์การทำงานของฝ่ายค้าน วิพากษ์การทำงานของสื่อมวลชนไทย วิพากษ์การทำงานของสื่อมวลชนต่างประเทศ และวิพากษ์การทำงานของศาลาการดำรงอยู่ได้ของรายการ คือ การไม่แสดงความคิดเห็นที่รุนแรงต่อนโยบายของรัฐบาล รายการเป็นเวทีสาธารณะ ฝ่ายค้าน ฝ่ายรัฐบาลได้แสดงความคิดเห็นและแสดงถึงจุดยืนของประชาชน

ปรีญาภรณ์ พงษ์สังข์ (2544) ได้ศึกษาความเป็นกลางทางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ มติชน เดลินิวส์และสยามรัฐ ซึ่งประชาชนคาดหวังว่าหนังสือพิมพ์ จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นกลางในการนำเสนอข่าว หยุตสร้างกระแสเพื่อขายข่าว โดยมุ่งหวังผลด้านการตลาด และมองว่าหนังสือพิมพ์ทั้ง 4 ฉบับไม่มีความเป็นกลางทางการเมือง

สมหมาย จันทรเรือง (2556) ได้ศึกษาแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช คือการปกครองที่ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาในการปกครอง ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และ จักรวรรดิวัตร สำหรับการปกครองของประเทศไทยด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุขสอดคล้องกับหลักธรรมราชาหรือราชาธิปไตย ที่ผู้นำการปกครองต้องอุปถัมภ์ด้วย คุณธรรม จริยธรรมตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยความซื่อสัตย์สุจริต และความกล้าหาญเป็น คุณสมบัติที่สังคมไทยต้องการมากที่สุด นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้นำเสนอแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธผ่านทางนวนิยายและบทความในหนังสือพิมพ์แล้ว ยังได้ ดำรงตนและดำรงความเป็นผู้นำทางการเมืองตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา

วิลาสิณี จินตลิจิตต์ (2546) ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี ในการศึกษาบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในประเด็นการขึ้นสู่อำนาจ การรักษาอำนาจและการสูญเสียอำนาจ พบว่าท่านขึ้นสู่อำนาจจากการสนับสนุนของมหาชน โดยการสร้าง

ความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในสายตาประชาชน แต่ต้องสูญเสียอำนาจเนื่องจากคนใกล้ชิด และไม่มีกองกำลังที่จะรักษาสถานะของตนเองได้

ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ (2550) ได้ศึกษาบทบาทของจอมพลถนอมกิตติขจรเมื่อ พ.ศ. 2506-2516 เกี่ยวกับประเด็นการขึ้นสู่อำนาจและการรักษาอำนาจ ซึ่งในห้วงดังกล่าวเป็นห้วงที่ผู้วิจัยสนใจในการวิเคราะห์บทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สิ่งที่ทำให้จอมพลถนอม กิตติขจรสามารถรักษาอำนาจได้อย่างชอบธรรม คือ สามารถควบคุมกองทัพได้โดยใช้ปัจจัยพระมหากษัตริย์สำหรับเครื่องมือสำคัญที่ทำให้รักษาอำนาจทางการเมืองได้ตลอดคือกษัตริย์คอมมิวนิสต์ เป็นเครื่องมือในการในการใช้การควบคุมปราบปรามและจำกัดสิทธิเสรีภาพของสังคม

วรพงษ์ ไชยฤกษ์ (2551) ได้ศึกษาเรื่องการใช้วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ในการประยุกต์ในงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย ซึ่ง การใช้วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) เชื่อมโยงภาษากับบริบททางวัฒนธรรม โดยศึกษาว่าสิ่งเหล่านี้สะท้อนในตัวบทอย่างไร ซึ่งสามารถศึกษา ได้ถึงอำนาจ การครอบงำ อุดมการณ์ ความไม่เท่าเทียมกัน ผ่านตัวบท

เกศชนก ชุ่มประดิษฐ์ (2554) ได้ศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ผู้จัดการรายวัน และมติชนในห้วง 1 เดือนหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 โดยใช้วาทกรรมวิพากษ์ ผลการศึกษาพบว่า อุดมการณ์ที่หนังสือพิมพ์จะนำเสนอความจริงในสังคมขึ้นกับอำนาจของหนังสือพิมพ์ที่จะคัดเลือก กระตุ้น บังคับ ให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความจริงที่หนังสือพิมพ์เลือกสรรให้ รวมถึงอุดมการณ์ของความเป็นเจ้าของธุรกิจที่ต้องดำเนินการเพื่อหวังผลกำไร จึงต้องเลือกสรรผลิตข่าวให้ตรงใจกลุ่มผู้อ่าน พร้อมทั้งใช้อำนาจในการผลิตครอบงำผู้อ่าน

กุสุมาลย์ พัฒนใหญ่ยิ่ง (2555) ศึกษาการวิเคราะห์วาทกรรมในสื่อสารมวลชน โดยศึกษาวิเคราะห์คอลัมน์ จากนิตยสารข่าวโลกวันนี้วันสุข โดยศึกษารูปแบบการใช้ภาษาในการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) ในการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า ผู้เขียนคอลัมน์พยายามอ้างคำพูดคนอื่น โดยใช้วาทกรรมของตนเองในการนำเสนอทำลายภาพลักษณ์ฝั่งตรงข้าม ซึ่งการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีวาทกรรม ภาคปฏิบัติทางวาทกรรม ภาคปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้วิเคราะห์จุดยืนทางการเมืองของสื่อสารมวลชนได้

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบว่าบทบาทของหนังสือพิมพ์สยามรัฐในห้วงเกิดวิกฤติทางการเมือง จะมีบทบาทสำคัญในการเสนอข่าวเชิงแสดงความคิดเห็น และผลักดันตามข้อเรียกร้องของประชาชน และเป็นจริงที่ทุกรัฐบาลหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึง พ.ศ.2516 มีแนวโน้มในการควบคุมหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวด และหากสื่อจะดำรงอยู่ได้ต้องไม่แสดงความคิดเห็นที่รุนแรงต่อรัฐบาล และการเลือกนำเสนอข่าวสารของสื่อสิ่งพิมพ์จะเลือกสรรข่าวที่ถูกต้อง ผู้อ่านเพื่อหวังผลทางการตลาด ซึ่งบทความในการนำเสนอย่อมสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของผู้เขียน และสามารถวิเคราะห์สิ่งที่อยู่เบื้องหลังแนวความคิดนั้นได้ สำหรับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีแนวคิดทางการเมืองอิงหลักกรรมทางพุทธศาสนา และการใช้แนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์ในการวิเคราะห์ด้วยจะทำให้เราทราบสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง

2.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) รุ่นที่สองและรุ่นที่สาม ประกอบด้วย ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) แนวคิดด้วยวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ทฤษฎีวิพากษ์ทั้งสองทฤษฎีนี้จะมีหลักการและวิธีการวิเคราะห์บางอย่างที่สืบต่อมาจากทฤษฎีมาร์กซ์ลัทธิคลาสสิก แต่ทว่าในเรื่องของจุดเน้นและแง่มุมบางประการ ทฤษฎีเหล่านี้จะให้คำอธิบายที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) จะสนใจมิติด้านเศรษฐกิจการเมืองที่เข้ามาในส่วนกำหนดกระบวนการทำงานของสื่อมวลชนซึ่งเราอาจเรียกว่า Political Economy of Media ซึ่งทฤษฎีนี้มักจะมองสื่อสารมวลชนในแง่ลบ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มทฤษฎีในรุ่นสองแล้ว Cultural Studies ซึ่งเป็นทฤษฎีในรุ่นที่ 3 จะมีทัศนะในทางบวกต่อสถาบันสื่อมวลชนมากขึ้น โดยจะให้ความสนใจกับวิธีการและรูปแบบที่ประชาชนกลุ่มต่างๆ เข้ามาใช้สื่อมวลชนในฐานะเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์ (Critical Discourse Analysis) ในการวิเคราะห์เชื่อมโยง แนวคิด ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านภาษาในบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และบริบททางสังคมเพื่อวิเคราะห์สิ่งที่อยู่เบื้องหลัง ทั้งนี้การศึกษานี้เพื่อให้ทราบว่า ทำไมหนังสือพิมพ์สยามรัฐจึงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางแรงกดดันทางการเมือง ผ่านการแสดงแนวคิดทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) แนวคิดบทบาทสื่อสารมวลชน มาเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัย โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์ (Critical Discourse Analysis) มาเชื่อมโยงกับข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสาร และบทความ จึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

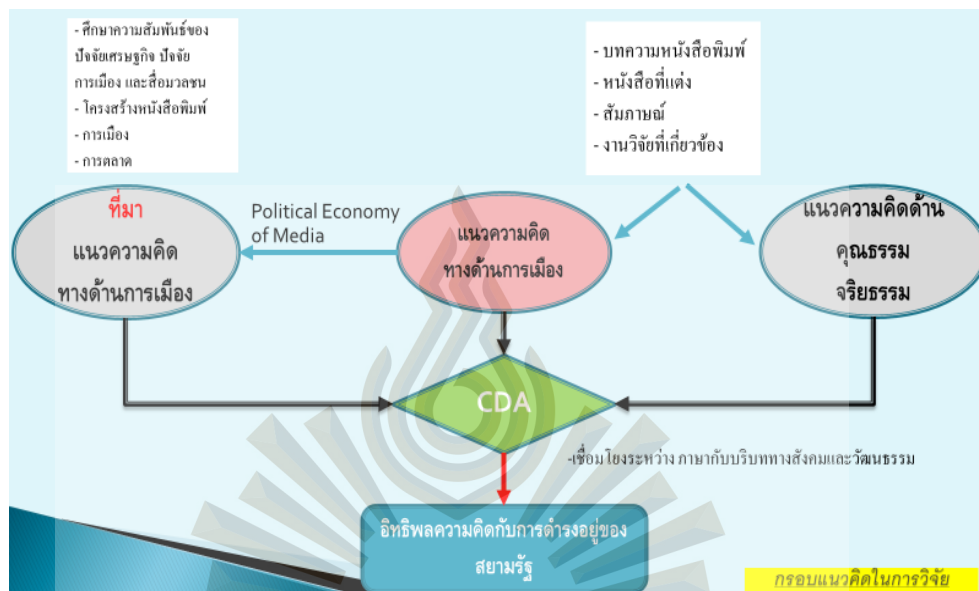
การศึกษาเริ่มต้นจากการศึกษาว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์มีแนวคิดและบทบาทการทำหน้าที่สื่อมวลชน ในด้านการส่งต่อข้อมูลข่าวสารทางสังคม หรือการสร้างแรงจูงใจ การแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง หรือการให้ความรู้แก่ผู้อ่าน การย้อนกลับไปศึกษาแนวความคิดทางด้านการเมืองและการให้สิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน ในห้วง พ.ศ.2502-2516 จะทำให้ทราบทัศนคติของผู้บริหารประเทศต่อการดำเนินการต่อสื่อมวลชน ซึ่งในห้วงดังกล่าวเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า ผู้มีอำนาจมักจะควบคุมสื่อมวลชนให้เสนอข่าวเป็นคุณต่อรัฐบาล เครื่องมือสำคัญในการควบคุมสื่อมวลชนคือ การออกกฎหมายเพื่อรื้อถอนหรือสั่งปิดหนังสือพิมพ์ได้อย่างง่ายดาย จึงทำให้เกิดความท้าทายต่อนักสื่อสารมวลชน ซึ่งในยุคดังกล่าวหนังสือพิมพ์ เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสารที่สำคัญกับประชาชน ในห้วงดังกล่าวสื่อมวลชนได้ถูกสั่งปิดจำนวนมาก แต่หนังสือพิมพ์สยามรัฐเป็นเพียงหนังสือพิมพ์ไม่กี่ฉบับ ที่สามารถดำรงอยู่ได้ในยุคเผด็จการทหาร ซึ่งการศึกษาการดำรงอยู่ได้ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ โดยการศึกษาจากเจ้าของหนังสือพิมพ์ผ่านการวิเคราะห์บทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ งานหนังสือที่เขียนโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด จะทำให้ทราบถึงแนวคิดทางด้านการเมืองและแนวความคิดทางด้านคุณธรรมจริยธรรมหนังสือพิมพ์ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

หลังจากได้ แนวคิดทางด้านการเมืองของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของสื่อมวลชน (Political Economy of Media) มาวิเคราะห์ โดยหาความเชื่อมโยงของแนวความคิดทางด้านการเมืองของท่าน กับ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมอุตสาหกรรมสื่อมวลชน ความสัมพันธ์ของการเมืองและส่วนประกอบทางสังคมที่ทับซ้อนกันอย่างหลากหลายในยุคเผด็จการทหาร ซึ่งจะช่วยให้สามารถวิพากษ์ถึงที่มาและอิทธิพลของแนวความคิดทางด้านการเมืองของท่าน

เนื่องจากสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญของผู้คนในยุคนั้น เป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม และเป็นศูนย์กลางในการสื่อสารระหว่างรัฐบาล สังคมและประชาชน ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ แนวคิดทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมหนังสือพิมพ์ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เพื่อศึกษาว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของสยามรัฐอย่างไร

หลังจากทราบแนวความคิดทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และที่มาของแนวความคิดทางด้านการเมือง และแนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมหนังสือพิมพ์แล้ว จากการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมืองของสื่อมวลชน (Political Economy of Media)

ผู้วิจัยใช้ ไขทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์ มาเชื่อมโยงวิเคราะห์ เพื่อส่องสะท้อนให้เห็นถึง ประเด็นของ อำนาจ นายทุน การครอบงำ อุดมการณ์ และชนชั้น เพื่อสร้างข้อสรุปว่า เพราะเหตุใดหนังสือพิมพ์ สยามรัฐจึงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางเผด็จการทหาร ดังรูปที่ 2.1



รูปที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสื่อหนังสือพิมพ์ พ.ศ.2500-2516

การศึกษาบทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักสื่อสารมวลชนที่เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐสื่อสารแนวคิดทางการเมืองอย่างไร ภายใต้ข้อจำกัดทางด้านเสรีภาพของสังคมและสื่อมวลชนในช่วง พ.ศ.2500-2516 นั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะเสนอภาพรวมเชิงบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตามด้วยบริบทหนังสือพิมพ์ และสุดท้ายจะนำเสนอปฐมบทของผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

3.1 บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2516 เป็นยุคสมัยของระบอบเผด็จการทหาร นับตั้งแต่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งลงนามเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และนักการเมืองพลเรือน นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และเป็นนายกรัฐมนตรีช่วงสั้น ๆ หลังสงคราม จอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง ตามด้วย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งภายใต้การปกครองแบบเผด็จการดั้งเดิมถูกผสมรวมกับการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบแผนตะวันตกภายใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2535)

ความขัดแย้งภายใน เกิดจากฝ่ายทหารเข้ามามีอำนาจในการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 โดยเปลี่ยนระบอบการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นราชาธิปไตย (Constitutional Monarchy) ภายใต้รัฐธรรมนูญรัฐบาลใหม่ใน พ.ศ. 2475 นั้น นำโดยพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) และพระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) เป็นหัวหน้า ในเดือนธันวาคม รัฐบาลได้ออกรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยาม ซึ่งรวมถึงรัฐสภา ที่สมาชิกมาจากการแต่งตั้งครั้งหนึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อมอีกครั้งหนึ่ง ประชาชนได้รับคำสัญญาว่า การเลือกตั้งที่เป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์นั้นจะถูกจัดขึ้นเมื่อประชากรเกินครึ่งสำเร็จการศึกษาชั้นประถม ซึ่งคาดว่าจะอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1940 นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีได้รับการแต่งตั้งและมีการรักษา

ฉากหน้าการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญเมื่อรัฐบาลใหม่ได้รับการสถาปนาและรัฐธรรมนูญมีผลใช้บังคับแล้ว เริ่มเกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่สมาชิกกลุ่มผู้ปกครองใหม่ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มการเมือง (Political Faction) ได้แก่ กลุ่มพลเรือนอนุรักษนิยม นำโดยพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) กลุ่มทหารเก่า นำโดย พระยาพหลพลพยุหเสนา กลุ่มทหารในกองทัพ นำโดย หลวงพิบูลสงคราม และกลุ่มพลเรือน นำโดย นายปรีดี พนมยงค์ ความขัดแย้งเกิดขึ้น พ.ศ. 2476 เมื่อนายปรีดีได้รับมอบหมายให้ร่างแผนเศรษฐกิจใหม่ ที่ระบุว่า ให้โอนที่ดินเพาะปลูกผืนใหญ่มาเป็นของรัฐ เช่นเดียวกับการปรับให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วโดยมีรัฐบาลชี้นำ นอกจากนี้ ยังกำหนดให้อุดมศึกษาเติบโต เพื่อที่การเข้าสู่ระบบข้าราชการประจำจะไม่ถูกครอบงำอย่างสมบูรณ์โดยเชื้อพระวงศ์และชนชั้นสูง อย่างไรก็ตาม แผนการดังกล่าวถูกประณามว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ทำให้หลวงพิบูลสงครามและพระยาพหลพลพยุหเสนา รัฐประหารครั้งที่สองซึ่งโค่นรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ทำให้พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ และรัฐบาลใหม่ไม่มีผู้นิยมสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่เลยจนกระทั่งช่วงปลาย พ.ศ. 2476 พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดชก่อกบฏหลังการสู้รบอย่างหนักในสนามรบทางเหนือของกรุงเทพมหานคร ในที่สุดฝ่ายผู้นิยมพระมหากษัตริย์ก็พ่ายแพ้ และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดชทรงลี้ภัยไปยังอินโดจีน ในพ.ศ. 2477 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งความสัมพันธ์ของพระองค์กับรัฐบาลใหม่เสื่อมลงระยะหนึ่งแล้ว เสด็จประทับต่างประเทศเพื่อทรงเข้ารับการรักษาทางการแพทย์ ขณะที่ประทับอยู่ต่างประเทศ พระองค์ยังทรงติดต่อกับราชการกับรัฐบาลซึ่งมีการเจรจาเงื่อนไขที่พระองค์จะยังเป็นพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญต่อไป นอกเหนือจากคำขอพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่โบราณบางอย่างต่อเนื่องมา เช่น สิทธิพระราชทานอภัยโทษ พระองค์ยังทรงวิตกกับการลดลภัยขณะที่ไม่เป็นประชาธิปไตยของระบอบใหม่ด้วยวิธีใดก็ตาม แต่รัฐบาลไม่ตกลง ฉะนั้นวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 พระมหากษัตริย์จึงทรงสละราชสมบัติ ในการสละราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชหัตถเลขาวิจารณ์รัฐบาล พระราชหัตถเลขาของพระองค์มีข้อความตอนหนึ่งดังนี้ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2535, น. 205-215)

...ข้าพเจ้าเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของราษฎร... (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2535, น. 205-215)

ต่อมารัฐบาลได้อัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ผู้ทรงกำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนในสวิตเซอร์แลนด์อยู่ในขณะนั้น เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ถัดไป ในสายตาของบางฝ่าย ความอ่อนพระชนมพรรษาและการประทับอยู่นอกประเทศของพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เป็นสาเหตุหลักที่จำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เพื่อบริหารราชการแผ่นดินแทนจนกว่าจะทรงบรรลุนิติภาวะ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่สยามไม่มีพระมหากษัตริย์ประทับอยู่ในประเทศเป็นเวลากว่า 15 ปี โดยมีพระเจ้า วรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และเจ้าพระยาযมะราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2535, น. 205-215)

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2480 พัฒนาการประชาธิปไตยก้าวไปข้างหน้าเมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาโดยตรงเป็นครั้งแรก แม้ว่าพรรคการเมืองยังไม่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นก็ตาม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถูกก่อตั้งขึ้น จากการริเริ่มของปรีดี เป็นทางเลือกที่เข้าถึงได้มากกว่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขณะที่รายจ่ายทางทหารก็เพิ่มขึ้นอย่างมากเช่นกัน เป็นการบ่งชี้ที่ชัดเจนถึงอิทธิพลของทหารที่เพิ่มขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2477 ถึง พ.ศ. 2483 กองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศของราชอาณาจักรมียุทธภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2549)

การสร้างชาตินิยม นำโดยพลตรีหลวงพิบูลสงครามเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และพลเรือนเสรีนิยม นำโดยปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ทำงานร่วมกันแต่ถูกรอบงำจากฝ่ายทหารอย่างเด่นชัด หลวงพิบูลสงครามเป็นผู้เลื่อมใสเบนิโต มุสโสลินี และรัฐบาลเริ่มมีลักษณะฟาสซิสต์บางประการ จนกระทั่ง พ.ศ. 2482 กลุ่มทางการเมือง 40 คน ทั้งนิยมพระมหากษัตริย์และนิยมประชาธิปไตยถูกจับกุม และหลังจากการพิจารณาคดีที่เป็นแผนลอบปลงพระชนม์ 18 คนถูกประหารชีวิต นับเป็นการประหารชีวิตทางการเมืองครั้งแรกในสยามในรอบกว่าศตวรรษ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาทรงสุรเดช ต่างเสด็จลี้ภัย หลวงพิบูลสงครามเริ่มการณรงค์ซึ่งเป็นการปลุกปั่นต่อชนชั้นธุรกิจชาวจีน โรงเรียนและหนังสือพิมพ์จีนถูกปิด และมีการเพิ่มภาษีต่อธุรกิจจีน (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2526)

ด้านอุดมการณ์ของรัฐบาล มีการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อสร้างลัทธิผู้นำ ด้วยตระหนักถึงพลังของสื่อมวลชน ทั้งสองจึงใช้การผูกขาดการแพร่สัญญาณวิทยุของรัฐบาลเพื่อให้ประชาชน

สนับสนุนรัฐบาล คำขวัญของรัฐบาลซึ่งเป็นที่นิยมมีการออกอากาศอย่างต่อเนื่องทางวิทยุและมีการปิดประกาศทางหนังสือพิมพ์และป้ายโฆษณา ภาพของหลวงพิบูลสงครามสามารถพบเห็นได้ทุกหนแห่งในสังคม ขณะที่พระบรมฉายาลักษณ์ของอดีตพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงวิจารณ์ระบอบเผด็จการ ถูกห้าม ในขณะเดียวกัน เขาผ่านกฎหมายเผด็จการออกมาจำนวนหนึ่งซึ่งให้อำนาจแก่รัฐบาลแทบไร้ข้อจำกัดในการจับและตรวจพิจารณาได้อย่างสมบูรณ์ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง หนังสือพิมพ์ได้รับคำสั่งให้พิมพ์แต่ข่าวดีที่ส่งมาจากแหล่งข่าวฝ่ายอักษะ ขณะที่ความคิดเห็นเสียดสีเกี่ยวกับสถานการณ์ภายในประเทศถูกห้ามในปีเดียวกัน หลวงพิบูลสงครามได้เปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามมาเป็นไทย หมายถึง “ดินแดนของเสรีชน” (Land of the free) ซึ่งนับเป็นท่าทีชาตินิยม เป็นการแสดงนัยเอกภาพของประชาชนที่พูดภาษาไทยทั้งหมดรวมทั้งภาษาลาวและภาษาจวน แต่ไม่รวมภาษาจีน คำขวัญของรัฐบาลได้เปลี่ยนเป็น “ประเทศไทยสำหรับคนไทย” (Thailand for the Thai) (ศักดินา นัตรกุล ณ อยุธยา, 2526)

การทำให้ทันสมัยยังเป็นอีกแก่นหนึ่งที่สำคัญในชาตินิยมไทยใหม่ของหลวงพิบูลสงครามตั้งแต่ พ.ศ. 2482 ถึง พ.ศ. 2485 เขาออกประกาศรัฐนิยม 12 ฉบับ นอกเหนือจากการกำหนดให้คนไทยทุกคนเคารพธงชาติ รู้จักเพลงชาติ และพูดภาษาไทยแล้ว รัฐนิยมดังกล่าวยังกระตุ้นให้คนไทยทำงานหนัก ติดตามข่าวสารปัจจุบัน และแต่งกายแบบตะวันตก จนถึง พ.ศ. 2484 การเยาะเย้ยผู้พยายามส่งเสริมจารีตประเพณีไทยเป็นการผิดกฎหมาย โครงการดังกล่าวยังครอบคลุมถึงศิลปะการแสดง หรือภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาชาตินิยมอย่างดุเดือดได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐบาลบ่อยครั้งที่การแสดงและภาพยนตร์ประเภทนี้จะแสดงอดีตอันเกรียงไกรเมื่อนักรบไทยต่อสู้เพื่อให้ประเทศมีเสรีภาพอย่างไม่หวาดกลัว ปกป้องเกียรติหรือสละชีพตน ความรักชาติมีสอนในโรงเรียนในบทเพลง และการเดินรำต่าง ๆ (Huntington, 1971; ศุภเทพ สุวรรณจินดา และสุจิต บุญบงการ, 2531)

หลวงวิจิตรวาทการเขียนละครหลายเรื่องเชิดชูความคิดกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากในแง่มุมจักรวรรดิ “ไทย” และประณามความชั่วร้ายของการปกครองอาณานิคมยุโรป การเดินขบวนที่มีอุดมการณ์เรียกร้องดินแดนของชนชาติเดียวกันและต่อต้านฝรั่งเศสเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องรอบกรุงเทพมหานคร และปลาย พ.ศ. 2483 เกิดเหตุปะทะพรมแดนตามแม่น้ำโขง วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2484 ประเทศไทยโจมตีเวียดนามตอนใต้ ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นมีเหตุผลที่จะเข้ามายังไซ่ง่อน ปีเดียวกัน

นั้น เหตุปะทะได้บานปลายเป็นสงครามขนาดย่อมระหว่างฝรั่งเศสกับไทย ญี่ปุ่นก้าวเข้ามาเป็น
 ตัวกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ข้อตกลงสุดท้ายให้พื้นที่พิพาทในลาวและกัมพูชาแก่ไทยเกียรติภูมิของ
 หลวงพิบูลสงครามเพิ่มขึ้นมากจนได้รับความสุขจากการเป็นผู้นำที่แท้จริงของชาติ ราวกับจะเฉลิม
 ฉลองในโอกาสนี้ เขาเลื่อนยศตนเองขึ้นเป็นจอมพล ข้ามยศพลโทและพลเอก อย่างไรก็ตาม การรุกราน
 ดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์กับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว รัฐบาลหลวงพิบูล
 สงครามได้ยอมให้ญี่ปุ่นเคลื่อนทัพผ่านประเทศเพื่อโจมตีพม่าและรุกรานมาลายา จากเหตุการณ์
 ความพ่ายแพ้ของฝ่ายสัมพันธมิตรต้น พ.ศ. 2485 ทำให้เขาเชื่อว่าญี่ปุ่นจะชนะสงคราม จึงตัดสินใจ
 สถาปนาพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่นเพื่อเป็นรางวัล ญี่ปุ่นยอมให้ไทยรุกรานและผนวกรัฐฉานและ
 รัฐกะยาทางเหนือของพม่า และฟื้นฟูอิทธิพลโดยเหนือรัฐสุลต่านทางเหนือของมาลายาซึ่งเคยเสียไปใน
 สนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม ค.ศ. 1909 เดือนมกราคม พ.ศ. 2485 หลวงพิบูลสงครามประกาศสงคราม
 ต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกา แต่หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำ
 สหรัฐอเมริกา ปฏิเสธจะส่งให้แก่กระทรวงการต่างประเทศ และประธานรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม
 ว่ามิชอบด้วยกฎหมายและก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นในกรุงวอชิงตัน ในขณะที่นั้นนายปรีดี เป็น
 ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ นำขบวนการจัดขึ้นในประเทศไทย ขณะที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพ
 พรรณี อดีตพระราชินี เป็นผู้นำขบวนการในนามในบริเตนใหญ่มีการตั้งค่ายฝึกลับ ๆ ขึ้น ส่วนใหญ่
 โดยเตียง ศิริขันธ์ นักการเมืองและผู้นำเสรีไทย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ นอกจากนี้
 ยังมีสนามบินลับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งกองทัพอากาศอังกฤษและสหรัฐอเมริกานำเสบียง
 มาส่ง ตลอดจนฝ่ายบริหารปฏิบัติการพิเศษ (Special Operations Executive) สำนักงานบริการด้าน
 ยุทธศาสตร์ (OSS) และเจ้าหน้าที่เสรีไทย พร้อมกับอพยพพลซัดค็อกออกนอกประเทศด้วย จนถึงต้น
 พ.ศ. 2488 นายทหารกองทัพอากาศไทยกำลังปฏิบัติหน้าที่ติดต่อกับประสานงานกับกองบัญชาการ
 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในกัมพูชาและโคกลกตา (ลิจิต ซีรเวคิน, 2553)

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2487 จอมพล ป. ถูกขับไล่โดยรัฐบาลที่ขบวนการเสรีไทยแทรก
 ซึม รัฐสภาประชุมใหม่และแต่งตั้งนายความเสรีนิยม คง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลใหม่
 เร่งอพยพดินแดนของอังกฤษที่จอมพล ป. เคยยึดครองและให้การสนับสนุนขบวนการเสรีไทยอย่าง
 ลับ ๆ ความรับผิดชอบทางทหารของฝ่ายสัมพันธมิตรต่อประเทศไทยตกแก่อังกฤษ ทั้งนี้อังกฤษถือว่า
 ประเทศไทยมีส่วนรับผิดชอบต่อความเสียหายอันมิอาจวัดได้ต่อฝ่ายสัมพันธมิตรและเห็น
 สนับสนุนให้ปฏิบัติต่อประเทศไทยในฐานะข้าศึกที่พ่ายแพ้สงคราม แต่สหรัฐอเมริกาไม่เห็นด้วยถึง

ที่ถือว่าเป็นลัทธิอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศส และสนับสนุนรัฐบาลใหม่ของไทย ทำให้ประเทศไทยจึงได้รับการลงโทษน้อยลง (ลิขิต ชีรเวคิน, 2553)

ประเทศไทยหลังสงคราม หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมชเป็นนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2488 และยุติระบอบชาตินิยมของจอมพล ป. แต่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไม่ใช่เรื่องง่ายในการบริหารทางการเมือง เพราะนักการเมืองมีที่มาหลากหลาย เช่น เดียง ศิริจันทร์ หรือ สงวน ตูลารักษ์ มีที่มาจากมวลชนระดับต่าง ไม่ใช่กลุ่มอภิชนเช่นหม่อมราชวงศ์เสนีย์ที่ไม่เคยสัมผัสความเป็นจริงทางการเมืองของประเทศไทยเลย การรัฐประหาร 16 กันยายน พ.ศ. 2500 เป็นรัฐประหารในประเทศไทย ถือได้ว่าพลิกโฉมหน้าการเมืองไทยไปอีกรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกับรัฐประหารใน พ.ศ. 2490 มีสาเหตุมาจากความแตกแยกระหว่างกลุ่มทหารนำโดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบก กับ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ ที่คำอำนาจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประชาชนไม่ยอมรับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทยเป็นการทั่วไป พ.ศ. 2500 เนื่องจากการเลือกตั้งที่ถือว่าโกงมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ นับแต่ใช้เครื่องบินโปรยใบปลิวโจมตีฝ่ายตรงข้าม ชุมชนชาวบ้าน ประชาชน ให้เลือกแต่ผู้สมัครของพรรคเสรีมนังคศิลา คือ พรรครัฐบาล หรือการเวียนเทียนมาลงคะแนน การสลับหีบบัตร การแอบหย่อนบัตรคะแนนเถื่อนเข้าไปในหีบ และต้องใช้เวลานับคะแนน 7 วัน ด้วยกัน ผลการเลือกตั้ง พรรคเสรีมนังคศิลาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสียงข้างมาก ขณะที่พรรคประชาธิปัตย์ ได้ 30 ที่นั่ง วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและประชาชนร่วมกันเดินขบวนประท้วงการเลือกตั้ง มีการลดธงเหลือแค่ครึ่งเสาเป็นการไว้อาลัย และเรียกร้องให้ พล.อ.ท.มุนี มหาสันทนะ เวชยันต์รังสฤษฎ์ ซึ่งเป็น ส.ส.สังกัดพรรคเสรีมนังคศิลา ลาออกจากตำแหน่งอธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ลิขิต ชีรเวคิน, 2553)

จอมพล ป. นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 และแต่งตั้งให้ จอมพลสฤษดิ์ เป็นผู้ปราบปรามการชุมนุม แต่เมื่อฝูงชนเดินทางมาถึงสะพานมัชวานรังสรรค์แล้ว จอมพลสฤษดิ์กลับเป็นผู้นำเดินขบวน พาฝูงชนข้ามสะพานมัชวานรังสรรค์ โดยกล่าวว่า ทหารจะไม่มีวันทำร้ายประชาชน และเมื่อถึงหน้าทำเนียบรัฐบาลได้เป็นผู้เปิดประตูทำเนียบ นำพาประชาชนเข้าพบ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จนกระทั่งจอมพล ป. ต้องลงมาเจรจาด้วยตนเองที่บันไดหน้าตึกไทยคู่ฟ้า เมื่อได้เจรจากันแล้ว จึงได้ข้อสรุปว่า จอมพล ป. ยอมรับว่าการเลือกตั้งครั้งนี้ไม่ชอบมาพากลและจะจัดการเลือกตั้งขึ้นใหม่ จึงได้พูดผ่านโทร

โง่งขอให้ผู้ชุมนุมสลายตัวไปอย่างสงบ และขอให้อัญเชิญธงขึ้นสู่ยอดเสาตามปกติ ซึ่งก็ได้เป็นไปตามอย่างที่ จอมพลสฤษดิ์ ร้องขอทุกประการ ซึ่งการเดินทางบวนประท้วงครั้งนี้ นับเป็นการชุมนุมทางการเมืองครั้งแรกของชาวไทยนับตั้งแต่การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2549, น. 47)

ผลครั้งนี้ทำให้จอมพลสฤษดิ์ ได้สร้างความนิยมขึ้นอย่างมากในหมู่ประชาชน แต่ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ท้าทายอำนาจจอมพล ป. เพราะหลังจากนี้ จอมพลสฤษดิ์ยังได้ประกาศด้วยตนเองผ่านทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเป็นนัยทั้งทำโดยกล่าวถึงผู้ชุมนุมที่ผ่านมาว่า “แล้วพบกันใหม่ เมื่อชาติต้องการ” จึงทำให้มีความแตกแยกและหวาดระแวงกันเองระหว่าง ฝ่ายทหารที่สนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ และฝ่ายทหารและตำรวจที่สนับสนุนจอมพล ป. ขณะที่สภาพโดยทั่วไปแล้วในเวลานั้น บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะของความวุ่นวาย นักเลง อันธพาล อาละวาดป่วนเมืองราวกับไม่เกรงกลัวกฎหมาย ทั้งนี้ เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า ที่เหล่าอันธพาลสามารถก่ออาชญากรรมได้ตามใจเพราะมีตำรวจ โดย พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ สนับสนุนอยู่ และจากนั้นมาทหารและตำรวจก็เกิดความแตกแยกกัน โดยไฮปาร์ค โจมตีกันที่ท้องสนามหลวงสลับกันวันต่อวัน ในบางครั้ง ทหารชั้นประทวนก็ยกพวกล้อมสถานีตำรวจจนเกิดเหตุทำร้ายร่างกายตำรวจบ้าง แต่ก็ไม่เกิดเหตุรุนแรงไปกว่านั้นในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2500 รัฐบาลประกาศยกเลิกสถานการณ์ฉุกเฉินจนกระทั่งวันที่ 14 กรกฎาคมในปีเดียวกัน ซึ่งเป็นวันครบรอบวันเกิด 60 ปี ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้าอวยพรวันเกิดและนำลูกสุนัขตัวหนึ่งมอบให้เป็นของขวัญ พร้อมกล่าวว่า จะจงรักภักดีต่อจอมพล ป. เช่นเดียวกับสุนัขตัวนี้ เพื่อเป็นการแสดงความขัดแย้ง (วินทร์ เลียววาริณ, 2540, น. 208) ต่อมาวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2500 จอมพล ป. หลังกลับจากเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยสีหน้าไม่สู้ดี เมื่อมีสื่อมวลชน โดยทองใบ ทองเปาด์ ได้ถามว่ามีความขัดแย้งกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจริงหรือไม่ เพราะก่อนหน้านี้ในงานฉลองกิ่งพุทธรักษา และงานวิสาขบูชา ที่ทางรัฐบาลได้จัดเป็นงานครั้งใหญ่ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มิได้เสด็จมา จึงทำให้มีการวิจารณ์ไปทั่วว่า รัฐบาลมีความขัดแย้งกับทางพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่ทางจอมพล ป. ปฏิเสธ และได้รับขึ้นรถยนต์จากไป ต่อมา จอมพลสฤษดิ์และคณะนายทหารในบังคับบัญชา มีแถลงการณ์ขอให้จอมพล ป. และ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ลาออก ซึ่งหลังจากแถลงการณ์อันนี้ออกมาแล้ว สมาชิกพรรคเสรีมนังคศิลา เสนอให้จอมพล ป. จัดการอย่างเด็ดขาดกับ จอมพลสฤษดิ์ และกลุ่มทหารในวันพรุ่งนี้ เท่ากับเป็น

การบีบบังคับให้ จอมพลสฤษดิ์ ตัดสินใจชิงรัฐประหารในเวลาต่อมา (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2554, น. 73)

รัฐประหาร รัฐประหารเกิดขึ้นในเวลา 18.00 น. ของวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 พล.ท. ประภาส จารุเสถียร แม่ทัพภาคที่ 1 ใช้รถถัง รถหุ้มเกราะและกำลังพล กระจายกำลังออกยึดจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เช่น หอประชุมกองทัพบก ที่ถนนราชดำเนินนอก เป็นต้น ในส่วนของกองบัญชาการตำรวจกองปราบ ที่สามยอด ซึ่งเป็นที่บัญชาการของ พล.ต.อ.เผ่า ได้รับคำสั่งให้ยึดให้ได้ภายใน 120 นาที ก็สามารถยึดได้โดยเรียบร้อย โดย ร.ท.เชาว์ ดีสุวรรณ ในขณะที่ พล.ต.กฤษณ์ สีวะรา รองแม่ทัพภาคที่ 1 พ.ท.เอิบ แสงฤทธิ์ พ.ต.เรืองศักดิ์ ชูมะสุวรรณ พ.อ.เอื้อม จิรพงษ์ และ ร.อ. ทวิช เปล่งวิทยา นำกำลังตามแผนยุทธศาสตร์ “เข้าตีรังแตน” โดยนำกองกำลังทหารราบที่ 1 พัน 3 บุกลงไปยึดวังปารุสก์วัน ซึ่งเป็นกองบัญชาการตำรวจนครบาล จากนั้นจึงติดตามด้วยกองกำลังรถถัง ในขณะที่กองทัพเรือ พล.ร.อ.หลวงชำนาญยุทธยุทธ ผู้บัญชาการทหารเรือ ได้สั่งวิทยุเรียกเรือรบ 2 ลำ ยึดท่าวาสุกรี และส่งกำลังส่วนหนึ่งยึดบริเวณหน้าวัดราชาธิวาส เพื่อประสานงานยึดอำนาจจนกระทั่งการยึดอำนาจผ่านไปอย่างเรียบร้อย (วินทร์ เลียววาริณ, 2540, น. 419-420)

ขณะที่ฝ่าย จอมพล ป. พิบูลสงคราม รู้ล่วงหน้าก่อนเพียงไม่กี่นาที จึงตัดสินใจหลบหนีโดยไม่ต่อสู้ โดยเดินทางไปโดยรถยนต์ประจำตัวนายกรัฐมนตรีที่ห้องฟอร์ด รุ่นคันเนอร์เบิร์ด พร้อมกับคนติดตามเพียง 3 คน เท่านั้น คือ นาย วิโรจน์ศิริ เลขานุการส่วนตัว พ.ต.อ.ชุมพล โลหะชาละ นายตำรวจติดตามตัว และพ.ท.บุลศักดิ์ วรรณมาศ ทั้งหมดได้หลบหนีไปทางจังหวัดตราด และว่าจ้างเรือประมงลำหนึ่งเดินทางไปที่เกาะกง ประเทศกัมพูชา ก่อนลงเรือ จอมพล ป. ได้ให้ พ.ท.บุลศักดิ์ นำรถไปคืนสำนักนายกรัฐมนตรี และเข้าพบหัวหน้าคณะปฏิวัติ คือ พล.อ.สฤษดิ์ ว่าทั้ง 3 ได้หลบหนีออกนอกประเทศไปแล้วขออย่าได้ติดตามไปเลย (วินทร์ เลียววาริณ, 2540, น. 421)

ขณะที่ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ยังมีได้หลบหนีไปเหมือนจอมพล ป. แต่ถูกควบคุมตัวเข้ากองบัญชาการคณะปฏิวัติ พร้อมกับกล่าวว่า “อ้าวมาแล้ว จะเอาอย่างไรก็ว่า” แต่ในวันรุ่งขึ้นก็ต้องเดินทางออกจากประเทศไทยไปยังสวีเดนแลนด์ รัฐประหารครั้งนี้ เป็นรัฐประหารอีกครั้งที่พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทยไปโดยสิ้นเชิง เพราะขจัดฐานอำนาจเก่าของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างเด็ดขาด และหลังจากนั้น อำนาจทั้งหมดก็ตกอยู่ที่ จอมพลสฤษดิ์ ชนะรัชต์ ต่อมาก็ได้

มีการรัฐประหารอีกครั้งในวันที่ 20 ตุลาคมในปีเดียวกัน เพราะไม่สามารถควบคุมความวุ่นวายในการประชุมสภาฯ ได้ และเป็นที่มาของการใช้อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ เด็ดขาด ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 17 ที่มอบอำนาจให้นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการอย่างเด็ดขาดต่อผู้ที่กระทำการเป็นปรปักษ์ต่อความมั่นคงของรัฐได้ทันที

ในส่วนของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากหลบหนีไปทางกัมพูชาแล้ว ก็ลี้ภัยอยู่ที่นั่นเป็นเวลา 3 เดือน จากนั้นจึงเดินทางไปบวชที่วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย อุปสมบท ณ วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2503 และขอลี้ภัยการเมืองเข้าประเทศญี่ปุ่น ซึ่ง ณ ที่นั่น จอมพล ป. และครอบครัวได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากรัฐบาลญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นถือว่าจอมพล ป. มีบุญคุณต่อประเทศญี่ปุ่น เพราะเป็นผู้อนุมัติให้ทหารญี่ปุ่นสามารถยกพลเข้าสู่ประเทศไทยได้โดยง่าย ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้ทหารญี่ปุ่นจำนวนมากมีต้องล้มตาย และจอมพล ป. ก็ได้ใช้ชีวิตอยู่อย่างเงียบ ๆ ที่บ้านพักย่านชานกรุงโตเกียว จนถึงแก่กรรม ในวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2507 ด้วยอายุ 67 ปี ต่อมา ครอบครัวได้ทำการฌาปนกิจที่นั่น และนำอัฐิกลับสู่ประเทศไทยในวันที่ 27 มิถุนายน ปีเดียวกัน ท่ามกลางพิธีรับจากกองทหารเกียรติยศจากทั้งกองทัพบกและกองทัพอากาศ (วินทร์ เลียววาริณ, 2540, น. 421)

เหตุการณ์ 14 ตุลา หรือ วันมหาวิปโยค เป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ซึ่งนักศึกษาและประชาชนกว่า 5 แสนคนชุมนุมเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากรัฐบาลจอมพล ถนอม กิตติขจร นำไปสู่คำสั่งของรัฐบาลให้ใช้กำลังทหารเข้าปราบปราม ระหว่างวันที่ 14 ถึง 15 ตุลาคม พ.ศ.2516 มีผู้เสียชีวิต 77 ราย บาดเจ็บ 857 ราย และสูญหายอีกจำนวนมาก การเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษาในประเทศไทยเติบโตขึ้นระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1950 เมื่อนิสิตนักศึกษาจำนวนมากได้รับแรงบันดาลใจจากอุดมการณ์ฝ่ายซ้ายเพื่อระดมและจัดระเบียบการเดินขบวนและการชุมนุมต่อต้านนโยบายนิยมอเมริกาของรัฐบาล การที่นิสิตนักศึกษาผงาดขึ้นเป็นกำลังทางการเมืองมาจากมีนิสิตนักศึกษาจำนวนมากขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ.2515 จำนวนนิสิตนักศึกษาเพิ่มขึ้นจาก 15,000 เป็น 150,000 คน ขณะที่จำนวนมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นจาก 5 เป็น 17 แห่ง ก่อน พ.ศ. 2511 กิจกรรมนิสิตนักศึกษาจำกัดอยู่เพียงการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีมิใช่การเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงหรือวิจารณ์ระบบการเมือง การเสียชีวิตของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2508 เปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ เมื่อรัฐบาลภายใต้จอมพลถนอมอดทนต่อนิสิตนักศึกษาและปัญญาชนมากกว่า อีกทั้งเปิดพื้นที่ให้มีการคิดเชิงปัญญาและการถกเถียงในการเมืองไทยแก่กลุ่ม

อภิปรายต่าง ๆ ผุดขึ้นที่มหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ซึ่งพัฒนาเป็นกลุ่มอิสระที่มีการจัดระเบียบ เช่น สภาหน้าโดม เศรษฐธรรม และ โซตัส กลุ่มอิสระเหล่านี้เริ่มจัดสัมมนาการเมืองลับซึ่งส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์มากขึ้น (ลิขิต ชีรเวคิน, 2553)

ด้วยเหตุนี้ทำให้จอมพลถนอม กิตติขจร ตีกรัฐประหารตัวเอง ในวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 ซึ่งนักศึกษา นักการเมือง และประชาชนมองว่า เป็นการสืบทอดอำนาจตนเองจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นอกจากนี้ จอมพลถนอมจะต้องเกษียณอายุราชการเนื่องจากอายุครบ 60 ปี แต่กลับต่ออายุราชการตนเองในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดออกไป ทั้งพลเอก ประภาส จารุเสถียร บุคคลสำคัญในรัฐบาล ที่มีได้รับการยอมรับเหมือนจอมพล ถนอม กลับจะได้รับการยอมรับ และตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ประกอบกับข่าวคราวเรื่องการคอร์รัปชันในวงกว้าง สร้างความไม่พอใจในหมู่ประชาชนอย่างมาก 29 เมษายน พ.ศ. 2516 เฮลิคอปเตอร์ทหารหมายเลข ทบ.6102 เกิดอุบัติเหตุตกกลางทุ่งนาที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีผู้เสียชีวิตทั้งหมด 6 คน ในซากเฮลิคอปเตอร์นั้นพบซากสัตว์เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นซากกระทิงล่ามาจากทุ่งใหญ่นเรศวรซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสงวน สร้างกระแสไม่พอใจในหมู่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และประชาชนทั่วไปเป็นอย่างมาก หลังจากนั้น ปลายเดือนพฤษภาคมและต้นเดือนมิถุนายน นิสิตนักศึกษากลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติฯ 4 มหาวิทยาลัยได้ออกหนังสือชื่อ “บันทึกกลับจากทุ่งใหญ่” จำหน่ายราคา 5 บาท จำนวน 5,000 เล่ม เปิดโปงเกี่ยวกับกรณีนี้ ผลการตอบรับออกมาดีมาก จนขายหมดในเพียงเวลาไม่กี่ชั่วโมง และได้รับการขยายผลโดยนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงในชมรมคนรุ่นใหม่ออกหนังสือชื่อ “มหาวิทยาลัยที่ไม่มีคำตอบ” ที่มีเนื้อหาตอนท้ายเสียดสีนายกรัฐมนตรี เป็นผลให้ นายศักดิ์ ผาสุขนิรันดร์ อธิการบดี สั่งลบชื่อนักศึกษาแกนนำ 9 คนซึ่งเป็นผู้จัดทำหนังสือ ออกจากสถานะนักศึกษา ทำให้เกิดการประท้วงจนนำไปสู่การชุมนุมระหว่างวันที่ 21-27 มิถุนายน ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยท้ายสุด ศักดิ์ต้องขอมคืนสถานะนักศึกษาทั้ง 9 คน และนายศักดิ์ได้ลาออกเพื่อแสดงความรับผิดชอบ (ลิขิต ชีรเวคิน, 2553)

วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีบุคคลร่วมลงชื่อ 100 คน เพื่อเรียกร้องขอรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วยบุคคลหลากหลายอาชีพ เช่น นักวิชาการ นักการเมือง นักคิด นักเขียน นิสิต นักศึกษา เป็นต้น จากนั้น บุคคลเหล่านี้ราว 20 คน นำโดย ชีรยุทธ บุญมี ได้เดินแจกใบปลิวเรียกร้องรัฐธรรมนูญตามสถานที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ เช่น ประตูนํ้า สยามสแควร์ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ โดย

อ้างถึงใจความในพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 7 ที่ส่งถึงรัฐบาลเกี่ยวกับสาเหตุที่ทรงสละราชสมบัติ ตำรวจนครบาลเข้าจับกุมได้ 11 คน แล้วนำไปฝากขังที่โรงเรียนตำรวจนครบาลบางเขน และนำไปขังต่อที่เรือนจำกลางบางเขน พร้อมตั้งข้อหาร้ายแรงว่า เป็นคอมมิวนิสต์ โดยห้ามเยี่ยมห้ามประกันเด็ดขาด จากนั้น ได้มีการประกาศจับก้องเกียรติ คงคา นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง และตามจับไขแสง สุกใส อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครพนมอีก เป็นผู้ต้องถูกจับทั้งหมด 13 คน โดยกล่าวหาว่า ไขแสงอยู่เบื้องหลังการแจกใบปลิวครั้งนี้ บุคคลทั้ง 13 นี้ถูกเรียกขานว่าเป็น “13 ขบถรัฐธรรมนูญ” เหตุการณ์เหล่านี้สร้างความไม่พอใจครั้งใหญ่แก่มวลนักศึกษาและประชาชนอย่างมาก นำไปสู่การชุมนุมใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งขณะนั้นกำลังสอบกลางภาค แต่ทางองค์กรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ประกาศและติดป้ายขนาดใหญ่ไว้ว่า “งดสอบ” พร้อมทั้งยื่นคำขาดให้รัฐบาลปล่อยบุคคลทั้ง 13 ก่อนเที่ยงวันเสาร์ที่ 13 ตุลาคม แต่เมื่อถึงเวลาแล้ว รัฐบาลไม่ยอมปล่อยตัว ซึ่งก่อนหน้านั้น ได้มีนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กลุ่มหนึ่งได้เข้าพบหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช อดีตผู้นำฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร ณ บ้านพักที่ย่านเอกมัย เพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับสถานการณ์ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ได้เสนอว่า หากจะจัดการชุมนุม ควรจะจัดในวันเสาร์อาทิตย์ เพราะจะตรงกับวันที่มีตลาดนัดที่สนามหลวงด้วย จะทำให้ได้แนวร่วมเพิ่มขึ้นอีกจำนวนมาก (เสนีย์ ปราโมช, 2548)

การเดินทางครั้งใหญ่จึงเริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 13 ตุลาคมในปีเดียวกันออกไปตามถนนราชดำเนิน สู่ลานพระบรมรูปทรงม้า มีแกนนำเป็นนักศึกษาและมีประชาชนเข้าร่วมด้วยจำนวนมาก (ราว 500,000 คน) ระหว่างนั้น แกนนำนักศึกษาเข้าพบเจรจากับรัฐบาล และบางส่วนเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จนได้ขอยุติเพียงพอที่จะสลายตัว แต่ด้วยอุปสรรคทางการสื่อสาร และมวลชนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากไม่อาจควบคุมดูแลได้หมด จึงเกิดการปะทะกัน ระหว่างกำลังตำรวจปราบจลาจลกับผู้ชุมนุม ที่บริเวณถนนราชวิถีติดกับถนนพระราม 5 ช่วงหน้าพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งเป็นทางที่กลุ่มผู้ชุมนุมจะใช้เดินทางกลับ แต่เจ้าหน้าที่ตำรวจกลับไม่ยอมให้ผ่าน เมื่อเวลาประมาณ 06:30 นาฬิกา ของวันอาทิตย์ที่ 14 ตุลาคม โดยการปะทะกันดังกล่าว บานปลายเป็นการจลาจล และลุกลามไปยังท้องสนามหลวง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และถนนราชดำเนินตลอดสาย รวมถึงย่านใกล้เคียง โดยในเวลาบ่าย พบเฮลิคอปเตอร์ลำหนึ่ง บินวนอยู่เหนือเหตุการณ์ และมีการยิงปืนลงมา เพื่อสลายการชุมนุม ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ระบุว่า บุคคลที่ยิงปืนลงมานั้นคือ พันเอก ณรงค์ กิตติขจร บุตรชายของจอมพล ถนอม

และบุตรเขยของจอมพล ประภาส ซึ่งคาดหมายว่าจะสืบทอดอำนาจ ต่อจากจอมพล ถนอม และจอมพล ประภาสต่อมาในเวลาหัวค่ำ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยประกาศว่า จอมพล ถนอม ขอลาออกจากตำแหน่งแล้ว และมีพระบรมราชโองการ แต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จากนั้นไม่นาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยด้วยพระองค์เอง แต่เหตุการณ์ยังไม่สงบ กลุ่มทหารเปิดฉากยิงปืนเข้าไปใส่นักศึกษาและประชาชนอีกครั้ง หลังจากพระราชดำรัสทางโทรทัศน์เพียงหนึ่งชั่วโมง นักศึกษาพยายามพุ่งรถบัสที่ไม่มีคนขับ เข้าใส่กองบัญชาการตำรวจนครบาล โดยผู้ชุมนุมนับพันยังไม่วางใจในสถานการณ์ จึงประกาศทำทนายอัยการศึก ในเวลา 22:00 นาฬิกา และประกาศว่าจะปักหลักชุมนุม ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยตลอดทั้งคืน เพื่อให้แน่ใจว่าไม่ได้ถูกหลอกอีกครั้ง จนกระทั่งในเวลาหัวค่ำของวันที่ 15 ตุลาคม ได้มีประกาศว่า จอมพล ถนอม จอมพล ประภาส และ พันเอก ฉรงค์ เดินทางออกนอกประเทศแล้ว เหตุการณ์จึงค่อยสงบลง และวันที่ 16 ตุลาคม ผู้ชุมนุมและประชาชน ต่างพากันช่วยทำความสะอาด พื้นถนนและสถานที่ต่างๆ ซึ่งได้รับความเสียหาย (แปลก เข้มพิลา, 2519) ภายหลังจากเหตุการณ์นี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชและพระบรมวงศานุวงศ์ได้เสด็จเยี่ยมผู้ได้รับบาดเจ็บตามโรงพยาบาลต่าง ๆ และสำหรับผู้เสียชีวิต ได้พระราชทานเพลิงศพที่ทิศเหนือท้องสนามหลวง และอัญญาไปลอยอังคารด้วยเครื่องบินของกองทัพอากาศที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา คณะรัฐมนตรีมีมติให้ก่อสร้าง อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา ขึ้นที่สี่แยกคอกวัว ถนนราชดำเนินกลาง โดยกว่าจะผ่านกระบวนการต่าง ๆ และสร้างจนแล้วเสร็จนั้น ต้องใช้เวลาถึง 28 ปี หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้ มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ สมาชิกสภาว่ารัฐธรรมนูญประกอบด้วยประชาชนต่าง ๆ จากหลายภาคส่วน โดยไม่มีนักการเมืองร่วมอยู่ด้วย และใช้สนามม้านางเลิ้งเป็นที่ร่าง เรียกกันว่า “สภาสนามม้า” นำไปสู่การเลือกตั้งในต้น พ.ศ. 2518 ช่วงนั้นเรียกกันว่า เป็นยุค “ฟ้าสีทองฟ่องอำไพ” แต่เหตุการณ์ต่าง ๆ ในประเทศยังไม่สงบ มีการเรียกร้องและเดินขบวนของกลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ประกอบกับสถานการณ์ความมั่นคงในประเทศรอบด้านจากการรุกคืบของลัทธิคอมมิวนิสต์และผลกระทบจากสงครามเวียดนาม แม้รัฐบาลชุดใหม่ที่มาจากการเลือกตั้งก็ไม่มีเสถียรภาพเพียงพอที่จะแก้ไขสถานการณ์ได้ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2553)

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การเมืองในช่วงนี้เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบอำนาจนิยมโดยรัฐบาลทหาร ในช่วง พ.ศ.2475-2500 ปกครองโดยรัฐบาลชาตินิยม โดยจอมพล ป.

พินุลสงคราม ส่วนในช่วง พ.ศ. 2500-2516 ปกครองโดยรัฐบาลอำนาจนิยมแบบเบ็ดเสร็จ โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร โดยนำธรรมนูญการปกครอง พ.ศ. 2502 มาเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการปกครองประเทศ ทำให้จอมพลสฤษดิ์สามารถใช้อำนาจตามมาตรา 17 ซึ่งบัญญัติข้อความให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีในกรณีพิเศษไว้อย่างกว้างขวาง แม้กระทั่งสามารถสั่งประหารประชาชนโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการยุติธรรม ไม่มีเสรีภาพของสื่อมวลชนในการนำเสนอข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ และที่สำคัญ คือ ไม่มีพรรคการเมือง และการเลือกตั้ง อำนาจการเมืองทั้งหมดจึงอยู่ในมือของจอมพลสฤษดิ์แต่เพียงผู้เดียว ที่แต่งตั้งตนเองเป็นทั้งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้บัญชาการทหารบก และอธิบดีกรมตำรวจ การจัดวางความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ในสังคมในสายตาของจอมพลสฤษดิ์ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า รัฐบาลต้องมีอำนาจสูงสุดในการบริหารประเทศ โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่เสถียรภาพทางการเมืองและความเป็นปึกแผ่นของชาติ ส่วนระบบราชการมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาล โดยเฉพาะจากตัวผู้นำคือจอมพลสฤษดิ์ ภายใต้ตรรกะนี้ข้าราชการจึงมีหน้าที่หลักเป็นผู้รับใช้รัฐบาล ไม่ใช่รับใช้ประชาชน แนวคิดของจอมพลสฤษดิ์เป็นการประยุกต์ประเพณีการจัดระเบียบการเมืองการปกครองของไทยแบบพ่อปกครองลูกที่มีพื้นฐานอยู่บนประวัติศาสตร์และจารีตดั้งเดิมในสมัยสุโขทัย แนวคิดดังกล่าวถูกเรียกขานว่า “ระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์” ซึ่งได้กลายเป็นที่มาของวาทกรรม “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ที่ใช้สร้างความชอบธรรมทางการเมืองท่ามกลางความลึ้มเหลวในการวางรากฐานประชาธิปไตยของสังคมไทยมาหลายทศวรรษ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2548) และจากบริบททางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมดังกล่าว เพื่อสะท้อนภาพใหญ่เชิงบริบทที่มีต่อแนวความคิดทางด้านการเมือง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

3.2 บริบทสื่อหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย

หนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ๓ เล่ม 37 เรื่อง 5 ได้รวบรวมความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยไว้ว่า จากประวัติของหนังสือพิมพ์อาจกล่าวได้ว่า ทวีปยุโรปเป็นแหล่งกำเนิดของหนังสือพิมพ์ทั้งทางด้านปรัชญา อุดมการณ์ รูปแบบ และเทคโนโลยี ต่อมาในครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 24 วิทยาการด้านหนังสือพิมพ์จึงแพร่กระจายเข้ามาสู่สังคมไทย โดยการนำของกลุ่มมิชชันนารีหรือหมอสอนศาสนา จากทวีปยุโรปและทวีปอเมริกาเหนือ

ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีชาวตะวันตกหลายชาติเดินทางเข้ามาติดต่อกับประเทศไทย ทั้งทูตานุทูต พ่อค้า และหมอสอนศาสนา กลุ่มหมอสอนศาสนาดังกล่าวที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการนำศิลปวิทยาการตะวันตก และคริสต์ศาสนา เข้ามาเผยแผ่ให้แก่คนไทย

มิชชันนารีที่มีบทบาทสำคัญมากคนหนึ่ง ชื่อ นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) ชาวอเมริกัน ซึ่งคนไทยเรียกกันว่า “หมอบรัดเลย์” เดินทางเข้ามาถึงประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2378 ในฐานะมิชชันนารีของสมาคมศาสนาแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา ชื่อว่า คณะ ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions) ซึ่งมีนโยบายส่งมิชชันนารีจำนวนมากไปเผยแพร่ศาสนา ในต่างแดน เมื่อหมอบรัดเลย์เรียนจบวิชาแพทย์ที่นครนิวยอร์ก ได้เข้าร่วมโครงการนี้ และเดินทางมาสู่กรุงสยามพร้อมภรรยา ชื่อ นางเอมิลี การเดินทางมาในครั้งนั้น หมอบรัดเลย์ได้นำเอาแท่นพิมพ์ และตัวพิมพ์อักษรไทยที่มิชชันนารีชื่อ อาบีล (Mr. Abeel) ชื่อตั้งไว้ ที่สิงคโปร์ เข้ามาด้วย ผลงานชิ้นแรกของหมอบรัดเลย์ คือ สิ่งพิมพ์ทางคริสต์ศาสนา ซึ่งได้พิมพ์แจกจ่ายให้แก่ประชาชนจำนวนมาก ใน พ.ศ. 2378 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้หมอบรัดเลย์ ตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรกของกรุงสยาม คือ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ (The Bangkok Recorder) โดยออกเป็นรายปักษ์ แต่จำหน่ายได้เพียงปีเศษก็ล้มเลิกไป เนื่องจากหมอบรัดเลย์เห็นว่า รัฐบาลไทยไม่สนับสนุน ต่อมาใน พ.ศ. 2408 ตรงกับรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมอบรัดเลย์ได้ออกหนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ขึ้นใหม่อีกครั้ง ซึ่งในครั้งนั้นชาวตะวันตกวิพากษ์วิจารณ์ว่า “เป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุด เป็นจุดเปลี่ยนของสยาม” เพราะเป็นการนำเสนอทัศนะและมุมมองใหม่ ๆ ในการมองโลก ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เนื่องจากเวลานั้น ในสังคมไทยยังไม่มีความรู้ความเข้าใจมากนัก สำหรับหนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ดเดอร์นี้ หมอบรัดเลย์ ใช้ชื่อว่าหนังสือจดหมายเหตุบางกอกเรคคอร์ดเดอร์ เพราะในเวลานั้น ยังไม่มีการใช้คำว่า “หนังสือพิมพ์” โดยอธิบายว่า บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ รายงานเหตุการณ์ คล้ายจดหมายเหตุของไทยแต่ดั้งเดิม เพียงแต่บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ประกอบด้วยข่าวสั้นหลาย ๆ ข่าว ไม่เขียนยาว ๆ เหมือนจดหมายเหตุ ดังนั้น หมอบรัดเลย์จึงเรียกว่า “จดหมายเหตุอย่างสั้น” ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อหนังสือจดหมายเหตุประเภทนี้ว่า “หนังสือพิมพ์”

การออกหนังสือพิมพ์ฉบับแรก ๆ ของหมอบรัดเลย์ไม่สะดวกราบรื่นนัก เนื่องจากเสรีภาพในด้านการวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครองนั้นค่อนข้างขัดแย้งกับระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่มีเจ้านายพระองค์หนึ่ง ซึ่งทรงมีบทบาทสำคัญ ในการผสมกลมกลืนทัศนะของชาวตะวันตกกับชาวตะวันออกให้เข้ากันอย่างเฉียบแหลมยิ่ง คือ สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ พระอนุชาต่างพระมารดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ผนวชอยู่ ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ในขณะนั้น และต่อมา เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2394 และทรงส่งบทความไปตีพิมพ์ ในหนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ทั้งภาษาไทยและ

ภาษาอังกฤษอยู่เนื่อง ๆ เพื่อทรงอรรถาธิบายประวัติศาสตร์ และ โบราณราชประเพณีของไทย นับเป็นการสานสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ โดยใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลางอย่างชาญฉลาด และทรงพระปรีชายิ่ง และเมื่อสยามมีโรงพิมพ์ของตนเอง ฝ่ายราชสำนักจึงเริ่มมีการตีพิมพ์หนังสือ เพื่อตอบโต้แนวคิดตะวันตก ในเชิงเหตุผล เช่น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดีตีพิมพ์ หนังสือแสดงกิจจานุกิจ ซึ่งรวบรวมแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ตั้งอยู่บนหลักการของเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อตอบโต้ข้อกล่าวหาของคริสต์ศาสนาที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ล้าหลังสอนให้คนงมงาย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ทรงออกหนังสือพิมพ์ชื่อว่า คุรุโณวาท ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรก ของคนไทยที่จัดทำและดำเนินการโดยคนไทย พิมพ์ออกจำหน่ายเป็นรายสัปดาห์ มีเนื้อหาสาระที่ทันสมัย แสดงความสามารถ และสติปัญญาของคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ยุคนั้น เพื่อชี้ทิศทางของสังคมไทย ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของหนังสือพิมพ์ โดยให้หนังสือพิมพ์มีสิทธิเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ นอกจากนี้ ทรงเป็นบรรณาธิการ และทรงอุปถัมภ์หนังสือพิมพ์หลายฉบับ เช่น หนังสือพิมพ์ จินโนสยามวารศัพท์ สยามออบเซอร์เวอร์ ไทย ดังนั้น ในสมัยนี้ จึงมีหนังสือพิมพ์เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก รัชสมัยของพระองค์จึงได้รับการขนานนามว่า เป็น "ยุคทองของการหนังสือพิมพ์ไทย" นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อในการปกครอง โดยชี้ให้เห็นว่า สยามควรเป็นตัวของตัวเอง ไม่ควรเลียนแบบสังคมตะวันตก ซึ่งหลายอย่างไม่สามารถเข้ากันได้กับสังคมไทย ทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ และมีพระราชดำริว่า คนไทยต้องแก้ไขตนเอง โดยควรขยันทำงาน เลิกเล่นการพนัน มีการศึกษา ใช้สมองมากกว่ากำลังกาย ประพฤติตนเป็น "สุภาพบุรุษ" ไม่หยาบคาย และสตรีต้องมีสิทธิเท่าเทียมบุรุษ ทั้งยังทรงชี้ให้เห็นความจำเป็นของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พระมหากษัตริย์เปรียบประดุจบิดาของราษฎร แต่กระแสนแนวคิดตะวันตกในเวลานั้นค่อนข้างรุนแรง คนไทยกลุ่มหนึ่งที่เรียกตนเองว่า "กลุ่มปัญญาชน" กลับมีแนวคิดที่ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นเครื่องกีดกันความเจริญ โดยเริ่มพัฒนามาตั้งแต่ หมอบริดเกล้าเสนอรูปแบบการปกครองแบบใหม่ในสังคมไทย กลุ่มปัญญาชนที่มีแนวคิดนี้ เช่น เทียนวรรณ ซึ่งใช้นามปากกาว่า "ต.ว.ส. วัฒนาโก" ได้ออกวารสารชื่อ ตูลวิภาคพจนกิจ รายปักษ์ และ ศิริพจนภาค รายเดือน เรียกร้องสิทธิในการพูด และให้นิยามความเจริญของสยามว่า คือ ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ต่อมาอีกกลุ่มทหารหนุ่มที่เรียกตัวเองว่า "ยังเดิร์ก" ใช้นิตยสาร ยุทธ โภช (หรือฉบับเดิมชื่อว่า ยุทธะ โภช) เป็นสื่อแสดงความเห็นใจประชาชนผู้ยากไร้ และให้นิยามความเจริญว่า คือ ประชาธิปไตย นอกจากนี้ นายเชิวสุตเต็ง สิบุญเรือง ได้ออกหนังสือพิมพ์ชื่อว่า จินโนสยามวารศัพท์ ตอกย้ำแนวคิดปฏิวัติแบบ ชุนฮัดเซ็น ซึ่งมีอิทธิพลต่อปัญญาชนสมัยนั้นมาก

เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โดยมีกลุ่มมิชชันนารีชาวอเมริกันเป็นเจ้าของและบรรณาธิการ หมอบรัดเลย์ ได้ออก หนังสือพิมพ์ข่าวรายปักษ์ฉบับแรกในประเทศไทย ชื่อ หนังสือจดหมายเหตุ (The Bangkok Recorder) พิมพ์ด้วยภาษาไทย และภาษาอังกฤษ แต่มีอายุได้ไม่ถึง 2 ปี ก็ต้องปิดกิจการลงต่อมา รัชกาลที่ 4 ทรงเป็นผู้จัดทำ หนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย ชื่อราชกิจจานุเบกษา เพื่อชี้แจงข่าวคลาดเคลื่อน ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ และเพื่อแจ้งข่าวการบริหารพระราชภารกิจทางการเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีหนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรก ที่เผยแพร่สู่ประชาชน ชื่อ ดร.โผนาท และมีหนังสือพิมพ์ที่ยอดจำหน่ายสูงมาก จนกระทั่งต้องมีระบบจัดตั้งหนังสือ ซึ่งกลายเป็นจุดเริ่มต้นของกิจการไปรษณีย์ไทย คือ ข่าวราชการ (Court) ในยุคนี้ วงการหนังสือพิมพ์ตื่นตัวมาก โดยมีการออกหนังสือพิมพ์ถึง 59 ฉบับ สมัยรัชกาลที่ 6 กิจการหนังสือพิมพ์ก้าวหน้ามาก ต่อเนื่องมาถึงรัชกาลที่ 7 มีหนังสือพิมพ์ 55 ฉบับ โดยฉบับที่มีชื่อเสียง และน่าเชื่อถือที่สุดคือ ประชาชาติรายวัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อผู้อ่านอย่างสูง โดยเฉพาะปัญญาชนที่ตื่นตัวทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม และสมัยรัชกาลที่ 8 ต่อเนื่องถึงรัชกาลปัจจุบัน พ.ศ. 2501 เกิดรัฐประหาร นำโดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หนังสือพิมพ์ตกไปอยู่ภายใต้การควบคุมของประกาศคณะปฏิวัติ โดยยุคนั้นมีหนังสือพิมพ์ 31 ฉบับ ได้แก่ สยามนิกร (พ.ศ.2481-2512) ไทยรัฐ (พ.ศ.2492-ปัจจุบัน) สารเสรี (พ.ศ.2497-2508) เดลิเมต์ (พ.ศ.2493-2501) สยามรัฐ (พ.ศ.2493-ปัจจุบัน) เกียรติศักดิ์ (พ.ศ.2495-2513) แนวหน้า (พ.ศ.2495-ปัจจุบัน) อาณาจักรไทย (พ.ศ.2501-2504) เสียงอ่างทอง (พ.ศ.2500-2507) และเดลินิวส์ (พ.ศ.2507-ปัจจุบัน)

ดังนั้นการต่อสู้ด้วยข่าวสารระหว่างราชสำนักกับสามัญชนดำเนินต่อไปอย่างยาวนาน จนกระทั่งคณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. 2475 จนถึง 2500 ได้เป็นรัฐบาลปกครองประเทศ แต่ต่อมากลับใช้อำนาจในการปกครอง ทั้งอุดมการณ์เสรีภาพ หันไปยึดลัทธิชาตินิยมและลัทธิผู้นำ มีการควบคุมและแสวงหาประโยชน์จากสื่อ สิทธิเสรีภาพในการนำเสนอข่าวสาร ถูกจำกัดยิ่งกว่าเดิมจนมาถึงสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนถึงจอมพลถนอม กิตติขจร หนังสือพิมพ์ถูกควบคุม จนไม่สามารถแสดงบทบาททางการเมืองได้ นักหนังสือพิมพ์หลายคนพยายามต่อต้านแต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ จนเมื่อเกิดเหตุการณ์ “14 ตุลา 2516” หนังสือพิมพ์จึงเริ่มมีเสรีภาพมากขึ้นเรื่อย ๆ มาจนถึงปัจจุบัน

3.3 ปฐมบทของผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 20 เมษายน 2454 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2538 รวมอายุได้ 84 ปีเศษ ท่านเป็นพระโอรสคนที่ห้าและคนสุดท้ายของพลโทพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าคำรบ กับหม่อมแดง (บุญนาค) ปราโมช ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นสมาชิกคนสุดท้ายของครอบครัว มีพี่น้องร่วมมารดา ดังนี้

- 1) ม.ร.ว.บุญรับ พินิจชนคดี (สมรสกับพลตำรวจเอกพระพินิจชนคดี)
- 2) ม.ร.ว.อุไรวรรณ ปราโมช
- 3) ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช
- 4) ม.ร.ว.ถ้วนเท่านั้น ปราโมช
- 5) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ในระหว่างที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือกำเนิดเป็นช่วงที่พระบิดาของท่านย้ายตำแหน่งราชการจากมณฑลนครสวรรค์ไปทรงรับราชการเป็นแม่ทัพ 2 อยู่มณฑลพิษณุโลก ในระหว่างเดินทางได้พาภรรยา (หม่อมแดง) ที่กำลังตั้งครรถ์ไปด้วย ระหว่างจอดเรืออยู่กลางแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งบ้านน้ำชีร้าย บริเวณตำบลบางปูน อำเภอนิคมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี หม่อมแดงได้คลอด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หลังจากพระองค์เจ้าคำรบ ย้ายไปอยู่มณฑลพิษณุโลกไม่นาน สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีพระพันปีหลวงในรัชกาลที่ 6 ได้เสด็จประพาสมณฑลพิษณุโลก พระองค์เจ้าคำรบได้ปลุกพลับพลารับเสด็จ และเชิญนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในมณฑลเฝ้า พร้อมทากรชายได้มีโอกาสได้เฝ้าสมเด็จพระพันปีหลวงพร้อมกับพระบิดาด้วย และได้รับพระมหากรุณาจากสมเด็จพระพันปีหลวงทรงอุ้มไว้ในวงพระกร และพระราชทานนามว่า “คึกฤทธิ์” พร้อมทั้งทรงรับทากรชาย “คึกฤทธิ์” ไว้เป็นหลานบุญธรรมหลังจากเสด็จกลับจากมณฑลพิษณุโลกแล้ว (สละ ลิขิตกุล, 2558, น. 118)

พระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระพันปีหลวงที่มีต่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นี้เอง ที่ทำให้ในวัยเด็ก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สามารถวิ่งเล่นอยู่ในวังพญาไท และระหว่างนั้นหากท่านแม่ หรือหม่อมแดงเข้าวังหลวง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็มีโอกาสดำเนินเข้าไปด้วย เป็นเหตุให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความคุ้นเคยกับชีวิตในวังเป็นอย่างดี กระทั่งสั่งสมความรู้สึกจงรักภักดีต่อแผ่นดินที่มีพระราชวงศ์จักรีเป็นผู้ปกครอง

3.7.1 การศึกษา

ในวัยเด็ก หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เริ่มต้นเรียนหนังสือที่บ้านกับ ม. ร. ว. บุญรับ พี่สาว คนโต เมื่ออายุ 4 ขวบ ก็สามารถอ่านหนังสือไทยออกหมด พออายุได้ 6 ขวบได้เข้าเรียนตามระบบการศึกษาภาคบังคับ โดยครอบครัวส่งไปเป็นเรียนอยู่ที่โรงเรียนวังหลัง (โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยในปัจจุบัน) ต่อมาได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 1 ถึงมัธยมปีที่ 7 พอกำลังจะขึ้นมัธยมปีที่ 8 ซึ่งเป็นปีสุดท้าย ก็ถูกส่งให้เดินทางไปศึกษาต่อที่วิทยาลัยเทรนต์ (Trent's College) ประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2469 ในขณะอายุเพียง 15 ปี เมื่อเรียนจบชั้นเตรียมอุดม แล้วเข้าเรียนต่อที่ควีนส์คอลเลจ (Queen's College) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด จนจบปริญญาตรีในสาขาปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์ (P.P.E.) ด้วยคะแนนเกียรตินิยม และปี พ.ศ. 2525 ท่านได้ไปขอรับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ตามธรรมเนียมการศึกษาของที่นั่นซึ่งถือว่าผู้ได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยมจะได้รับปริญญาโท M. A. Oxon หลังจาก 3 ปี และได้รับปริญญา วารสารศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3.7.2 ชีวิตครอบครัวและการทำงาน

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เดินทางกลับประเทศไทยในปี พ.ศ.2476 ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง 1 ปี (เรื่องชัย ทรัพย์นิรันดร์ และธรรมเกียรติ กันอริ, 2532, น.52) ขณะนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อายุ 22 ปี และถูกเกณฑ์ให้ไปเป็นทหาร เมื่อพ้นจากการเป็นทหารแล้ว จึงเริ่มต้นทำงานรับราชการที่กรมสรรพากร กระทรวงการคลัง ต่อมาได้ย้ายมาเป็นเลขานุการของนายเจมส์ แบกสเตอร์ ที่ปรึกษาการคลังของรัฐบาลไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รับราชการอยู่นาน 2 ปี จึงลาออกไปทำงานที่ธนาคารสยามกัมมาจล ซึ่งเป็นเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารไทยพาณิชย์ในเวลาต่อมา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้เหตุผลในการเปลี่ยนงานว่าเป็นเพราะเบื่อหน่ายที่ได้เห็นว่ามีมีการคอร์รัปชันกันและคิดว่าถ้ารับราชการต่อไปคงไม่เจริญ เมื่อเกิดสงครามอินโดจีนและสงครามมหาเอเชียบูรพาหรือสงครามโลกครั้งที่ 2 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถูกเรียกเข้าประจำการเป็นทหาร ได้รับยศเป็นนายสิบตรี และท่านได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศเป็น พลตรี เมื่อ พ.ศ. 2531

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่งงานกับ ม.ร.ว.พัศตร์พริ้ง ทองใหญ่ บุตรีของพลตรีหม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่ และหม่อมลุดมิตล่ำ ชวรัสเสเชียว ในปี พ.ศ. 2481 หลังจากแต่งงานแล้ว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้จัดการธนาคารไทยพาณิชย์สาขาลำปางอยู่หลายปี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

ปราโมช กับ ม.ร.ว.พัศตร์พริ้ง ปราโมช มีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ ม.ล.รองฤทธิ์ ปราโมช และ ม.ล.วิศุมิตรา ปราโมช ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับ ม.ร.ว.พัศตร์พริ้ง ปราโมช ใช้ชีวิตคู่อยู่กันมา ด้วยความสุขพอสมควร แต่ภายหลังสงครามฐานะทางเศรษฐกิจของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประกอบกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ลงเล่นการเมืองอย่างเต็มที่ในปี พ.ศ. 2488 เป็นต้นมา ทำให้ ฐานะทางเศรษฐกิจยิ่งแยกลงไปอีก ไม่มีแม้บ้านจะอยู่ ต้องไปอาศัยอยู่กับที่เขย (พระพิณิจนคคี) และ พี่สาว (ม.ร.ว.บุญริบ พินิจนคคี) ประกอบกับชีวิตของนักการเมืองวุ่นวาย หากความเป็นปกติสุข ได้ยาก ม.ร.ว.พัศตร์พริ้ง ปราโมช คงจะทนต่อสภาพการณ์เหล่านี้ไม่ไหว จึงขอแยกทางกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ภายหลังจากใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน 7 ปี (รุจน์ มัณทิรา, 2538, น.51)

ปี พ.ศ. 2486 พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ว่าการ ราชการแห่งประเทศไทยได้ขอตัว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จากธนาคารสยามกัมมาจลมาทำงานใน ตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายสำนักผู้ว่าการราชการแห่งประเทศไทย โดยรับผิดชอบงานทุกอย่างที่ได้รับ มอบหมาย ตั้งแต่ร่างกฎหมาย ให้คำปรึกษาเรื่องกฎหมายเกี่ยวกับกระทรวงการคลัง การพิมพ์ ธนบัตร และการวางระบบต่าง ๆ ต่อมาเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นบุกไทยและเกิดภาวะวิกฤติ เกี่ยวกับธนบัตรไม่พอใช้ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยจึงมอบหมายให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็น หัวหน้าฝ่ายออกบัตร

ในช่วงที่ทำงานราชการแห่งประเทศไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังเป็นอาจารย์พิเศษ บรรยายตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2485-2490 สอนวิชาการราชการในชั้นปริญญาโททาง เศรษฐศาสตร์ และวิชาการราชการของศึกษาเพื่อรับประกาศนียบัตรชั้นสูงทางการบัญชี ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2485-2495 สอนในคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปี พ.ศ. 2491 - 2494 สอนในคณะรัฐศาสตร์ ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงครามใหม่ ๆ ประเทศไทยมีธนาคารพาณิชย์เกิดขึ้นหลาย แห่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีบทบาทในการก่อตั้งธนาคารใหม่ 2 ธนาคาร คือ ธนาคารกรุงเทพ พาณิชยการเมื่อปี พ.ศ. 2487 ในฐานะญาติของผู้ก่อตั้งและรับตำแหน่งรองประธานกรรมการ นอกจากนี้ยังมีส่วนร่วมก่อตั้งธนาคารแหลมทองเมื่อปี พ.ศ. 2491

จากประวัติของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ตั้งแต่วัยเด็ก วัยทำงานตอนเริ่มต้น ท่านได้ปฏิบัติ หน้าที่หลากหลาย เป็นผู้ที่เกิดในชาติตระกูล และมีการศึกษาที่ดี เรียกได้ว่าท่านมีพื้นฐานดีมาตั้งแต่ กำเนิด เมื่อเรียนจบกลับมาประเทศไทย ได้รับใช้ชาติเป็นทหาร เมื่อปลดจากกองประจำการ ก็ได้มา

เป็นนักการธนาคาร และได้รับโอกาสเป็นข้าราชการทำงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นอาจารย์สอน นักบรรยายตามมหาวิทยาลัย สิ่งที่สำคัญที่สุดในวัยเด็ก ได้พระราชทานนามว่า คีตกุทธิ จากพระพันปีหลวงและมีความคุ้นเคยกับชีวิตในรั้วในวังเป็นอย่างดี จึงทำให้ท่านมีความจงรักภักดีต่อสถาบันเป็นอย่างมาก หลังจากชีวิตเริ่มต้นของการทำงาน ท่านได้มีโอกาสมำประโยชน์ให้ชาติและเป็นเสาหลักในหลายด้าน ทั้งทางด้านสื่อมวลชน และนักการเมือง

ในความเป็นจริงหากพิจารณาจากชาติกำเนิด ท่านมีความเกี่ยวพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีความคุ้นเคยกับการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ในความเป็นจริงน่าจะเป็นผู้นิยมชมชอบในระบอบนี้ แต่ในความเป็นจริงไม่ใช่ท่านเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นเสาหลักประชาธิปไตย ท่านมีความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างดี หากพิจารณาถึงแนวความคิดทางด้านประชาธิปไตยของท่าน น่าจะเริ่มต้นเมื่อท่านไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศประชาธิปไตยมีลักษณะการปกครองในรูปแบบราชาธิปไตย คือมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อำนาจการเมืองการปกครองที่แท้จริงอยู่ที่ประชาชน ช่วงที่ท่านได้ไปศึกษาจะเป็นช่วงที่ท่านได้เรียนรู้ และตกผลึกความคิดด้านประชาธิปไตย ซึ่งเมื่อประเทศไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ท่านไม่ได้แสดงบทบาทในการโต้แย้งหรือคัดค้านการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแต่อย่างใด

อาจกล่าวช่วงเวลาที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับการศึกษาที่ประเทศอังกฤษตั้งแต่ พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2476 ในสาขาปรัชญาการเมือง และเศรษฐศาสตร์ เป็นช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้ประชาธิปไตย เมื่อท่านกลับมาที่ประเทศไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ท่านจึงมีความเข้าใจและยอมรับในความจำเป็นของการเปลี่ยนประเทศมาปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งการศึกษาในประเทศอังกฤษทำให้ท่านเรียนรู้ประชาธิปไตยและเข้าใจการปกครองประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

บทที่ 4

การก่อตัวของแนวความคิดทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

จากการศึกษาแนวความคิดทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านการวิเคราะห์ จากการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด บทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐและหนังสือที่ท่านแต่ง ทำให้ทราบว่าท่านมีความคิดทางด้านประชาธิปไตยอย่างถ่องแท้ และเข้าใจว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติในระบอบประชาธิปไตย ท่านมีแนวความคิดเด่นในเรื่องการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และให้ความสำคัญกับเสรีภาพของสื่อมวลชน แต่เสรีภาพต้องมาพร้อมกับคุณธรรมของนักหนังสือพิมพ์ซึ่งการจะศึกษาที่มาของแนวความคิดทางด้านการเมือง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในเรื่องการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ การปกครองในระบอบประชาธิปไตย และเสรีภาพของสื่อมวลชน ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ โดยศึกษาปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ในห้วง พ.ศ.2500-2516 เชื่อมโยงกับบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชน เพื่อให้ทราบถึงกฎเกณฑ์ ปัจจัย แรงผลักดัน เพื่อให้ทราบถึงที่มาแนวความคิดจิตสำนึก อุดมการณ์ทางด้านการเมืองของท่าน จึงได้ศึกษาข้อมูลดังนี้

4.1 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจในห้วง พ.ศ.2500 - 2516

การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจของไทย การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทำให้มีรัฐธรรมนูญ สภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี และระบบการปกครองแบบใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในสมัยนั้น ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 พระมหากษัตริย์ต้องสู้กับลัทธิจักรวรรดินิยม ที่ต้องการแย่งยึดดินแดนของชาติ ในปี พ.ศ.2398 ภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงรัฐไทยได้สูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และอำนาจในการจัดเก็บภาษี ทำให้สูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากระบบพึ่งตนเองมาเป็นระบบเงินตรา และได้มอบอำนาจทางเศรษฐกิจให้เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นการรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ภัยคุกคามจากภายนอกจากการเร่ง

อาณานิคม และปัจจัยภายในที่เกิดจากระบบเจ้าขุนมูลนายลดลง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตามมาคัวในความเป็นจริงสภาพเศรษฐกิจในขณะนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ดังคำกล่าวที่ว่า “24 มิถุนายน 2475 เป็นผลความเปลี่ยนแปลงที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชสร้างขึ้นมาเอง” ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มีผลกระทบต่อคนหลายกลุ่มในสังคมไทยซึ่งได้ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงนั้นแตกต่างกัน คนหลายกลุ่มเหล่านี้ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถูกกระทำ โดยการยึดอำนาจในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 แต่ต่างมีบทบาททั้งที่เอื้อและต้านทานกระแสความเปลี่ยนแปลงซึ่งนำมาสู่การยึดอำนาจทั้งสิ้น (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2535, น. 301)

การค้าขายกับต่างประเทศ ทำให้เศรษฐกิจในรัตนโกสินทร์ตอนต้นเติบโตอย่างมาก มีการจัดเก็บภาษีที่เป็นระบบมากขึ้น กลไกการค้าเสรีมีมากขึ้นจากเดิมอยู่เฉพาะมูลนาย ซึ่งระบบมูลนายเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ได้ลงนามกับประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ.2398 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม เป็นการเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตก และการทำลายระบบการค้าผูกขาดโดยพระคลังสินค้าทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยเริ่มใช้ความชำนาญพิเศษในการผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะการขยายตัวของการเพาะปลูกและการค้าข้าว ซึ่งมีสาเหตุมาจากความต้องการข้าวเพิ่มขึ้นในแถบประเทศในยุโรปและอาณานิคม และประกอบกับการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มาจากองค์พระมหากษัตริย์ด้วยการปลดปล่อยไพร่และทาส ทำให้สามารถโยกย้ายและออกไปทำมาหากินในสถานที่ต่างๆ ซึ่งมีส่วนทำให้ราษฎรยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ก่อให้เกิดความเจริญขึ้น ในบ้านเมือง (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538, น. 158) แม้แต่ตัวแทนกลุ่มพ่อค้าจีน พ่อค้าแขก และพ่อค้าชาวต่างประเทศอื่น ๆ ก็ล้วนแล้วแต่แสดงการยอมรับพระมหากษัตริย์ในทำนองเดียวกันนี้ ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองที่คนในยุคนั้นเห็นได้ชัดเจน ก็คงมีส่วนทำให้ราษฎรสามารถรับรู้ได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้น เช่น การเกิดขึ้นและการขยายตัวของถนนหนทาง ทางรถไฟ การสื่อสาร ไปรษณีย์ ตลอดจนตีกรมบ้านเรือน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538, น. 160)

การขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ ได้กลายเป็นจุดอ่อนของระบบเศรษฐกิจที่ทำให้ประเทศต้องพึ่งพารายได้จากการส่งออกข้าวเพียงอย่างเดียว ซึ่งเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ข้าวในปี พ.ศ. 2462 จึงทำให้รัฐบาลได้นำเงินคงคลังที่เก็บสะสมไว้มาใช้เป็นจำนวนมาก โดยไม่สามารถหาเงินมาชดเชยได้ทันที จนในปี พ.ศ.2465 เงินคงคลังก็ลดลงจนเกือบหมด การขาดแคลนเงินที่นำไปสู่วิกฤตเงินคงคลังมีสาเหตุมาจากการขาดดุลงบประมาณของรัฐบาล เนื่องมาจากการที่ไทยต้องยกเลิกการค้าผูกขาดโดยพระคลังสินค้า ถือเป็น การสูญเสียเอกราชทางการคลังให้กับจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งทำให้รัฐบาลจำต้องแสวงหาแหล่งรายได้ใหม่ๆ ผ่านการเก็บภาษี ในขณะที่เดียวกันรายจ่ายของรัฐบาลได้เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่จะเป็นไปในการบริหาร การป้องกันประเทศ และการพระมหากษัตริย์ รายจ่ายประเภทเงินเดือนข้าราชการและค่าใช้จ่ายใช้สอยมีการขยายตัวมากที่สุด ทั้งนี้เป็นผลจากการปฏิรูประบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5

การใช้จ่ายของรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบบที่อยู่ในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการที่จะใช้จ่ายเงินแผ่นดิน จึงมีผลทำให้ค่าใช้จ่ายในรายการนี้อยู่ในระดับที่สูงจนเกินไป แนวโน้มของการใช้จ่ายในส่วนของพระมหากษัตริย์ในระดับสูงได้มีมานานแล้ว แต่ได้กลายเป็นปัญหาเมื่อรัฐบาลไม่สามารถหารายได้เพียงพอกับรายจ่าย บังคับทางด้านเศรษฐกิจที่ตกต่ำเป็นปัจจัยเร่งรื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงทำให้คณะราษฎรได้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ หลักการที่สำคัญในเค้าโครงการเศรษฐกิจ คือ รัฐจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ทั้งภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม เพื่อให้รัฐบาลประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร กล่าวคือจะไม่ทำให้คนในสังคมอดอยาก คนที่ไม่มีรายได้เช่นคนพิการ คนชรา คนตกงาน ต้องได้รับการดูแลจากรัฐบาล แต่อย่างไรก็ตามเค้าโครงการเศรษฐกิจก็ถูกปฏิเสธ ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นโครงการเหมือนอย่างที่ทำกันในประเทศรัสเซีย หรืออีกนัยหนึ่งมีลักษณะเป็น “คอมมิวนิสต์” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2535, น. 150) และประกอบกับได้รับการต่อต้านจากชนชั้นผู้นำเก่าและภายในกลุ่มของคณะราษฎรเอง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองมีบทบาททางด้านลดอำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มผู้ปกครองเก่า ความพยายามที่จะชิงอำนาจการปกครองกลับคืน ไม่ว่าจะผ่านทางด้านการเมืองหรือการทหาร แรงต้านเหล่านี้ชี้ให้คณะราษฎรได้ตระหนักถึงอำนาจที่แท้จริงที่ยังดำรงอยู่ได้อย่างดี ดังนั้นคณะราษฎรจึงได้เริ่มหันไปดำเนินนโยบายที่จะสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มตนขึ้นมาบ้าง

โดยดำเนินนโยบายชาตินิยมที่มุ่งเน้นสร้างทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism) (สังคิต พิริยะรังสรรค์, 2526, น. 78) หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว 6 ปี การบริหาร และการกำหนดนโยบาย ยังอยู่ในการควบคุมของข้าราชการอาวุโส ที่มีทิศทางในทางนิยมระบอบเก่าอยู่แต่คณะราษฎรได้ เริ่มต้นวางรากฐานทางเศรษฐกิจของตนอย่างจริงจัง ภายใต้นโยบายชาตินิยมซึ่งคณะราษฎรได้ใช้นโยบายและดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในหลายด้าน เพื่อให้หลุดพ้นจากการครอบงำทางเศรษฐกิจของต่างชาติ

ในปี 2488 หลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง ปัญหาภาวะเงินเฟ้อที่เกิดขึ้นในระหว่างสงคราม ก็ยังคงเป็นปัญหาต่อระบบเศรษฐกิจไทยในขณะนั้น อำนาจและอุดมการณ์ของคณะราษฎรจบล่มลง ด้วยการรัฐประหาร ในวันที่ 8 พ.ย. พ.ศ.2490 หลังจากนั้นปัจจัยทางการเมืองของชาติก็วนเวียนอยู่กับการรัฐประหาร บ่อยครั้งคณะทหารได้สร้างระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่า “ทุนนิยมโดยรัฐ” ขึ้น โดยมีความเข้มข้นมากกว่าคณะราษฎรมากซึ่งเน้นการสร้างธุรกิจส่วนตัวและให้ความคุ้มครองแก่นายทุน ผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ทำให้ระบบทุนนิยมโลกเปลี่ยนแปลงไป ประเทศทุนนิยมในยุโรป ได้สูญเสียฐานะผู้นำทางเศรษฐกิจและการเมืองให้กับ สหรัฐอเมริกา ประกอบกับลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ขยายตัวเข้ามาในภูมิภาค จึงทำให้รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ตอบสนองนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยการผูกสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากอเมริกา ความขัดแย้งทางการเมืองและเศรษฐกิจนำไปสู่การปฏิวัติโดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอเมริกา ได้กลับมาใช้อำนาจอีกครั้งหนึ่งผ่านการรัฐประหารและอเมริกาได้เสนอหลักการในการพัฒนาเศรษฐกิจแนวเสรีนิยม

การปฏิรูปที่เป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจของไทยครั้งสำคัญ เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามและมาสิ้นสุดสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้แก่การจัดตั้งองค์กรที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจในระดับมหภาคได้แก่ กระทรวงการคลัง ธนาคารพาณิชย์ การจัดตั้งสำนักงานนโยบายทางด้านเศรษฐกิจจากเดิมให้รัฐวิสาหกิจดำเนินการเปลี่ยนเป็นให้เอกชนดำเนินการมากขึ้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ปฏิรูปเศรษฐกิจใหม่ทำลายระบบทุนนิยมข้าราชการ ที่มีอำนาจจัดสรรทุนจำนวนมาก ให้อยู่ในมือราชการเปลี่ยนเป็นอำนาจในการจัดสรรทุนอยู่ในมือธนาคารพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น

ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมหรือทุนนิยมที่ไทยได้รับมาจากอเมริกา นั้นเป็นระบบเศรษฐกิจที่ให้เสรีภาพแก่ภาคเอกชนใน การเลือกดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และทรัพย์สินที่ได้รับจากการประกอบธุรกิจ มีเสรีภาพในการประกอบธุรกิจ รวมทั้งการเลือกอุปโภคบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ แต่ทว่าเสรีภาพดังกล่าวจะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย กล่าวคือ การดำเนินการใด ๆ จะต้องไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของบุคคลอื่น ใช้ระบบของการแข่งขันโดยมีราคาและระบบตลาดเป็นกลไกสำคัญในการจัดสรรทรัพยากร โดยรัฐบาลจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จะมีหน้าที่เพียงการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและการป้องกันประเทศ หนังสือพิมพ์สยามรัฐซึ่งเกิดมาตั้งแต่ พ.ศ.2493 ที่ผ่านการประกอบธุรกิจมาหลายยุคตั้งแต่ยุคระบบทุนนิยมโดยรัฐ จนถึงระบบเสรีนิยมหรือระบบทุนนิยมที่ได้รับมาจากอเมริกา ซึ่งที่สำคัญในการประกอบธุรกิจคือเงินทุนและการตลาด

4.2 ปัจจัยทางการเมืองช่วง พ.ศ.2500-2516 ที่ส่งผลต่อการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์

สังคมประชาธิปไตย เป็นสังคมที่มีเสรีภาพ ประชาชนได้รับสิทธิในการรับรู้ มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น และเปิดรับฟังความเห็นที่หลากหลายในสังคม มุ่งพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง สื่อสารมวลชนมีหน้าที่ในการให้ข่าวสาร สร้างการรับรู้กับประชาชน ซึ่งในสมัยอดีต หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ให้สาระ กระแสะที่อันสังคม นอกจากนั้นสื่อมวลชนยังได้รับบทบาทหน้าที่ที่สำคัญอีกอย่าง คือตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลและนักการเมือง เพื่อให้ประชาชนได้ทราบ ดังนั้นหนังสือพิมพ์จึงมีความสำคัญ มากทั้งต่อประชาชนและรัฐบาล เสรีภาพในการนำเสนอข่าวสารจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ หากสื่อมวลชนไม่เสนอข่าวอย่างถูกต้องและเป็นกลางเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะทำให้สื่อมวลชนนั้นขาดความน่าเชื่อถือ

สำหรับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นอกจากที่ท่านจะเป็นปราชญ์ของสังคมไทยแล้ว ท่านเป็นทั้งนักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ในเวลาเดียวกัน เคยดำรงตำแหน่งทางการเมืองมาอย่างมากมาย ทั้งฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ รวมถึงเป็นเจ้าของ ผู้อำนวยการ คอลัมนิสต์ ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ดังนั้นท่านจึงเป็นผู้เข้าใจทั้งนักการเมืองซึ่งต้องพึ่งพาสื่อมวลชนในการนำเสนอผลงาน ประชาสัมพันธ์งานของรัฐบาลและเป็นสื่อกลางในการสร้างการรับรู้กับประชาชน

ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลคงต้องควบคุมสื่อสารมวลชนให้เสนอข่าวสารที่เป็นคุณกับรัฐบาลอยู่เสมอ ซึ่งในงานวิจัยต้องการศึกษาเน้นไปในหัวข้อที่เรียกว่า เสรีภาพการรับรู้ข่าวสารมีจำกัด ทั้งในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

4.2.1 สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ.2502 – 2506

ก่อนที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในระหว่างปี 2502-2506 นั้นเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงครามจนสำเร็จ คณะปฏิวัติได้แต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 ชุดใหม่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1 กำหนดให้มีการเลือกตั้งภายใน 90 วัน จอมพลสฤษดิ์ได้เชิญ นายพจน์ สารสิน เลขานุการองค์การสนธิสัญญาซีโต้ (องค์การต่อต้านคอมมิวนิสต์) มาเป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลชั่วคราว รัฐบาลของ นายพจน์ สารสิน จัดการเลือกตั้งในวันที่ 17 ธันวาคม 2500 ผลการเลือกตั้ง ไม่มีพรรคใดมีเสียงข้างมากเด็ดขาดในสภานั้นที่ 1 มกราคม 2501 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่จึงเชิญ พล.ท.ถนอม กิตติขจร ซึ่งได้รับการสนับสนุนของจอมพลสฤษดิ์ ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 10 ของประเทศไทย

พล.ท.ถนอม บริหารประเทศท่ามกลางภาวะวิกฤติหลายอย่าง คอมมิวนิสต์มีการโฆษณาชวนเชื่อมากขึ้น เกิดความระส่ำระสายในระหว่างกลุ่มพรรคที่สนับสนุนรัฐบาล มีข่าวรั่วไหลเรื่องรัฐมนตรีใช้โรงพิมพ์กองสลากพิมพ์หนังสือหาเสียงเลือกตั้ง ถูกฝ่ายค้านโจมตีอย่างมาก ระยะเวลาเพียง 9 เดือน พล.ท.ถนอม ก็ลาออก เพื่อเปิดทางให้จอมพลสฤษดิ์ทำการปฏิวัติครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 ท้ายที่สุดจอมพลสฤษดิ์ก็ก้าวขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2502

ในการปฏิวัติครั้งที่สองนี้ได้มีการแต่งตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และทำหน้าที่นิติบัญญัติ โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญช่วงที่มีการปฏิวัติ พรรคการเมืองถูกยุบ สภาถูกยุบ รัฐธรรมนูญเดิมใช้ไม่ได้อีกต่อไป นายธนาคารและพ่อค้าคนสำคัญๆ ถูกเรียกตัวเข้าพบหัวหน้าคณะปฏิวัติเป็นจำนวนมาก เพื่อรับคำสั่งเกี่ยวกับการรักษาความเรียบร้อยทางเศรษฐกิจ ข้าราชการทั่วประเทศถูกกำชับให้ดูแลประชาชน นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ ถูกจับกุมตัวในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ มีการออกกฎหมายเพื่อควบคุมหนังสือพิมพ์

คือ ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 17 หรือ ปว.17 โดยอ้างเหตุผลในการออกกฎหมายว่ามีหนังสือพิมพ์บางฉบับ ในบางกรณีเป็นการกระทบกระเทือนพระบรมเดชานุภาพ และในบางกรณีเป็นการส่งเสริมให้เกิดความหลงเชื่อนิยมในลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือเป็นกลอุบายของคอมมิวนิสต์ เพื่อก่อวุ่นวายทำลายความมั่นคงของประเทศ ทั้งนี้ อาจเกิดภัยร้ายแรงแก่ประเทศและความสงบสุขในบ้านเมือง

ในข้อที่สองของ ปว.17 ได้ห้ามการโฆษณาข้อความที่มีลักษณะต่อไปนี้

- 1) ข้อความซึ่งเป็นการละเมิดต่อพระมหากษัตริย์ หรือเป็นการกล่าวร้ายเสียดสีหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือเหยียดหยาม พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
- 2) ข้อความซึ่งเป็นการกล่าวร้าย เสียดสี หรือเหยียดหยามประเทศชาติหรือปวงชนชาวไทยเป็นส่วนรวม หรือข้อความใด ๆ ที่สามารถจะทำให้ต่างชาติเสื่อมความเชื่อถือไว้วางใจในประเทศไทย รัฐบาลไทย หรือคนไทยโดยทั่วไป
- 3) ข้อความซึ่งเป็นการกล่าวร้าย เสียดสี หรือเหยียดหยามรัฐบาลไทยหรือกระทรวงทบวงกรมในรัฐบาลอย่างเคลือบคลุม โดยไม่แจ้งให้เห็นว่าได้กระทำผิดในเรื่องใด
- 4) ข้อความซึ่งเป็นการแสดงอย่างเคลือบคลุมว่า ได้มีความเสื่อมโทรม เลวทราม หรือผิดร้ายเสียหายในรัฐบาล หรือกระทรวงทบวงกรมให้รัฐบาลโดยไม่แสดงว่าเป็นเรื่องใดข้อใด
- 5) ข้อความซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดความนิยมในลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือพอเห็นได้ว่าเป็นกลอุบายของคอมมิวนิสต์ เพื่อก่อวุ่นวายหรือบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศ
- 6) ข้อความซึ่งเป็นที่ถึงในลักษณะที่อาจทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตกใจหรือวิตกกังวล หรือเกิดความหวาดกลัว หรือข้อความในลักษณะซึ่งเป็นการปลุกปั่น หรือยุยงให้เกิดความไม่สงบ หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือข้อความทำนายในทางที่อาศัยก่อให้เกิดความวิตกกังวลแก่ประชาชนในโซคะตาบ้านเมือง
- 7) ข้อความซึ่งใช้ถ้อยคำหยาบ เป็นทางให้เสื่อมเสียศีลธรรมของชาติ หรือวัฒนธรรมของชาติ
- 8) ข้อความซึ่งเป็นความลับของทางราชการ

สำหรับโทษของการฝ่าฝืนคำสั่งนี้ ในวรรคสุดท้ายของข้อสองได้กำหนดว่า “ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ มีอำนาจตัดเตือนหรือยึดหนังสือพิมพ์นั้นทำลายเสีย หรือสั่งถอนใบอนุญาตผู้พิมพ์ผู้โฆษณา บรรณาธิการ หรือเจ้าของหนังสือพิมพ์นั้น” และถ้าผู้ที่ถูกลงโทษดังกล่าวเห็นว่าคำสั่งดังกล่าวไม่ถูกต้อง ในประกาศ ปว.17 ข้อที่สามได้กำหนดว่า “ผู้ถูกสั่งถอนใบอนุญาตตามข้อ 2 มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ต่อปลัดกระทรวงมหาดไทยได้ภายใน 15 วัน นับแต่วันได้ทราบคำสั่งนั้น คำวินิจฉัยปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นที่สุด” (ราชกิจจานุเบกษา, 2501, น. 7-10)

ความเด็ดขาดของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 17 หรือ ปว.17 ให้อำนาจนายฯสั่งประหารชีวิตคนได้ โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการยุติธรรม ทำให้เหตุการณ์บ้านเมืองโดยทั่วไปสงบเรียบร้อย อันธพาลที่รุ่งเรืองสมัยพล.ต.อ.เผ่า ซึ่งอ้างว่าเลี้ยงโจรไว้ปราบโจรก็ถูกปราบปรามอย่างหนัก การใช้มาตราครอบจักรวาล ตั้งข้อหา กล่าวโทษผู้ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลโดยอ้างคอมมิวนิสต์แทรกแซงนี้ ไม่เว้นกระทั่งนักคิดนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ปัญญาชน และนักการเมืองฝ่ายต่อต้าน โดยเฉพาะกับหนังสือพิมพ์ ถ้าจอมพลสฤษดิ์เห็นว่าออกนอกกริตนอกรอยก็ถึงขนาดเคยบุกไปโรงพิมพ์ด้วยตัวเอง ปะทะคารมกับนักข่าวด้วยตนเองมาแล้ว แต่ถึงแม้จะสร้างความคับข้องใจเพียงใดแต่ก็ไม่มีใครกล้าแสดงออก

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ (2552, น. 165) ได้สรุปท่าทีของจอมพลสฤษดิ์ต่อหนังสือพิมพ์นับแต่การปฏิวัติครั้งแรก ครั้งที่สอง และตลอดระยะเวลาในการครองอำนาจไว้ดังนี้

“นโยบายขั้นต้นของจอมพลสฤษดิ์ที่มีต่อหนังสือพิมพ์ ก็คือ การวิงวอนการสนับสนุนของหนังสือพิมพ์ โดยจะไม่ใช้การเซ็นเซอร์ และขอให้หนังสือพิมพ์ให้คำแนะนำตน จอมพลสฤษดิ์กล่าวว่าหนังสือพิมพ์ได้ให้ความรู้ตนเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง และฉะนั้นจึงกระตุ้นให้ตนต้องทำรัฐประหาร ดังนั้นเมื่อจอมพลสฤษดิ์ยุบสภาที่มาจากการเลือกตั้งสกปรก การกระทำของจอมพลสฤษดิ์ในขั้นแรก จึงได้รับการพิจารณาว่าเป็นการทำให้ข้อเรียกร้องของประชาชน และหนังสือพิมพ์ลุล่วงไปเพียงชั่วระยะเวลาหลังรัฐประหารครั้งที่สองเท่านั้น จอมพลสฤษดิ์ได้เปลี่ยนนโยบายเกี่ยวกับเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ โดยการเซ็นเซอร์ขนานใหญ่รวมทั้งปราบปรามสื่อมวลชนอีกด้วย หลังปี 2502 จอมพลสฤษดิ์มองเห็นแนวทางอนาคตของรัฐบาลของตนแล้ว และความรู้ที่ได้รับจากหนังสือพิมพ์ก็ไม่จำเป็นอีกต่อไป

สุกัญญา ติระวณิช (2524, น. 123) สรุปภาพรวมของหนังสือพิมพ์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ ไว้ดังนี้

- 1) เริ่มต้นด้วยความประนีประนอม และความมุ่งหวังจะร่วมกันพัฒนาชาติแต่ลงท้ายด้วยการปิดกั้นเสรีภาพรุนแรงมากกว่าสมัยใด เพราะความแข็งแกร่งของรัฐบาล
- 2) นักเขียนแนวสังคมนิยม ยุติบทบาทลงโดยเกือบจะสิ้นเชิง ทั้งในด้านวรรณกรรม และในหนังสือพิมพ์ (จวบจนกระทั่งอสังกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ในพ.ศ.2508และจอมพลถนอม กิตติขจร กลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีถึงปี พ.ศ.2516 ช่วง 10 ปีนี้รัฐบาลอ่อนลงกว่าเดิมมาก นักเขียนแนวสังคมนิยมและกลุ่ม “หัวก้าวหน้า” จึงกลับฟื้นคืนชีพมาใหม่)
- 3) หนังสือพิมพ์ของสฤษดิ์ ครอบครองความเด่นในอาณาจักรหนังสือพิมพ์และไม่มีการแข่งขัน ปะทะคารม คำทอ ระหว่างหนังสือพิมพ์และนักการเมืองแต่ละคนเหมือนสมัยจอมพล ป.
- 4) จอมพลสฤษดิ์ ไม่ไว้วางใจพฤติกรรมของนักเขียนและหนังสือพิมพ์ตลอดจนการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ ทำให้เกิดการลิดรอนเสรีภาพอย่างเด็ดขาด
- 5) หนังสือพิมพ์เน้นเรื่องไร้สาระ คาวโลกีย์ สะท้อนกิจกรรมส่วนตัวของคนชั้นสูงและคนชั้นกลาง แห้งแล้งทางด้านแสดงความคิด และเกือบจะละเลยการให้ข้อมูลทั้งทางด้านการเมือง การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม ศีลธรรม และจริยธรรม

ความที่การเมืองสงบ จนเรียกได้ว่าแทบจะไม่มี ความขัดแย้งทางการเมืองเลย เรื่องที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หลีกเลี่ยงการเขียนหรือตอบปัญหา ทางด้านการเมือง ถ้ามีเขียนถึงบ้าง ก็จะเล่นสำนวน โวหาร เน้นตลกขบขันมากกว่าจะเอาจริงเอาจัง ดังจะเห็นได้จากผู้อ่านสยามรัฐที่เขียนจดหมายถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ใช้นามปากกา “ชาวสุพรรณ” ได้เล่าเหตุการณ์ว่าขณะนี้จังหวัดสุพรรณมีคอร์รัปชันมากขึ้น โกงกันเป็นแสนๆ ฝืนหลวงฝืนเถื่อนมีขายแทบทุกตำบล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จึงตอบแบบที่เล่นทีจริงเหมือนกับที่เคยเป็นในยุคแรกสมัยรัฐบาลจอมพล ป.ว่า “ปัญหาของคุณคือขอร้องให้ผมตายแทนไข่มุขครับ ผมก็อยากขอร้อง คุณว่าเลี้ยงผมไว้ดูหน้ากันนาน ๆ ไม่ดีกว่าหรือครับ” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2502ข, น. 5)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญได้ตอบคำถามของผู้อ่านสยามรัฐ “แพรด้า” กรณีที่การร่างรัฐธรรมนูญยึดเชื้อจนประชาชนรู้สึกว่ามี การเตะถ่วง ตาม ม.ร.ว.

คือทฤษฎีว่าเมื่อไรการร่างรัฐธรรมนูญจะเสร็จสิ้นเรียบร้อย (ทั้งที่ร่างมา 3 ปีแล้ว) ท่านยังคงตอบที่เล่นทีจริงว่า “ไม่สามารถพยากรณ์ได้ แต่เท่าที่ประชุมมาแล้ว 2 นัด สภาร่างรัฐธรรมนูญ ได้ลงมติในสาระสำคัญ พอจะยกร่างได้” กรณีร่างรัฐธรรมนูญที่ล่าช้า หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ก็ไม่ค่อยมีบทบาทวิจารณ์การทำงานของรัฐบาล ในด้านการนำเสนอข่าวก็ไม่พูดถึงการลิดรอนเสรีภาพหนังสือพิมพ์อีกด้วย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2502ก, น. 5)

การวิพากษ์วิจารณ์ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต่อรัฐบาลนั้น ไม่เพียงแต่ถ้อยที่ถ้อยอาศัยแล้ว ในบางโอกาสยังแสดงความชื่นชมความเอาใจจริงเอาใจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น การปราบปรามโจรผู้ร้ายอันธพาล และยาเสพติด การรักษาความสะอาดถนนหนทาง การพัฒนาภาคอีสาน สิ่งที่น่าประหลาดใจในข้อเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ช่วงระยะเวลาดังกล่าวก็แสดงถึงความสัมพันธ์อันสนิทสนมกับผู้ใหญ่ในรัฐบาลชนิดที่ว่าออกนอกหน้า เช่น เรียกจอมพลประภาส รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้นว่า “พี่ตุ้”

ครั้งหนึ่ง เมื่อมีผู้อ่านเขียนถามถึงสาเหตุที่สมัยจอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรี หนังสือพิมพ์สยามรัฐโจมตีแทบทุกวัน ผิดกับรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งนอกจากไม่โจมตีแล้วยังสนับสนุนรัฐบาลอีกด้วย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ตอบว่า “สยามรัฐคอยสนับสนุน และให้โอกาสรัฐบาลจอมพลแปลกมาหลายปี จนมีคนกล่าวหาว่าได้รับเงินอุดหนุนจากจอมพลแปลก เมื่อเห็นว่ารัฐบาลนั้น ไม่สามารถใช้โอกาสทำดีแก่บ้านเมืองจริง ๆ แล้ว ก็เลิกสนับสนุนเลิกให้โอกาส รัฐบาลจอมพลแปลกทำหน้าที่ชนาการชาติพันธุ์ล้านกว่าบาท รัฐบาลนี้มาใช้หนี้จนหมดและกลับเป็นเจ้าหนี้ชนาการชาติในจำนวนพอกัน” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2502ข, น. 5)

ในช่วงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อาจกล่าวได้ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ปรับบทบาทตนเองออกจากเรื่องการเมือง มาให้ความสนใจเรื่องอื่น ๆ มากขึ้น เช่น การจัดรายการวิทยุชุดตอนค่ำ “เพื่อนอน” (ตั้งแต่ปี 2502) เน้นเรื่องต่างประเทศ การเขียนบทละครโทรทัศน์ (บางเรื่องร่วมแสดงเอง) งานเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ยุคนี้เน้นหนักไปที่เรื่องสังคมและศิลปวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังร่วมก่อตั้ง และเป็นอาจารย์พิเศษ) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เดินทางไปต่างประเทศบ่อยครั้ง ๆ อาทิ นำนาฏศิลป์ไทยไปแสดงต่างประเทศ เป็นที่ปรึกษา ด้านเทคนิค และร่วมแสดงภาพยนตร์ฮอลลีวู้ดกับดาราชื่อดังในยุคนั้นคือ มาร์ลอน แบรนโด ในเรื่อง

“อัครอเมริกัน” นอกจากนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาล ในปี 2503 ให้ทำหน้าที่ ประชาสัมพันธ์พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐอเมริกา และทวีปยุโรป 14 ประเทศ อย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก โดยจะต้องทำการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลองค์การ โฆษณาต่าง ๆ ทั้งทาง วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ตลอดจนหนังสือพิมพ์ในประเทศเหล่านั้นเพื่อจัดเตรียมการรับ เสด็จล่วงหน้า ให้สมด้วยพระเกียรติยศ รวมทั้งรายงานข่าวการเสด็จพระราชดำเนินมายังรัฐบาลเพื่อ นำออกเผยแพร่แก่ประชาชนให้ทราบทุกระยะด้วย

รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์เผชิญปัญหาด้านความมั่นคงไม่น้อย แม้สถานการณ์ภายในประเทศดู สงบเรียบร้อย แต่สถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้านกลับมีความไม่มั่นคง นายพลเนวิน ทำ รัฐประหารในพม่า ลาว โจรจีนด้านชายแดนมลายู ประเทศเพื่อนบ้านกำลังมีการเคลื่อนไหว เกิด สงครามกลางเมือง มีเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์กันหมด ในขณะที่ประเทศไทยหัน เข้าหาระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี โดยได้รับการสนับสนุนจากอเมริกา ในช่วงดังกล่าวเกิดกรณี พิพาทเรื่องเขาพระวิหาร ซึ่งไทยได้มอบดินแดนปราสาทเขาพระวิหาร ให้กับเขมรตามการตัดสิน ของศาลโลกเมื่อ พ.ศ.2505 ซึ่งประชาชนคนไทยพากันประท้วงต่อคำตัดสินดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ช่วงสถานการณ์แห่งความโกลาหลกำลังสูงของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็ไม่ได้แสดงความเห็นใด เนื่องจาก เป็นช่วงไปถ่ายหนังที่อเมริกา

รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ให้ความสำคัญไปที่นโยบายเศรษฐกิจ เช่น การก่อตั้งกระทรวง พัฒนาการแห่งชาติ (ดำเนินงานด้านการพัฒนาของกระทรวงต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน) ก่อตั้งสำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์) จัดทำแผนพัฒนาเร่งกระจายความ เจริญของประเทศ โหมโฆษณาคำขวัญ “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ บำรุงความสะอาด” / “งาน คือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” บรรดาอันธพาลที่ถูกจับกุมคุมขัง เริ่มได้รับการพิจารณาปลดปล่อย ตัวออกมาเป็นรุ่น ๆ ถนนหนทางใหม่ ๆ นุกเบิกกันอย่างหนักโดยเฉพาะภาคอีสาน (การพัฒนาภาค อีสานอย่างเอาจริงเอาจังนี่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เขียนชมเชยจอมพลสฤษดิ์เป็นประจำ กระทั่งเวลาผ่านไปมาถึง สมัยรัฐบาลพลเอกชาติชายแล้ว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็ยังคงเขียนชมเชยอยู่หลังจากที่ถนนสายมิตรภาพ อัน เป็นเส้นทางสำคัญจากที่ราบสูงมาสู่ที่ราบภาคกลาง สร้างเสร็จอย่างทันสมัยด้วยการช่วยของ สหรัฐอเมริกา บรรยากาศทั่วไป จึงเป็นบรรยากาศแห่งการปฏิรูปเศรษฐกิจ ส่วนบรรยากาศทางการ

เมือง ไม่ปรากฏเหตุการณ์ความวุ่นวายใดใด สภาร่างรัฐธรรมนูญยังคงร่างรัฐธรรมนูญต่อไปอย่าง เชื่องช้า

วันที่ 8 ธันวาคม 2506 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถึงแก่อสัญกรรม ด้วยสาเหตุจาก “โรคหัวใจได้แทรกซ้อนโรคตับ ซึ่งอ่อน และภาวะแทรกซ้อนทางสมองอย่างกะทันหัน” นับเป็น นายกฯ คนแรกที่ถึงแก่อสัญกรรมระหว่างที่ดำรงตำแหน่ง เพียงหนึ่งวันหลังจากอัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ก็มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าแต่งตั้ง จอมพลถนอม กิตติขจร ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี คนใหม่ จัดตั้งรัฐบาลต่อไป หลังจากนั้นเกิดการแย่งชิงมรดกโดยการฟ้องร้องต่อศาล กลายเป็นคดี ครีกโครมจนรัฐบาลต้องตั้งคณะกรรมการสอบสวนทรัพย์สินของมรดกของจอมพลสฤษดิ์ และท่าน ผู้หญิง วิจิตร ธนะรัชต์ แล้วก็ปรากฏว่ามีทรัพย์สินของรัฐรวมอยู่ในกองมรดกนั้นด้วย ประมาณ 600 ล้านบาทในที่สุดจอมพลถนอม จึงมีคำสั่งตามมาตรา 17 ให้ยึดทรัพย์สินในกองมรดกของจอมพลสฤษดิ์และท่านผู้หญิงวิจิตร ตกเป็นของรัฐ

แม้ว่าหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ ช่วยกันโหมกระพือข่าวชิงมรดกอย่างถึงพริกถึงขิง พร้อม เก็บความคิดเห็นโดยละเอียด ตั้งแต่เรื่องสมบัติมูลค่านมหาศาล จนถึงกรรยาลับจำนวนมากมาย ทว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็เลี้ยง “ไม่พุดถึงเขียนถึง เมื่อผู้อ่านสยามรัฐถามข้อสงสัยม.ร.ว.คึกฤทธิ์ตอบโดยอ้าง สุภาพิตพระร่วงที่ว่า “ไม่ลุ่มอย่างข้าม” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2508) เมื่อนิตยสารไทม์เปิดโปง ว่าคอร์ปชั่นมากมาย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็พุดแก้ต่างให้ว่าจะจริงแค่ไหนก็ไม่ทราบ แต่ดูแล้วมันก็มีอะไร ไม่จริงอยู่หลายแห่ง รวมทั้งม.ร.ว.คึกฤทธิ์ยังได้คัดค้าน การที่รัฐบาลจอมพลถนอมจะพิมพ์สมุดปก ขาวรายงานการสอบสวนทรัพย์สินมรดกของจอมพลสฤษดิ์อีกด้วย (วิทยากร เชียงกุล, 2532, น.69)

4.2.2 สมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ.2506 - 2516

จอมพลถนอม กิตติขจร ผู้ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากทุกฝ่ายในเรื่องของความซื่อสัตย์ สุจริต และความจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์ ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งหลังการ อัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้ชั่วอำนาจการเมืองช่วงนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด มีเพียง ข่าวลือเกี่ยวกับการกลับประเทศของจอมพล ป. แต่ไม่นานข่าวลือก็เงียบไปเพราะจอมพล ป.ถึงแก่อ นิจกรรม ที่ประเทศญี่ปุ่น

จอมพลถนอม กิตติขจร มีบุคลิกลักษณะประนีประนอมมากกว่าจอมพลสฤษดิ์ จึงทำให้ท่าทีของรัฐบาลที่มีต่อหนังสือพิมพ์ในลักษณะผ่อนปรนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ไม่ได้ให้เสรีภาพมากมายนัก เนื่องจากรัฐบาลยังคงไว้ซึ่งกฎอัยการศึก รวมทั้งมาตรา 17 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ กล่าวถึงสถานการณ์บ้านเมืองโดยทั่วไปว่า “ไม่เอื้อให้เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่ดี เหมาะแก่การทำงานกอบโกยหาความสุข โดยอาศัยความไม่รู้ของคนทั่วไป” ซึ่งประเด็นสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองในช่วงเผด็จการทหารนี้อาจกล่าวได้ว่าแทบไม่มีซึ่งปัจจุบันนี้ยังมีสิทธิเสรีภาพมากกว่า ดังคำสัมภาษณ์ของ บุญส่ง เลขะธร (การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562) ความว่า “สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองไม่มี ไม่มีเลยครับ ผมว่าถ้าพูดถึงการแสดงออกนะ เผด็จการสมัยนั้นกับสมัยนี้ สมัยนี้แสดงออกได้มากกว่า ถ้าเปรียบเทียบกันสมัยก่อนแรงกว่าเยอะ จับหมด”

ในช่วงรัฐบาลจอมพลถนอม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังคงเป็นบทบาทต่อเนื่องจากยุคจอมพลสฤษดิ์ ทัศนะชัด คือบทบาทด้านสังคมและศิลปวัฒนธรรม ก่อตั้งและฝึกสอน โจนธรรมศาสตร์ ผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา ประธานหอพักรักษาภิเษก และอาจารย์พิเศษคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นอกจากนี้ก็ยังเป็นนักธุรกิจ ผู้บริหารระดับสูงในธุรกิจอีกหลายอย่าง เช่น รองประธานธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ ผู้อำนวยการสยามรัฐ

การแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ในช่วงนี้มีเพียงการประชดประชันเสียดสีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ถึงขั้นโจมตีรัฐบาล หรือเรียกร้องเสรีภาพหนังสือพิมพ์เหมือนที่เคยกระทำมาเมื่อยุคปลายจอมพล ป. แต่อย่างไรก็ตาม ด้านการเมืองนั้นแม้จะมีข่าวว่าได้รับเชิญจากพรรคประชาธิปัตย์ ให้เป็นหัวหน้าพรรค แทนนายควง อภัยวงศ์ เพื่อเตรียมเลือกตั้งที่จะมีขึ้นตามมา หลังรัฐธรรมนูญฉบับมาราธอนร่างใกล้จะแล้วเสร็จ แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ปฏิเสธว่าดังกล่าวด้วยเหตุผลว่า “การเมืองนั้นสกปรกจะตายไป ผมไม่อยากแตะต้องอย่างผมอยู่ดี ๆ ไม่เคยคิดโกงใคร และไม่เคยมีใครกล่าวหา ๆ โกง ก็ต้องลุกขึ้นร้องว่าไม่เคยโกง” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2509)

เมื่อขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจอมพลถนอม กิตติขจร ให้สัญญาว่าจะดำเนินการเร่งรัดการร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จโดยเร็ว แต่ก็ใช้เวลากว่า 5 ปี รัฐธรรมนูญใหม่ จึงประกาศใช้ในวันที่ 20 มิถุนายน 2511 รวมระยะเวลาการร่าง นับแต่ยุคจอมพลสฤษดิ์กว่า 10 ปี รัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้รัฐสภาประกอบด้วย 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎร มาจากการเลือกตั้ง และวุฒิสภา มาจากการ

แต่งตั้ง ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นวุฒิสมาชิกด้วย และรัฐบาลได้กำหนดให้วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2512 เป็นวันเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ประมวลสองเดือน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้หันมาเขียนบทความในสยามรัฐหน้า 5 ตั้งชื่อหัวว่า “คึกฤทธิ์” เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2511 เพิ่มเติมจากการตอบปัญหาประจำวัน คอลัมน์ใหม่นี้เป็นการเขียนแบบใหม่ กล่าวคือ มีการวางวรรคตอนแตกต่างไปจากการเขียนเรียงความตามธรรมดาที่เคยใช้กันมาในภาษาไทย การกำหนดวรรคตอนตลอดจนการใช้ถ้อยคำนั้นได้กระทำไปเพื่อการแยกประเด็นความ ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เห็นว่าเหมาะแก่การเขียนคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ โดยชี้ให้เห็นประเด็น ยั่วให้เกิดความคิดเพิ่มเติม (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2515)

หลังจากรัฐธรรมนูญประกาศใช้เมื่อ วันที่ 20 มิถุนายน 2511 รัฐบาลจอมพลถนอมก็เริ่มเผชิญปัญหาจากนักศึกษาซึ่งเปิด ไอปาร์ค โจมตีการทำงานของรัฐบาลรวมทั้งเดินขบวน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นผู้ที่สนับสนุนการเดินขบวนของชนหมู่มหาชนในครั้งนี้ พร้อมกับวิเคราะห์ว่าเป็นเรื่องของวิชาฟิสิกส์มากกว่าการเมือง “ของอะไรที่ถูกกดคั้นไว้นานๆ เมื่อมีทางที่จะระเบิดออกมาได้ แม้แต่น้อยก็ย่อมจะระเบิดออกมา ที่นักศึกษาเดินขบวน ก็เป็นเพราะเหตุนี้” ส่วนที่รัฐบาลอ้างว่าการเดินขบวนดังกล่าวเกิดจากการยุยงของคอมมิวนิสต์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ กล่าวว่า

“ถ้าข้อสมมติข้างต้นนี้ว่า ถ้าไม่ยอมให้ใครเลิกรัฐธรรมนูญ ก็ไม่ควรจะเดินขบวนหรือไม่ควรแสดงอะไรในทางการเมืองทั้งสิ้น ทุกคนต้องทำตัวเป็นผ้าพับไว้ ขึ้นกระดุกกระดิกขึ้นมาทีไร เลิกรัฐธรรมนูญ คิดอย่างนี้แล้วก็เกิดเห็นว่า รัฐธรรมนูญกลายเป็นตัวจําสำหรับให้คนอื่นมาขู่เล่น ได้ตลอดไปเท่านั้นเอง ทำอะไรไม่ถูกใจก็จะเลิกรัฐธรรมนูญทำเดี๋ยวนั้น หากเป็นอย่างนี้แล้วก็ไม่ว่าจะมีรัฐธรรมนูญไว้ทำไมกัน การมีรัฐธรรมนูญนั้นหมายถึงการมีสิทธิเสรีภาพ ผู้เดินขบวนวันนั้นก็เดินไปตามถนนด้วยเสรีภาพ มิได้ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน และมีได้ก็คึกขวางการจราจรเป็นแน่นอน เพราะเดินอยู่ทางเท้าริมถนน ที่เกิดคึกขังขึ้นมาทีไรมิใช่เพราะความผิดของผู้เดินขบวน แต่เป็นเพราะตำรวจเอาตัวไปกั้นที่สะพานมัฆวาน” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511ก)

ก่อนการเลือกตั้งใหญ่ทั่วประเทศ ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนครกรุงเทพฯ และธนบุรี รัฐบาลจอมพลถนอมมีคำสั่งให้ผู้สมัครรับเลือกตั้ง พุดเฉพาะแต่เรื่องการบ้านห้ามพูดเรื่องการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เขียนบทความวิจารณ์ว่า การจำกัดสิทธิ์เช่นนี้เป็นขัดต่อรัฐธรรมนูญ และ

เจตนาารมณ์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยสิ้นเชิง รวมทั้งยกตัวอย่างประชัรฐบาลหลายตัวอย่าง เช่น

“พ่อแม่พี่น้องทั้งหลาย ผมมาพูดคุยกับท่านในวันนี้ด้วยเรื่องการบ้านในบ้านผม และในบ้านที่พี่น้องเหล่านั้น อะไรจะมาสำคัญเท่าอาหารการกินเห็นจะไม่มี บ้านผมมีกันอยู่สี่คน ตัวผมเมียผมและลูกอีกสองคน อ้อ! ลืมไปยายแก่ขี้เมาที่เมียผมเก็บมาเลี้ยงไว้อีกคน เมียผมเขาต้องไปจ่ายตลาดพอเลี้ยงห้าคนที่อยู่บ้านเดียวกันนี้ แต่ก่อนเขาบอกผมว่าการเดินไปตลาดนั้นเขาไปตัวเขาเดินสบาย ขากลับหรือก็จะเหนื่อยเพราะต้องถือกับข้าวกลับ แต่เดี๋ยวนี้ออกบอกว่าไม่เหมือนแต่ก่อนเสียแล้ว เขาไปต่างหากละต้องหนักแรงเพราะต้องแบกเงินเอาไปมาก ขากลับเดินตัวปลิวสบายไปเลย เพราะเงินนั้นซื้อกับข้าวได้นิดเดียวเอาเชือกกล้วยมาผูกเข้าไปแล้วใช้นิ้วก้อยหิ้วมาก็ยังไหว ของกินทุกวันนี้ อะไร ๆ มันก็แพงไปทั้งนั้นข้าวสารแพง (ปรบมือ) ปลาทุแพง (ปรบมือเป่าปาก) ปูแถมแพง (ปรบมือแล้วตืนด้วย) หมูแพง ขอโทษ พี่น้องทั้งหลาย ผู้หมวดคว้ายังไงครับ จะจับผมหรือ อ้าวเรื่องอะไร? ผมพูดเรื่องการบ้านนี่นาเปล่าครับ ผมไม่ได้พูดเรื่องการเมืองสักนิด ผมบอกว่าหมู โอ๊ย! เขา ๆ สิครับต้องใส่กุญแจมือกันด้วยหรือหมู่นะหรือครับเป็นการเมืองกลับเป็นอย่างนั้นไป ผมไม่รู้ครับ” (กึกกฤษี ปราโมช, ม.ร.ว., 2511ข)

แนวความคิดทางการเมืองด้านการเมืองของ ม.ร.ว. กึกกฤษี ปราโมช ที่ผ่านมา จนถึงรัฐบาลถนอมนั้น อาจกล่าวได้ว่า ท่านเข้าใจในธรรมชาติของการเมืองและยอมรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยผลัดจักรทวาร ซึ่งอาจใช้เวลาอีกนานกว่าจะมีประชาธิปไตยแบบสากล ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลที่ ม.ร.ว. กึกกฤษี ไม่คิดกลับไปเล่นการเมืองอีก ดังจะเห็นได้จากบทความในคอลัมน์ “กึกกฤษี”

“คุณพจน์ สารสิน ได้ตั้งปัญหาถามคนไทยว่า ถ้าไม่ให้ทหารเป็นรัฐบาลแล้วจะให้ใครเป็น? ผมเองเป็นผู้ที่มีคนเห็นว่าตอบปัญหาได้สารพัดแต่ผมก็ยอมรับว่าผมตอบปัญหาคุณพจน์ข้อนี้ไม่ได้ เพราะเท่าที่ผมมองดูในเมืองไทยทุกวันนี้แล้ว ก็ยังไม่เห็นตัวบุคคลใด หรือคณะใดที่ไม่ใช่ทหารที่จะเข้ามาเป็นรัฐบาลได้ ถึงจะเป็นได้ ก็คงเป็นไม่นาน เพราะบุคคลที่ไม่ได้เป็นทหารนั้น จะคุมทหารไว้ไม่ได้ หรือไม่มีอำนาจพอที่จะบังคับทหารให้เชื่อฟังได้ เป็นรัฐบาลเข้าแล้วทหารเกิดไม่พอใจอะไรขึ้นมาทหารก็จะบังคับให้ลาออกหรือให้ใช้กำลังทหารบังคับ แล้วก็ตั้งรัฐบาลขึ้นมาใหม่

ซึ่งก็เป็นรัฐบาลทหาร การกระทำแบบนี้ได้กลายเป็นประวัติศาสตร์และประเพณีการปกครองแล้ว” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511ค)

ในการเลือกตั้งในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2512 ฝ่ายรัฐบาลก็ได้จัดตั้งพรรค “สหประชาไทย” ขึ้น เพื่อส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง โดยมีการรวมพลัง 3 ด้านคือ คณะทหาร-ข้าราชการ นักวิชาการและ นักการเมือง จอมพลถนอมรับตำแหน่งหัวหน้าพรรค มีพลเอกประภาส จารุเสถียร , นายพจน์ สารสิน เป็นรองหัวหน้าพรรค พลอากาศเอกทวี จุลละทรัพย์ เป็นเลขาธิการพรรค หลังการเลือกตั้ง จอมพลถนอม กิตติขจร ได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งอยู่นาน 2 ปีกว่า ในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 จอมพลถนอมจึงตัดสินใจปฏิวัติรัฐบาลตัวเอง ยุบสภายกเลิกรัฐธรรมนูญ โดยอ้างถึงเหตุผลจากต่างชาติบางประเทศที่เข้ามาแทรกแซง และยุบส่งเสริมให้ผู้ก่อการร้ายกำเริบเสิบสาน ในประเทศ นอกจากนั้นสถานการณ์ภายในประเทศก็เต็มไปด้วยความยุ่งเหยิงนานาประการ ซึ่งคณะปฏิวัติอ้างว่าหากปล่อยให้มีการแก้ไขไปตามวิถีทางของรัฐธรรมนูญแล้ว จะเป็นการล่าช้า จึงตัดสินใจปฏิวัติเพื่อให้สามารถแก้ไขสถานการณ์ของประเทศได้ผลอย่างรวดเร็ว

เมื่อรัฐบาลจอมพลถนอม ได้ทำรัฐประหารรัฐบาลตัวเอง ก็ไม่ปรากฏว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะคัดค้านหรือแสดงความคิดเห็นไม่เห็นด้วยผ่านหน้าหนังสือพิมพ์แต่อย่างใด ถึงแม้ในวันที่ 9 มีนาคม 2515 ส.ส. จากพรรคฝ่ายค้าน 3 คนประกอบด้วย นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายอนันต์ ภัคดีประไพ และนายบุญเกิด หิรัญคำ ขึ้นฟ้องต่อศาลว่าจอมพลถนอมละเมิดรัฐธรรมนูญ แต่กลับถูกสั่งจับขังคุกทันทีหลังจากยื่นฟ้องและต่อมาจอมพลถนอม กิตติขจร ก็ได้ใช้อำนาจสั่งจำคุกคนละ 7-10 ปี โดยไม่มีการพิจารณาคดีในศาล ซึ่งในช่วงดังกล่าวนี้รัฐบาลสั่งห้ามหนังสือพิมพ์เสนอข่าวและ ไม่มีใครกล้าปริปากแสดงความคิดเห็น ซึ่งรวมถึง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

แต่เมื่อ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เขียนจดหมายจากประเทศอังกฤษ เรียกร้องให้จอมพลถนอม รับผิดชอบต่อรัฐธรรมนูญให้ประชาชนโดยเร็ว โดยใช้นามแฝงว่า “แจ่ม เย็นยิ่ง” และได้มีผู้นำกฎหมายนี้ไปเผยแพร่จนเป็นที่กล่าวขวัญถึงกัน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เขียนลงในสยามรัฐวันที่ 11 พฤษภาคม 2515 ว่า “ได้ข่าวที่แน่นอนยืนยันว่าดอกเตอร์ป๋วยไม่ได้เป็นผู้เขียนจดหมายฉบับนั้น” ซึ่งเหมือนกับการจะช่วยปกป้องรัฐบาลให้พ้นจากคำวิพากษ์วิจารณ์ จนเมื่อ ดร. ป๋วยเขียนจดหมายถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

ยืนยันว่าตนเป็นผู้เขียนจดหมายจริง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เพียงแต่ลงจดหมายในสยามรัฐ (22 พฤษภาคม 2515) ให้เฉย ๆ โดยไม่ขอภัยหรือ ตอบชี้แจงแต่อย่างไร (วิทยากร เชียงกูล, 2532, น.71)

คณะปฏิวัติที่นำโดยจอมพลถนอม ถูกเรียกร้องจากประชาชน ให้เร่งประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศให้ถูกต้องตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเหตุผลหนึ่งที่ต้องรีบดำเนินการประกาศใช้รัฐธรรมนูญจัดตั้งรัฐบาลให้ถูกต้องตามธรรมเนียม คือในปี 2515 เป็นปีที่สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิศิราลงกรณ์ซึ่งมีพระชนมายุครบ 20 พรรษา ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารฯ ด้วยเหตุนี้จึงมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2515 ซึ่งมีบทบัญญัติทั้งสิ้น 23 มาตรา รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้มีสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เพียงสภาเดียว โดยประกอบด้วยสมาชิกที่มาจาก การแต่งตั้งจำนวน 299 คน โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติชุดนี้ด้วย แต่มีอำนาจจำกัดเพียงการตั้งกระฎุมพีรัฐบาลได้ แต่ห้ามอภิปรายหรือซักถามเพิ่มเติม ไม่มีอำนาจเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรี และได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจอมพลถนอมเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้ช่วยให้วิกฤตการณ์ทางการเมือง และเศรษฐกิจในประเทศคลี่คลายไปแต่อย่างใด

สยามรัฐ ได้กลับมาเสนอข่าวสำคัญอีกครั้งหนึ่งสืบเนื่องจาก เหตุการณ์สำคัญคือ “กรณีทุ่งใหญ่” ที่คณะนายทหารและนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่พากันเข้าไปล่าสัตว์ทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้อาวุธในราชการสงคราม ทั้งปืนเอ็ม 16 รถจี๊ป เฮลิคอปเตอร์ เป็นอุปกรณ์สำคัญในการล่าสัตว์ ความได้แตกขึ้นเมื่อในเที่ยวกลับ เฮลิคอปเตอร์หนึ่งในสองลำเกิดอุบัติเหตุกลางทุ่งนา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซากสัตว์ป่าที่บรรทุกมากระจายเกลื่อนทุ่ง เรื่องราวจึงเป็นข่าววุ่นโผล่ขึ้น มีการวิพากษ์วิจารณ์วันรุ่งขึ้นหลังเหตุการณ์เฮลิคอปเตอร์ตก สยามรัฐฉบับวันที่ 30 เม.ย.2516 พาดหัวข่าวว่า

“แฉมีนายทหาร - ตำรวจฝ่าฝืนกฎหมาย

ใช้เฮลิคอปเตอร์ - รถราชการ ไปล่าสัตว์

ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่กาญจนบุรี”

สยามรัฐเกาะติดข่าวนี้พร้อมรายงานอย่างละเอียดนับเดือน หนังสือพิมพ์ทุกฉบับนำมาเสนอ ประชาชนพากันมาค้นบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือมวลชนและนักศึกษาต่อสู้กับความอยุติธรรมใน

สังคม สำหรับจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ให้สัมภาษณ์ว่าเป็นการไปปฏิบัติหน้าที่ราชการลับซึ่งมากจนไม่อาจเปิดเผยได้ พร้อมทั้งถือว่าเป็นตายในขณะปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งรัฐบาลมีหนังสือถึงบรรณาธิการทุกฉบับ ขอให้งดเสนอข่าวนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์พูดถึง “เสียงสวรรค์จากเซซาโว” ในหน้า 5 กล่าวเตือนรัฐบาลให้มี “วุฒิในทางศีลธรรม” เพราะอะไรถูกอะไรผิด ประชาชนทั้งเมืองก็มองเห็นได้โดยชัดแจ้งอยู่แล้ว (สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ, 2539, น. 105)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชได้แสดงความข้องใจต่อการพยายามเบี่ยงเบนประเด็นของรัฐบาลว่าเป็นราชการลับ ซึ่งท่านได้แสดงความข้องใจอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อชี้ให้เห็นว่าเหตุการณ์นี้ไม่ได้ไปปฏิบัติราชการลับแต่อย่างใด ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้แสดงความข้องใจเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1) เฮลิคอปเตอร์ลำที่ไปตกนั้น มีข่าวว่าได้ลงไปซ่อม และกรมการขนส่งทหารยังไม่ได้ส่งคืนสังกัด เหตุไฉนจึงได้มีคำสั่งให้นำเอาเฮลิคอปเตอร์ ซึ่งจะต้องถือว่ายอยู่ระหว่างซ่อมนั้นไปราชการลับ เฮลิคอปเตอร์เครื่องที่ใช้การได้ดีในกองทัพบกไม่มีอีกแล้วหรือ

2) ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อย่างเปิดเผยว่า ถ้าหากมีราชการลับในเขตจังหวัดของท่านแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของท่านที่จะต้องรู้ เพราะหน่วยราชการที่สั่งให้เจ้าหน้าที่ไปราชการลับในจังหวัดใด จะต้องแจ้งผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นทราบว่ามีราชการลับเกิดขึ้นในจังหวัดนั้น แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรีมิได้ทราบเรื่องนี้เลย ข้อนี้ยังไม่มีใครทำให้แจ่มแจ้งขึ้น จึงยังมีคนอยู่

3) ไม่มีการเปิดเผยว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจ ที่ได้รับคำสั่งให้ไปราชการลับที่ทุ่งใหญ่นั้นมีจำนวนกี่คน แต่เมื่อต้องการเฮลิคอปเตอร์ขนส่งถึงสองลำก็เห็นจะต้องสันนิษฐานว่านายทหารตำรวจที่มีชื่อปรากฏเป็นข่าวทั้งหมดนั้นได้ไปราชการลับ

4) เมื่อสันนิษฐานดังนี้แล้วก็ย่อมจะต้องเกิดความประหลาดใจขึ้น กองทัพบกทั้งกองทัพนั้น ไม่มีหน่วยราชการลับและไม่มีนายทหารประจำหน่วยนี้เอาไว้ใช้ในรัชกาลรับเลยทีเดียวหรือ จึงต้องใช้นายทหารตำรวจซึ่งมาจากหน่วยต่าง ๆ กัน ไปราชการลับเรื่องเดียวกันและครั้งเดียวกัน เช่น นายทหารนักเรียนนอกที่เป็นบุตรคนใหญ่คนโต ซึ่งน่าจะจะได้เป็นนายทหารคนสนิทของผู้บัญชาการทหารบก เพราะคุณสมบัตินั้น ไม่ยกจะมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะไปทำหน้าที่ราชการลับในป่าดงกันดาร นายตำรวจนครบาลซึ่งเป็นนักเรียนแมนปิ่นชั้นกีฬาโอลิมปิก นายตำรวจนครบาลหน้าอื่น ๆ ซึ่งไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับราชการลับที่ชายแดนพม่า ตลอดจนผู้กำกับตำรวจท้อง

น้ำ ซึ่งมีหน้าที่ตรวจตราแม่น้ำลำคลอง แต่ต้องถูกไปราชการลับในท้องที่อันมีแต่ป่าเขา กฎเกณฑ์อย่างไร ในการเลือกตัวผู้ไปราชการลับครั้งนี้?

5) หนังสือพิมพ์ได้ลงภาพนักล้าสัตว์ในทุ่งใหญ่คณะหนึ่ง ยืนอยู่รอบกระเบื้องที่ล้มแล้ว ภาพนี้ปรากฏว่าถ่ายเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ที่แล้วมานี้ และในภาพปรากฏว่ามีนายทหารและตำรวจหลายท่านที่ได้รับคำสั่งให้ไปราชการลับในครั้งนี้อยู่ด้วย

ภาพที่ถ่ายในเดือนกุมภาพันธ์นั้น มิได้ถ่ายในระหว่างปฏิบัติราชการลับแน่นอนเพราะถ้าเป็นราชการลับแล้วคงจะถ่ายภาพแบบนั้นไม่ได้ จึงน่าจะคิดว่าสิ่งใดหนอเข้ามาดลบันดาลใจให้ท่านผู้บัญชาการทหารบก มีบัญชาให้นายทหารตำรวจที่ได้ไปล่าสัตว์ด้วยกัน ที่ทุ่งใหญ่เมื่อเดือนกุมภาพันธ์นั้น ไปราชการลับในครั้งนี้อยู่กันเกือบจะครบทุกคน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ตอบทำยว่า “น่าประหลาดมาก” (สุกัญญา สดบรรทัด และนันทริกา คุ่มไพโรจน์, 2533, น. 94-97)

เหตุการณ์ล่าสัตว์ที่ทุ่งใหญ่ฯ การต่ออายุราชการของจอมพลถนอม ในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุดและจอมพลประภาส ในฐานะผู้บัญชาการทหารบก อีกคนละ 1 ปี โดยที่จอมพลถนอม นั้นเคยได้รับการต่ออายุมาก่อนหน้านั้นครั้งหนึ่งแล้ว รวมถึงความขัดแย้งรวมไปถึงนักศึกษาตามมหาวิทยาลัย เหตุการณ์ดำเนินไปจนศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญภายใน 6 เดือน แต่รัฐบาลแถลงว่าจะร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จภายใน 3 ปี จึงทำให้กลุ่มผู้นำของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ ตลอดจนอาจารย์มหาวิทยาลัยและผู้สนใจร่วมกันก่อตั้ง “กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ” ขึ้น นำทีมโดยนายธีรยุทธ บุญมี ซึ่งในวันศุกร์ที่ 5 ตุลาคม 2516 กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญได้นำคนเสื้อขาวเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การดำเนินงานของกลุ่มว่า ต้องการให้รัฐบาลประกาศใช้รัฐธรรมนูญโดยเร็วที่สุดด้วยสันติวิธี โดยฝ่ายรัฐบาลได้ปราบว่าหากการเรียกร้องครั้งนี้ทำให้เกิดการเดินขบวนขึ้น ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจะจับกุมทันทีเพราะเป็นการผิดกฎหมายคณะปฏิวัติที่ห้ามชุมนุมทางการเมืองสาธารณะเกินห้าคน

วันต่อมากลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญซึ่งเดินแจกหนังสือ “กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญฉบับที่ 1” โปสเตอร์และใบปลิว ที่ท้องสนามหลวง ก็ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจ เข้าจับกุม ทั้งหมดถูกตั้งข้อหาว่าขัดขึ้นคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 4 และ กบฏภายในราชอาณาจักร ตามกฎหมายอาญามาตรา 116 และหลังจากการค้นบ้านผู้ต้องหา ก็มีการเพิ่มข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์เพิ่มขึ้นอีก การจับกุม

นี้ทำให้นักศึกษาและประชาชนไม่พอใจเป็นอย่างมาก ในประเด็นดังกล่าวนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แสดงความเห็นของตนเองไว้ว่า “ดูไปแล้วฝ่ายหกเดือน หรือสามปี ก็ครี้อากัน อยากรู้ได้ยากมีรัฐธรรมนูญด้วยกัน ผิดกันที่เวลาสามปีหรือหกเดือนกว่าเท่านั้น ความเห็นแตกต่างกันเพียงเท่านั้น จะต้องบอกโปลิศจับกันด้วยหรือครับ” (คึกฤทธิ์ ปราโมช., ม.ร.ว., 2516ข)

จากเหตุการณ์การจับกุมผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ทำให้รัฐบาลถูกกดดันจากศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาอย่างมากจน จอมพลถนอมได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีและมีมติให้ปล่อยผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญทั้ง 13 คน โดยให้มีการประกันตัว ส่วนข้อกล่าวหาว่าเป็นกบฏและคอมมิวนิสต์นั้นให้ไปต่อสู้กันในชั้นศาล แต่ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ ไม่ยอมรับข้อเสนอ ยืนยันให้ปล่อยผู้ต้องหาทั้งหมดโดยไม่มีเงื่อนไข ในวันที่ 13 ตุลาคม 2516 หลังจากนักศึกษาประชาชนเคลื่อนขบวนออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และอีกส่วนหนึ่งขึ้นไปเจรจากับรัฐบาล ได้ผลว่ารัฐบาลยอมปล่อยตัวผู้ต้องหาทั้ง 13 คน โดยไม่มีเงื่อนไข ต่อมามีการเคลื่อนขบวนจากอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ไปถึงพระราชวังสวนจิตรลดาเพื่อขอร้องปล่อยตัว แต่ขบวนฝูงชนได้เผชิญหน้ากับแถวปิดกั้นของตำรวจที่อยู่ในสภาพเตรียมพร้อม จึงไม่สามารถเคลื่อนขบวนต่อไปได้ รุ่งเช้าของวันที่ 14 ตุลาคม 2516 พลตำรวจเอก วชิรสิทธิ์ เดชกุญชร ได้อัญเชิญพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดย “ขอให้กลับคืนสู่สภาพปกติ” ฝูงชนได้หันหน้าไปทางพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน แล้วร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี จากนั้นก็เริ่มสลายตัว ขณะที่กำลังแยกย้ายกันกลับบ้าน ประชาชนที่ไปทางถนนพระราม 5 มุ่งสู่แยกคูสิต ถูกหน่วยคอมมาโดของตำรวจนครบาลและกองปราบจับขวาง ตำรวจยื่นกรานให้ประชาชนถอยกลับไปออกทางเดิม ในที่สุด มีการปะทะกันจนถึงใช้อาวุธ มีนักศึกษาประชาชนเสียชีวิตจำนวนมาก เมื่อข่าวแพร่สะพัดออกไป ซึ่งมีการประกาศให้ฝูงชนกับไปรวมตัวกันอีกครั้งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รัฐบาลสั่งทหารและตำรวจออกปราบ มีทั้งทหารและเฮลิคอปเตอร์ เป็นเวลาถึง 10 ชั่วโมง ในเย็นวันนั้นจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ลาออก โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานกระแสดพระราชดำรัสแก่ประชาชนว่า จอมพลถนอมได้ลาออกแล้ว และทรงแต่งตั้ง นายสัญญาธรรมศักดิ์ อดีตประธานศาลฎีกา เป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อจัดตั้งรัฐบาลแทนเหตุการณ์ทั้งหมดสงบลงเมื่อจอมพลถนอม จอมพลประภาส และพันเอกณรงค์ หลบหนีออกจากประเทศไทย

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นเหตุการณ์ที่เกิดจากการสะสมความไม่พอใจของประชาชน นักศึกษา เนื่องจากการขาดความน่าเชื่อถือต่อรัฐบาลเนื่องจากการโกหกประชาชนบ่อยครั้ง ทำให้ความชอบธรรมของรัฐบาลลดลง ซึ่ง บุญส่ง ชเลธร (การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562) ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ความว่า

“เหตุการณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งหลายอย่างการล่าสัตว์ที่ทุ่งใหญ่นเรศวร มันชัดเจน หลักฐานชัดเจน แต่รัฐบาลตอบว่าไม่รู้ใหม่ อ้อเขาไปราชการลับ กรณีอย่างนี้พอคุณมีอำนาจ ทำแบบนี้แล้วเนียนมันอันตรายมันไม่ได้อยู่ที่ว่าเพราะคุณ โกหก ปัญหามันอยู่ที่ว่าคนฟังจะเชื่อคุณไหมอันนี้สำคัญ คุณจะพูดยังไงก็ได้แต่ผมไม่เชื่อ พอมาสมัยนี้คุณ โกหก คนฟังเขารู้ว่าคุณ โกหก แต่ผมรู้ว่าคุณนะ โกหกแต่ผมยังโกหกอันนี้อันตราย ความเชื่อถือจะหมดไป ๆ ทันที เพราะนั่นมันจะเป็นกระแส ถ้าคุณไม่ทำอะไรที่ถูกต้องตามทำนองครองธรรม ไม่มีนิติรัฐ นิติธรรมแล้วละก็ มันจะมีผลในด้านลบ” (บุญส่ง ชเลธร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562)

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ซึ่งเรียกว่า “นายกรัฐมนตรีพระราชทาน” ได้ตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ จำนวน 18 คน และเนื่องจากขณะนั้นยังมีสถานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งมีพลตรีศิริ สิริโยธิน เป็นประธานสภา และม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นสมาชิกสภา เพราะไม่ได้ล้มไปตามรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร แต่ทั้งสภาและสมาชิกสภาก็ต้องยุบเลิกไปโดยปริยาย เมื่อได้มีพระราชโองการโปรดเกล้า แต่งตั้งสมาชิกสภาขึ้นจำนวน 2,347 คน เพื่อทำหน้าที่คัดเลือกสมาชิกสถานิติบัญญัติแห่งชาติชุดใหม่ จำนวน 299 คน โดยมีการประชุมสมาชิกสภาขึ้นที่สนามราชตฤณมัยสมาคม หรือที่สนามม้านางเลิ้ง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งสมาชิกสภาแห่งชาติโดยประกอบด้วยบุคคลจากทุกสาขาอาชีพรวม จำนวน 2,347 คน คัดเลือกสถานิติบัญญัติแห่งชาติจำนวน 299 คน ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกสถานิติบัญญัติแห่งชาติให้เป็นประธานสถานิติบัญญัติชุดใหม่ สถานิติบัญญัติแห่งชาติชุดนี้ทำหน้าที่สนับสนุน และควบคุมการบริหารงานของรัฐบาลชุดนายสัญญา ธรรมศักดิ์ และทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งในที่สุดคือรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ได้ ประกาศใช้เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2517 สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญได้แก่ การกำหนดให้มีสองสภาคือวุฒิสภา และสภาผู้แทนราษฎร โดยสภาผู้แทนราษฎร

ดำรงตำแหน่งเป็นประธานรัฐสภา รวมถึงเป็นผู้เพิกถอนนายกรัฐมนตรี ซึ่งจะต้องมาจากการเลือกตั้ง อีกทั้งด้วยการผ่านระบบพรรคการเมือง และการบริหารงานของรัฐบาลนั้น จะต้องผ่านการแถลงนโยบายและได้รับการรับรองจากสภาผู้แทนราษฎร

4.3 โครงสร้างหนังสือพิมพ์สยามรัฐและการตลาด

สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้สำหรับการทำหนังสือพิมพ์คือ ทุน ที่ใช้ในการดำเนินการ ซึ่งการประกอบกิจการหนังสือพิมพ์จำเป็นต้องใช้ทุนหมุนเวียนในการดำเนินการเป็นจำนวนมาก และเมื่อลงทุนก็ต้องแสวงหากำไรเพื่อให้ธุรกิจอยู่รอด จึงทำให้เจ้าของธุรกิจหนังสือพิมพ์ จึงมีอิทธิพลต่อหนังสือพิมพ์ไม่น้อยไปกว่านักการเมือง และพรรคการเมืองที่ต้องการเข้ามาควบคุมทิศทาง การนำเสนอข่าวสารเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง มากกว่าการรักษาผลประโยชน์ของชาติและประชาชน

หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ถือกำเนิดครั้งแรกเมื่อ 25 มิถุนายน 2493 โดยมีสละ ลิขิตกุล เป็นบรรณาธิการ โดยมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเจ้าของ ผู้อำนวยการและนักเขียนประจำ การออกหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เปรียบเสมือนเป็นสถานที่สำหรับแสดงความคิดเห็นของท่าน เพื่อสร้างอาวุธทางปัญญาให้กับประชาชน และติติง แนะนำรัฐบาลมาในหลายยุคหลายสมัย ซึ่งการแสดงความคิดเห็นของท่าน ได้รับการยอมรับจากประชาชนว่า เป็นไปด้วยความสุจริตเพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง เนื่องจากหนังสือพิมพ์สยามรัฐไม่ต้องพึ่งทุนจากภายนอก หนังสือพิมพ์สยามรัฐมีเจ้าของที่มีอิทธิพลเพียงคนเดียว คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

หนังสือพิมพ์สยามรัฐขายดีมากและมีผู้อ่านติดตามเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในแง่ของการตลาดนั้นถือว่าหนังสือพิมพ์เป็นที่ถูกใจกับประชาชน สืบเนื่องจากว่าประชาชนสนใจติดตามการพาดหัวข่าว และคอลัมน์ต่าง ๆ ที่เขียนโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ด้วยการเขียนเชิงเสียดสีประชดประชัน การใช้สำนวนโวหาร สิ่งที่สำคัญที่ทำให้ประชาชนสนับสนุนสยามรัฐ คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้กองบรรณาธิการของเขามีอิสระในการตัดสินใจ ทั้งนี้เพราะหนังสือพิมพ์ย่อมรู้ดีถึงธรรมชาติของคน ที่จะต้องคอยวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล หนังสือพิมพ์ต้องไวต่อความเห็นประชาชน และเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การแสดงความคิดเห็นผ่านหนังสือพิมพ์

สยามรัฐนั้นต้องแสดงความคิดเห็นโดยสุจริต เอาความจริงเป็นสำคัญ ไม่ลงข่าวที่ไม่เป็นความจริง ไม่ใช่อารมณ์ในการเขียนข่าว ซึ่งเมื่อผสมผสานกับความมีอารมณ์ขันของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ จึงทำให้หนังสือพิมพ์เป็นที่ชื่นชอบของประชาชนอย่างรวดเร็ว ซึ่งสยามรัฐได้คำนึงถึงความจริงในการนำเสนอข่าว ซึ่ง คุณวิโรจน์ วัฒนธาดากุล ได้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2562 ความว่า

“การนำเสนอข่าวหนังสือพิมพ์สยามรัฐยึดหลักอยู่สองอย่าง คือ หนึ่งความรับผิดชอบต่องาน คือทุกข่าวที่นำเสนอไปต้องผ่านการตรวจสอบ ต้องมั่นใจแล้วว่าเป็นข้อเท็จจริง ต้องแยกให้ชัดระหว่างข่าวกับความคิดเห็น สอง ยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์” (วิโรจน์ วัฒนธาดากุล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 เมษายน 2562)

“เอกลักษณ์สำคัญของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ คือ สยามรัฐไม่เน้นความเร็วแต่ไม่ช้ามากเกินไป ข่าวที่นำเสนอต้องผ่านการตรวจสอบ สามารถยืนยันอ้างอิงข่าวนั้นได้ แม้บางข่าวเป็นบุคคลที่เราไม่ชอบ แต่เราต้องเสนอข่าวเป็นกลางและให้โอกาสเขาโดยการนำเสนอข่าวที่เป็นจริง” (วิโรจน์ วัฒนธาดากุล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 เมษายน 2562)

ดังนั้นเมื่อหนังสือพิมพ์สยามรัฐซึ่งมีเจ้าของเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่เข้าใจหนังสือพิมพ์อย่างแท้จริง ไม่ต้องพึ่งทุนทรัพย์จากนักการเมืองหรือนักธุรกิจ จึงทำให้สยามรัฐสามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการควบคุมจากทุน ที่ต้องเสนอข่าวเพื่อประโยชน์แห่งธุรกิจหรือการเมือง จุดนี้ทำให้สยามรัฐปลอดจากการเซ็นเซอร์ จึงทำให้สยามรัฐสามารถเสนอข่าว บทความ บนพื้นฐานของความเป็นจริงเพื่อประโยชน์ของประชาชาติและประชาชน และโดยเฉพาะในช่วง พ.ศ.2502-2516 ประเทศไทยอยู่ในช่วงของการปกครองโดยรัฐบาลทหารที่มีการควบคุมสื่อสารมวลชนที่เข้มงวด รัฐบาลมีการจัดตั้งหนังสือพิมพ์เพื่อเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาล แต่สิ่งที่ทำให้สยามรัฐดำรงอยู่ได้เนื่องจากความซื่อสัตย์ต่อประชาชนผู้อ่านหนังสือพิมพ์ สำหรับสยามรัฐแล้วจึงไม่ถูกรวบงำจากระบบทุนอย่างแน่นอน

4.4 วิพากษ์ การแสดงความเห็นทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านงานเขียนในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์

ยุคของจอมพลสฤษดิ์ที่ใครพากันขนานนามว่า “ยุคมืดแห่งวงการหนังสือพิมพ์” แท้ที่จริงเป็นยุคต่อแห่งความเสื่อมโทรมมาตั้งแต่ สมัยจอมพล ป.- พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ และเป็นยุคที่นักคิดนักเขียนพากันเอือมระอา เห็นว่าต่อสู้ต่อไปก็ไม่มีประโยชน์จึงหันเข้าหาเรื่องน้ำเน่า เรื่องชีวิตรัก ๆ ใคร่ ๆ หาแก่นสารแท้จริงอะไรไม่ได้ จนเกือบไม่มีอะไรให้เขียนถึงเกี่ยวกับการหนังสือพิมพ์สมัยนี้ เพราะคู่แข่งเขียนกันไปหมด (สุกัญญา ตีระวนิช, 2524, น. 115)

การแสดงความเห็นทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งเป็นยุคมืดของหนังสือพิมพ์ ในฐานะท่านเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญการเขียนเพื่อต่อต้านกับรัฐบาลเผด็จการโดยตรง ซึ่งในความเป็นจริงประชาชนอาจไม่พอใจกับสภาพการณ์ดังกล่าวแต่ความเด็ดขาดของผู้นำรัฐบาลทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัว ซึ่งในความเป็นจริง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ก็ชื่นชมรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากหลายต่อหลายครั้งที่ประชาชนอึดอัด แสดงความไม่พอใจรัฐบาล โดยเฉพาะกรณีเต๋อถ่วงร่างรัฐธรรมนูญ ท่านก็ออกปกป้อง แก่ต่างแทนให้โดยมุ่งเป้าไปที่ความล่าช้าของสภาร่างรัฐธรรมนูญเอง ไม่ใช่ความผิดของรัฐบาล

ถ้าวิเคราะห์วิพากษ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แล้ว ถือว่าท่านไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์จอมพลสฤษดิ์ ธารินทร์ อย่างหนักเหมือนกับที่เคยกระทำกับจอมพล ป. พิบูลสงครามมาก่อนหน้านั้น ซึ่งประเด็นนี้อาจมีสาเหตุมาจาก การที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้วิพากษ์วิจารณ์ จอมพล ป. ผ่านการปาฐกถาและบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐอย่างรุนแรงระหว่างดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีเสมือนเป็นการสร้างความชอบธรรมในการปฏิบัติโค่นล้มรัฐบาล จอมพล ป. ของ จอมพล สฤษดิ์ ธารินทร์ จึงทำให้จอมพลสฤษดิ์ มีความรู้สึกเป็นแนวร่วมกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดังจะเห็นได้จาก การที่จอมพลสฤษดิ์เชิญ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ภายหลังจากทำการปฏิบัติ

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยนัยแล้วน่ามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งเป็นที่รับรู้กันว่า ยุคนี้เป็นยุคที่ควบคุมการนำเสนอข่าวอย่างมาก ผ่าน ปว.17 หนังสือพิมพ์แทบจะขาดเสรีภาพในการนำเสนอข่าวสาร แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกับสยามรัฐคือ สยามรัฐไม่วิจารณ์จอมพลสฤษดิ์เลย นั่นคงเป็นสาเหตุที่ทำให้หนังสือพิมพ์สยามรัฐดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกควบคุมหรือสั่งปิดโดยจอมพลสฤษดิ์ นอกจากนั้นสยามรัฐยังช่วยรัฐบาลในการเปิดโปงการทุจริต การทำสัญญาจ้างพิมพ์ธนบัตรที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังขณะนั้น คือ นายโชติ คุณะเกษม ทำไว้กับบริษัท ซีเคียวริตี้ โคลัมเบียฯ จนทำให้จอมพลสฤษดิ์ลงมาสอบสวนด้วยตนเอง และการสอบสวนมีมูล ในที่สุดจึงมีคำสั่งปลด ด้วยข้อหาบ่อนทำลายความมั่นคง ซึ่งเรื่องนี้ได้กล่าวไว้ในสยามรัฐฉบับพิเศษ ครอบ 36 ปี ดังนี้

...ขนาดคุณชายท่านเล่นงานรัฐมนตรีคลัง ทำหนังสือถึงจอมพลสฤษดิ์เรื่องพิมพ์ธนบัตรมีเงื่อนไข ต่อมาก็มีการสั่งปลด ข่าวยิ่งใหญ่มากเป็นการยืนยันถึงบารมีของคุณชายว่านายฯยังต้องรับฟัง ส่วนการปิดโรงพิมพ์ไม่มี มิแค่เซนเซอร์เท่านั้น... (ชัชวรัตน์ ชาญเปี่ยม และคณะ, 2539, น.12)

เหตุผลสำคัญสิ่งที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่วิพากษ์วิจารณ์แถมชื่นชมจอมพลสฤษดิ์เป็นอย่างมาก นอกจากความเอาใจจริงเอาใจในเรื่องความสะอาดของบ้านเมือง การปราบปรามยาเสพติด และการพัฒนาภาคอีสานแล้ว ยังรวมถึงความจงรักภักดีที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย ซึ่งประเด็นนี้ วิทยากร เชียงกูล วิเคราะห์ไว้ว่า

...การที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ คู่กับจอมพล ป. ตอนปี 2499-2500 จึงไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของนักเสรีประชาธิปไตย สู้กับเผด็จการทหารเท่านั้น หากยังเป็นเรื่องของนักกษัตริย์นิยมสู้กับเผด็จการทหารคนที่ไม่ค่อยนิยมกษัตริย์ด้วย เราจะได้เห็นชัดมากขึ้นเมื่อจอมพล ป.ถูกโค่นไปแล้ว และม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้มีบทบาทคัดค้านจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งเป็นเผด็จการทหารที่ลิดรอนสิทธิประชาธิปไตยของประชาชนอย่างรุนแรงแต่อย่างใด... (วิทยากร เชียงกูล, 2532, น.55)

จอมพลสฤษดิ์ใช้อำนาจตามคำสั่งคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 17 ชนิดเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ประหารชีวิตสำหรับผู้ก่อความไม่สงบ ผู้กระทำความผิดอย่างฉกรรจ์ต่อสาธารณชนกำราบปราบปราม ปัญญาชนนักหนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้า ด้วยความที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จประกอบกับความเด็ดขาดของจอมพลสฤษดิ์ จึงทำให้การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลผ่านสยามรัฐ สยามรัฐซึ่งให้ความสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์อยู่ไม่น้อย จึงมีลักษณะขี้น้ำเลียบค่าย เท่านั้นเองไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง อีกทั้งในช่วงดังกล่าว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้มีภาระงานด้านศิลปวัฒนธรรมด้วย จึงเลือกที่จะไปใส่ใจกับงานอื่นมากกว่างานหนังสือพิมพ์

4.5 วิพากษ์ การแสดงความเห็นทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านงานเขียนในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในรัฐบาลจอมพลถนอม

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501- 2516 เป็นช่วงเวลายาวนานที่ประเทศไทยปกครองโดยรัฐบาลทหาร ตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ ถึงรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร บทบาทส่วนใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เน้นหนักไปที่ ศิลปะ วัฒนธรรม เป็นผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา ด้านการศึกษาเป็นอาจารย์พิเศษคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และด้านธุรกิจ เป็น รองประธานธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ รวมถึงผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์สยามรัฐ สำหรับบทบาททางการเมืองก็ได้รับหน้าที่ที่สำคัญจากทั้งรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญตั้งแต่ 3 กุมภาพันธ์ 2502 - 20 มิถุนายน 2511 สำหรับรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร หลังจากรัฐธรรมนูญถูกประกาศใช้ ท่านได้ดำรงตำแหน่งวุฒิสภา ตั้งแต่ 4 กรกฎาคม 2511 - 17 พฤศจิกายน 2514 ได้รับคัดเลือกเป็น สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ชุดที่ 1 ตั้งแต่ 16 ธันวาคม 2515 - 11 ธันวาคม 2516 และหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้รับการแต่งตั้งเป็น ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ชุดที่ 2 ตั้งแต่ 23 ธันวาคม 2516 - 26 มกราคม 2518

การแสดงความเห็นทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ในการวิพากษ์วิจารณ์ในฐานะสื่อสารมวลชนในยุครัฐบาลจอมพลถนอม ในห้วงการดำรงตำแหน่งต่อจากจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์ ตั้งแต่ 9 ธันวาคม - 14 ตุลาคม 16 การวิพากษ์วิจารณ์ลักษณะเสียดสี มีการใช้สำนวนโวหาร ต่อผู้นำรัฐบาลในเรื่องต่าง ๆ เช่น จอมพลถนอมปฏิวัติตัวเอง ก่อตั้งพรรคสหประชาไทย คอลัมน์ “คึกฤทธิ์” จึงเปิดประเด็นด้วยเรื่องสัตว์พันธุ์ใหม่ “น้ำหอมเอาเหี้ยกับแรงแผสมพันธุ์จนเกิดพันธุ์ใหม่เรียก

ตัวสลับมงคล” เรื่องบังคับใช้กฎหมายที่รื้อถอนสิทธิเสรีภาพ ที่ห้ามประชาชนพูดเรื่องการเมือง กล่าวโดยสรุป การที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ไม่วิพากษ์วิจารณ์จอมพลถนอม กิตติขจร อย่างรุนแรงมากนัก น่าจะเนื่องมาจากปัจจัย 4 ประการ คือ

1) สถานการณ์บ้านเมืองขณะนั้นถูกปกครองโดยรัฐบาลทหารซึ่งมีอำนาจเด็ดขาด มีการใช้กฎอัยการศึกและไม่ได้ยกเลิกกฎอัยการศึก มาตรา 17 แม้จอมพลถนอมจะไม่เคยใช้คำสั่งคณะปฏิวัติแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เหมือนสมัยจอมพลสฤษดิ์ แต่การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลของท่านไม่ใช่ถ้อยคำรุนแรง และไม่คุ้มค่ากับการต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจมาก เหมือนเอาพินเสนไปแลกกับเกลือ ไม่ได้เล่นบทวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงเหมือนสมัยจอมพล ป. แต่จะใช้วิธีการเขียนเหน็บแนม นโยบายหรือพฤติกรรมบางอย่างของรัฐบาล หรือนักการเมืองบางคน ซึ่งอยู่ในระดับที่ประชาชนพอใจในระดับหนึ่ง

2) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความเข้าใจในการเมือง เข้าใจถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกปกครองโดยรัฐบาลทหาร เข้าใจในวัฏจักรการเมืองไทยที่เริ่มต้นจากการก่อรูปของรัฐธรรมนูญฉบับถาวร จากนั้นมีการเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาล ต่อมาเกิดความขัดแย้งในรัฐบาล จนทำให้ทหารเข้ามามีอำนาจ แล้วตั้งรัฐบาลชั่วคราว เพื่อรอการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งก็จะได้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร แล้วก็วนเวียนไปตามวงจรเช่นนี้ตลอด ในช่วงเวลาดังกล่าวท่านจึงต้องดำรงตนให้อยู่ได้ท่ามกลางเผด็จการทหารที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

3) ในช่วงของการปกครองโดยเผด็จการทหารอย่างยาวนาน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์การเมือง หันไปให้ความสำคัญกับเรื่องศิลปวัฒนธรรมมากกว่าเรื่องการเมือง ซึ่งวิทยากร เชียงกูล ได้กล่าวไว้ความว่า

...ถ้ามองในแง่สถานภาพทางเศรษฐกิจของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ในยุคนี้ เราก็จะเห็นว่าเขาได้เปลี่ยนฐานะจากปัญญาชนทำงานกินเงินเดือน ที่ไม่มีแม่บ้านของตนเองในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง มาเป็นนายธนาคาร นายทุน อาวุโสที่เป็นเจ้าของสำนักพิมพ์และโรงพิมพ์ และมีหุ้นในกิจการหลายแห่งดังนั้นเขาจึงมีทั้งผลประโยชน์ส่วนตัว ที่จะต้องดูแลรักษาให้คงอยู่หรือไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางลดลง กลับต้องใช้เวลาในการบริหารธุรกิจมากขึ้นปัจจัยในแง่นี้จะเห็นเป็นเหตุผลเสริมในการช่วยอธิบายได้ว่าทำไมม.ร.ว.

คึกฤทธิ์ในยุคตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์-ถนอม จึงมีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์น้อยลง และอนุรักษ์นิยมมากขึ้น เมื่อเทียบกับยุคก่อนหน้านั้น... (วิทยากร เชียงกุล, 2532, น. 72)

4) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำรัฐบาล เนื่องจากในระหว่างที่จอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ท่านได้รับตำแหน่งสำคัญจากผู้นำรัฐบาลคือสมาชิกนิติบัญญัติแห่งชาติ และวุฒิสมาชิก การมีตำแหน่งอำนาจหน้าที่อันเกิดจากการแต่งตั้งจึงทำให้ความเข้มข้นในการวิพากษ์วิจารณ์ลดลงไป

4.6 สรุปที่มาแนวความคิดทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

จากการศึกษาแนวความคิดทางด้านการเมืองของท่านในสามด้าน คือแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบบประชาธิปไตย และแนวคิดด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ทำให้ทราบว่าท่านมีแนวคิดที่สนับสนุนระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างชัดเจน ซึ่งท่านได้แสดงออกผ่านงานเขียน และการพูดหรือบรรยายในหลายโอกาส ท่านมีแนวคิดทางด้านประชาธิปไตย ว่าอำนาจเป็นของประชาชน และจะต่อสู้กับสิ่งที่ไม่เป็นประชาธิปไตย จนได้ขนานนามว่าเป็นเสาหลักประชาธิปไตย และท่านได้ให้ความสำคัญกับเสรีภาพของหนังสือพิมพ์อย่างมาก เนื่องจากหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการสะท้อนภาพการทำงานให้กับรัฐบาล สะท้อนเสียงของประชาชน ไม่ใช่เสียงของเจ้าของคอลัมน์หรือเสียงของเจ้าของหนังสือพิมพ์

จากแนวคิดดังกล่าว ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีที่ไปที่มาของตัวเอง ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง เพื่อศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของปัจจัยทางเศรษฐกิจ โครงสร้างหนังสือพิมพ์ แล้วพบว่า แนวคิดทางการเมืองของท่านเกิดจากชาติกำเนิด คือท่านได้มีโอกาสใช้ชีวิตวัยเด็กในราชสำนัก ทำให้มีความรู้สึกรัก โดยการแสดงออกที่ชัดเจน หากนายกรัฐมนตรีที่เสมือนหนึ่งไม่จงรักภักดี ท่านจะกล่าวโจมตีอย่างรุนแรง แต่นายกรัฐมนตรีที่แสดงออกอย่างชัดเจนว่ามีความรักและเทิดทูนสถาบัน ท่านจะวิพากษ์วิจารณ์ไม่รุนแรง

ต้องยอมรับว่าสยามรัฐคือคึกฤทธิ์ คึกฤทธิ์คือสยามรัฐ ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากท่านและกลุ่มเพื่อนได้ริเริ่มจัดตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และท่านมีบทบาทสำคัญในการเขียนบทความ เขียนเรื่องสั้น ซึ่งเป็นที่ถูกใจคนไทยในช่วงนั้นเป็นอย่างมาก ถ้ามองในแง่ของการตลาดแล้ว สิ่งสำคัญที่ทำให้สยามรัฐเป็นที่ถูกใจกับผู้อ่านคือการแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประกอบกับการใช้คำ ตำนวน ที่มี ความหมายลึกซึ้ง เวลาจะกล่าวให้ร้ายโจมตีใคร ก็ใช้ภาษาที่เนบเนียนไม่สร้างความเกลียดชังกันมากเกินไป แต่ผู้อ่านเข้าใจ และสามารถแปลความหมายได้อย่างที่ท่านต้องการ ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า ผู้อ่านรู้จักตัวตนของท่านเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงแปลความตามที่ท่านต้องการได้ถูกต้อง

การที่เป็นหนังสือพิมพ์ที่ขายดีอันดับหนึ่ง ทำให้สถานะทางการเงินของสยามรัฐอยู่ในเกณฑ์ดี จึงไม่ปรากฏว่าสยามรัฐต้องไปพึ่งพิงนายทุนหรือนักการเมืองมาสนับสนุนทางการเงินแต่อย่างใด ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจของชาติในขณะนั้น เป็นช่วงที่อยู่ในระหว่างการปฏิรูปสถาบันทางการเงิน การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อีกนัยหนึ่งคือการเตรียมประเทศให้พร้อมรับเศรษฐกิจที่มีการค้าขายกับต่างชาติมากยิ่งขึ้น ทำให้ท่านสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่

ที่มาของแนวความคิดด้านการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของท่าน ได้รับตั้งแต่ท่านเข้ารับการศึกษาในต่างประเทศท่านซึมซับและเป็นผู้รู้จริงด้านการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ท่านเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ด้วยว่าเราไม่สามารถจะมีประชาธิปไตยแบบสากลได้ทันทีทันใด ประเทศไทยก็ต้องค่อยพัฒนาระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยบนพื้นฐานของประเทศ ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเกิดการปฏิวัติรัฐประหารบ่อยครั้ง ท่านมองในแง่ดีว่าประชาธิปไตยต้องมีการพัฒนาต่อไป ซึ่งสามารถดูได้จากการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่อเนื่องจนถึง จอมพลถนอม กิตติขจร ท่านไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงเพราะท่านไม่จำเป็นต้องต่อสู้แบบหัวชนฝาเพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตยสากล แต่การที่ได้มีโอกาสในการช่วยประเทศชาติผ่านการทำงานในตำแหน่งสมาชิกสภาข้าราชการราษฎรธรรมานุวุฒิสมาชิก สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ก็ถือว่าได้ทำประโยชน์ให้ประเทศชาติทางหนึ่งและก็มีโอกาสในการร่างรัฐธรรมนูญก็คือโอกาสในการพัฒนาประชาธิปไตยอีกทางหนึ่ง

สำหรับที่มาแนวคิดประเด็นเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญสำหรับนักสื่อสารมวลชนไม่แพ้ประเด็นจรรยาบรรณของหนังสือพิมพ์ ช่วงใดที่การเมืองมีนโยบายให้ตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ทุกฉบับก่อนถึงโรงพิมพ์หรือเรียกว่าการเซ็นเซอร์ข่าว เรียกได้ว่ามีการควบคุมจากรัฐบาลอย่างเข้มงวด ท่านแสดงความไม่พอใจอย่างยิ่ง วิธีการของท่านก็เปลี่ยนรูปแบบการเขียนข่าวใหม่ ในเชิงเสียดสี ประชดประชันรัฐบาล เพื่อหลีกเลี่ยงและท้าทายผู้มีอำนาจ เพื่อดำรงไว้ซึ่งโอกาสในการเขียนเพื่อสร้างความรู้ให้กับประชาชน ซึ่งแนวคิดด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์มาควบคู่กับแนวความคิดด้านการปกครองในระบอบประชาธิปไตย



บทที่ 5

ที่มาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นปูชนียบุคคลของชาติ ทั้งในบทบาทของการเป็นนักการเมือง นักคิดนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ศิลปินแห่งชาติในสาขาวรรณศิลป์ การศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้กระจ่างชัดโดยการสัมภาษณ์บุคคลโดยตรง ซึ่งในปัจจุบัน คงทำไม่ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องศึกษาผ่านการวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด และจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษา ผ่านชีวประวัติของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ รวมถึงบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ หนังสือที่ท่านแต่ง งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงตัวตนของท่าน รวมถึงบทบาทที่สำคัญทั้งทางด้านสื่อมวลชนและนักการเมือง นำมาซึ่งการวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของท่านได้

5.1 บทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เริ่มต้นทำงานด้านหนังสือมาตั้งแต่ใช้ชีวิตวัยเรียนที่ประเทศอังกฤษ โดยเป็นบรรณาธิการหนังสือ สามัคคีสาร และได้เขียนบทความภาษาอังกฤษลงในหนังสือพิมพ์ Liberty บทความของท่านได้รับการแปลลงพิมพ์ในหนังสือศรีกรุงอีกด้วย ในปี พ.ศ. 2489 ท่านได้เขียนเรื่องให้กับหนังสือพิมพ์รายวันเกียรติศักดิ์ งานเขียนชิ้นแรกที่ท่านเขียนเป็นบทสัปดาห์หนึ่ง โดยไม่มีการใช้นามแฝงหรือนามปากกา เรื่องที่เขียนทุกเรื่องจะต้องลงนามว่า “คึกฤทธิ์ ปราโมช” ด้วยเหตุนี้จึงไม่ปรากฏนามแฝงของท่านในงานเขียนหนังสือ ซึ่งท่านได้หยุดงานเขียนไว้ชั่วคราว เนื่องจากได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีในรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม โดย ทวี พันธุ์สระ กล่าวไว้ว่า

“ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ทำงานเป็นบรรณาธิการตั้งแต่อยู่มหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ชั้นนำ แต่ท่านติดตามข่าวสารบ้านเมืองมาโดยตลอดผ่าน โทรเลข ได้ยินมาว่าตอน

เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ท่านรู้สึกดีใจ ถึงแม้จะเกิดมาในราชินิกุล แต่ท่านรู้สึกว่าเป็น
เจ้าบางกลุ่มไม่ก้าวหน้า” (ทวี พันธุ์สุระ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562)

ซึ่งแสดงว่า ท่านได้ติดตามข่าวสารบ้านเมืองตลอดถึงแม้จะศึกษาอยู่ในต่างประเทศ และมีความคิดเป็นเหตุเป็นผลและรักงานหนังสือมาตั้งแต่อยู่ต่างประเทศ

ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในพ.ศ. 2492 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งอยู่ในฐานะรัฐมนตรี ได้วิพากษ์วิจารณ์การขึ้นเงินเดือนของฝ่ายรัฐบาล ท่านได้โดนกระแสกดดันจึงตัดสินใจลาออกจากรัฐมนตรี ในวันที่ 1 มกราคม 2492 ทำให้ท่านมาเป็นอาจารย์พิเศษให้กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งเขียนบทความให้หนังสือพิมพ์ “เกียรติศักดิ์” ยุค สละ ลิขิตกุล เป็นบรรณาธิการอีกครั้ง นอกจากนั้นท่านได้เขียนนิยายถึงพงศาวดารเรื่อง โจโฉ นายกตลอคาล ลงในเกียรติศักดิ์รายสัปดาห์ ในราวเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2492 เนื้อหาเป็นการเสียดสีจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น

หลังการลาสิกขาจากการอุปสมบทถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลที่วัดบวรนิเวศวิหาร ในวันที่ 27 มีนาคม 2493 ท่านได้ร่วมกับนายสละ ลิขิตกุล ก่อตั้งหนังสือพิมพ์รายวัน สยามรัฐ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2493 โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นผู้อำนวยการ สละ ลิขิตกุล เป็นบรรณาธิการ ซึ่งมีคำขวัญอันเป็นอุดมการณ์ประจำหนังสือพิมพ์จากพุทธภาษิตที่ว่า “นิคฺคณฺหํ ํคฺคณฺหํ ํคฺคณฺหํ ํคฺคณฺหํ” แปลความหมายว่า “ชมคนที่ควรชม ชมคนที่ควรชม”

สยามรัฐเสนอข่าวที่ทำให้ผู้อ่านคิดใจ คือ วิธีการเขียนข่าวแบบตรงไปตรงมา ไม่เชิษฐ์หรือให้ร้ายฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด นโยบายการทำงาน คือ ไม่ใส่สีตีลบให้กับข่าว ไม่มีการใช้พาดหัวโต ๆ ที่มีแต่ข้อความเรียกร้องความสนใจ รายงานตามความเป็นจริง ซึ่งแนวทางการทำข่าวแบบนี้มีท่านเป็นผู้วางรากฐาน ภาพของท่านในมุมมองที่เป็นนักหนังสือพิมพ์ กล่าวได้ว่าเป็นนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ข้อเขียนของท่านให้เห็นถึงการต่อสู้ทุกรูปแบบ เพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตยที่แท้จริง เป็นประชาธิปไตยเพื่อประชาชน มิใช่เพื่อกลุ่มบุคคลใดหรือคณะใดคณะหนึ่ง ดังคำสัมภาษณ์ ทวี พันธุ์สุระ กล่าวว่า

“หนังสือพิมพ์สยามรัฐตรงถนนราชดำเนิน ตอนนั้นเป็นสำนักทนายความและเป็นโรงพิมพ์ด้วย ขายดีมาก น่าจะเพราะท่านเขียนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะนวนิยายเรื่อง ‘สี่แผ่นดิน’” (ทวี พันธุ์สุระ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จริงจังกับการทำหนังสือพิมพ์เป็นอย่างมาก ช่วงปีแรก ๆ ของสยามรัฐนั้น หนังสือพิมพ์มี 8 หน้า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เขียนถึงวันละ 4 เรื่อง กล่าวคือ บทนำ (สลับกัน สละ ลิขิตกุล) บทความ “เก็บเล็กผสมน้อย” ต่อมาก็เพิ่มคอลัมน์ “ตอบปัญหาประจำวัน” รวมถึงเขียนนวนิยาย เรื่องโจโฉนายกตลอคกาล (2493-2494) ซึ่งเคยลงพิมพ์สมัยที่เขียนให้หนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์แต่ไม่จบ จากนั้นก็ต่อกับ ฮวนนึ่ง (2494), หลายชีวิต (ชาวกรุงรายเดือน 2494) และ สี่แผ่นดิน (2494 – 2495) มีผู้อ่านสนใจติดตามเป็นจำนวนมาก ความที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ที่ศึกษา และอ่านหนังสือในสาขาวิชาต่าง ๆ มาอย่างกว้างขวาง และเป็นคนเขียนหนังสือให้คนอ่านเข้าใจง่าย สนุก มีอารมณ์ขัน ทำให้สามารถสร้างชื่อเสียงในฐานะนักเขียนได้อย่างรวดเร็ว สยามรัฐขายดีขึ้นตามลำดับ ในยุคแรกข่าวของสยามรัฐจะเป็นข่าวทั่วไป มีทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และต่างประเทศ เช่น ข่าวสงครามเกาหลี, ข่าวการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐ

ต้องยอมรับว่าหนังสือพิมพ์สยามรัฐ โดยเฉพาะบทความที่เขียนโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นบทความที่น่าเรื่องของเหตุการณ์บ้านเมืองมาแสดงความคิดเห็น เสียดสี กระตุ้นเตือนสะท้อนปัญหาไปยังผู้มีอำนาจ นอกจากนั้นยังมีการให้ความรู้ไขข้อข้องใจกับผู้อ่าน ในคอลัมน์ตอบปัญหาประจำวัน ซึ่งเป็นคอลัมน์ที่นิยมอย่างมาก มีผู้ส่งจดหมายมาเป็นจำนวนมาก ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและศาสนา ซึ่งคอลัมน์ตอบปัญหาประจำวันเป็นช่องทางในการระบายของประชาชน ซึ่งบางครั้งสะท้อนถึงความไม่พอใจของรัฐบาล อำนาจ อิทธิพลของผู้ใหญ่ ซึ่งการตอบปัญหาบางปัญหาทำให้ต้องเผชิญหน้ากับรัฐบาลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งทำให้หนังสือพิมพ์จึงได้รับความนิยมาจกประชาชน

ช่วงเวลาที่ยุคสมัยสยามรัฐออกพิมพ์จำหน่าย มองในแง่สากลก็คือยุคของสงครามเย็นหรือสงครามทางอุดมการณ์การเมืองระหว่างค่ายทุนนิยมและสังคมนิยม บรรยากาศของวงการหนังสือพิมพ์และปัญญาชนไทยสมัยนั้น ก็ได้รับอิทธิพลของสงครามเย็นแบ่งเป็นขั้วกับซ้ายเช่นกัน หนังสือพิมพ์ก็มีทั้งส่วนที่เป็นหนังสือและนิตยสารของพวกที่สนใจการเมืองและมีความคิด

ก้าวหน้า เช่น นิตยสารมหาชนรายสัปดาห์ อักษรสาส์นรายเดือน กับหนังสือพิมพ์ประเภทเสนอข่าว อาชญากรรมและเรื่งรมย์สำหรับประชาชนทั่วไป สยามรัฐเป็นหนังสือพิมพ์สำหรับปัญญาชนและผู้มีการศึกษาที่หัวไม่รุนแรงนัก ออกไปทางเสรีนิยมและอนุรักษนิยมเสนอข่าวการเมือง เศรษฐกิจ สังคม อย่างเรียบ ๆ ไม่หือหาวา ไปทางซ้ายหรือไปทางพาดหัวข่าวให้ตื่นเต็น (วิทยากร เชียงกุล, 2532)

รัฐบาล จอมพล.ป พิบูลสงคราม เต็มไปด้วยการปฏิวัติรัฐประหาร ในปี พ.ศ. 2494 เกิดกบฏที่เรียกว่า “กบฏแมนฮัตตัน” พยายามรัฐประหารแต่ไม่สำเร็จ หลังเหตุการณ์ดังกล่าวรัฐบาลได้ประกาศกฏอัยการศึก เช่นเซอร์หนังสือพิมพ์ทุกฉบับ แม้สยามรัฐเองก็ไม่เว้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ไม่เห็นด้วยมีความรู้สึกต่อต้าน แต่วิธีการในการแสดงออกในการต่อสู้กับรัฐบาลและการควบคุมอย่างเข้มงวด ได้ใช้วิธีการตอบโต้รัฐบาลด้วยวิธีการเสนอข่าวประเภทอารมณ์ขัน ไร้สาระไปวันๆ กระทบทกระเทียบเปรียบเปรย ประชดร์รัฐบาลหัวข้อข่าวที่ลงพิมพ์ในสยามรัฐระยะนั้นได้แก่ “ต้นหมากหลังโรงพิมพ์สยามรัฐมี 13 ต้น!” “พระอาทิตย์ที่หัวหินขึ้นผิดทางกับศรีราชา” “นกกระจอกยกพวกตีกัน สันนิษฐานสาเหตุว่าเรื่องผัวเมีย” การเขียนข่าวในทำนองนี้เป็นไปอยู่ร่วม 2 เดือน ในที่สุดสถานการณ์ก็กลับเข้าสู่เหตุการณ์ปกติ รัฐบาลยอมเลิกกฏอัยการศึก สยามรัฐกลับมาเขียนในรูปแบบปกติ

หลังจากที่ท่านพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนเมษายน 2519 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนคอลัมน์พิเศษ ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ คือ ข่าวนอกนา พ.ศ.2519-2520 (ตั้งแต่ 14 ก.ย. 2519-6 ต.ค. 2519) ข่าวไกลนา พ.ศ. 2519-2520 (ตั้งแต่ 9 ต.ค. 2519 - 25 ส.ค. 2520) คลื่นไต้ น้ำ พ.ศ. 2519-2520 (ตั้งแต่ 30 ส.ค. 2519 - 8 ต.ค. 2520) ข้างสังเวียน พ.ศ. 2520-2523 (ตั้งแต่ 25 ต.ค. 2520 - 8 มี.ค. 2523) และชอยสวนพลู พ.ศ. 2523-2538 (ตั้งแต่ 15 มี.ค. 2523 - 30 มี.ค. 2538) ถือได้ว่าเป็น เสียงสะท้อนจากประชาชน ในระยะที่บ้านเมืองและสังคมไทยอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

หนังสือที่ท่านเขียนและบทความที่แสดงความคิดเห็นในหนังสือพิมพ์สยามรัฐของท่าน มีอิทธิพลต่อคนจำนวนมาก รวมถึงนักศึกษา ซึ่งสิ่งที่ทำให้ประชาชนชื่นชอบสิ่งที่ท่านเขียน คือการ แสดงออกผ่านงานเขียนแบบถึงลูกถึงคน ซึ่งแนวทางการเขียนของท่าน คือ ยึดประชาชนเป็นหลัก

ท่านรับฟังเสียงคนส่วนใหญ่ เปิดกว้างต่อเสียงวิพากษ์วิจารณ์ทั้งหลาย ขณะเดียวกันท่านก็พร้อมจะวิพากษ์วิจารณ์ตามที่ท่านคิดเห็น รวมถึงในยามที่การเมืองต้องการควบคุมทิศทางของหนังสือพิมพ์ไม่ให้เสนอข่าววิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ท่านได้เขียนเรื่องที่ไม่กระทบกับรัฐบาลเพื่อรักษาหนังสือพิมพ์สยามรัฐไว้ไม่ให้โดนปิด ซึ่งนักหนังสือพิมพ์และประชาชนนั้นทราบดีว่าท่านเป็นนักประชาธิปไตย และเป็นปราชญ์บุคคลแห่งวงการหนังสือพิมพ์อย่างแท้จริง ซึ่งความนิยมของหนังสือพิมพ์โดยเฉพาะนักศึกษา อาจารย์บุญส่ง ชเลธร ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ความว่า

“สยามรัฐเป็นหนังสือพิมพ์ที่ก้าวหน้าที่สุดในประเทศไทย คนหนุ่มสาวปัญญาชน นักศึกษาก็เหมือนกัน ทุกคนต้องถือสยามรัฐนะ สมัยก่อนกรอบบ่ายนะ ไทยรัฐ เกล็นิวส์นี่กรอบขาวบ้านหมด นักศึกษาจะรอซื้อตอนเที่ยง หนังสือจะออกมา 11 โมง 11 โมงกว่า ๆ เที่ยงสยามรัฐจะมาแล้ว ทุกคนจะซื้อสยามรัฐเป็นหนังสือที่ก้าวหน้าที่สุดตอนนั้น” (บุญส่ง ชเลธร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562)

ม. ร. ว. คีตกฤษดิ์ ปราโมช เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ในการเขียนหนังสือมาก สามารถเขียนได้ทุกอย่างทุกเวลา ทุกสถานการณ์ งานเขียนของท่านจึงมีมากมายหลายรูปแบบ ให้ความแปลกใหม่ ในแนวงานเขียนหลายประเภท ทั้งสารคดี บทความ สักวา บทวิจารณ์ คำกลอน การที่ข้อเขียนของท่านได้รับความนิยมจากคนอ่านมากมาย ก็เพราะสำนวนภาษาที่สร้างความประทับใจ กระตุ้นให้คนอ่านสนใจที่จะติดตาม เป็นสำนวนที่เข้าใจง่าย มีสาระครบถ้วนสมบูรณ์ สอดแทรกด้วยมุมมองต่างๆที่กระฉ่างชัด ไม่ยุ่งยากซับซ้อน มีเหตุยกมาสนับสนุนอยู่ในข้อเขียนด้วยเหตุและผลตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งคอลัมน์หน้า 5 ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ได้รับความนิยมจากประชาชนมากที่สุด นอกจากบทบาททางด้านสื่อมวลชนที่ได้รับการยอมรับแล้ว ในขณะเดียวกันของช่วงชีวิตของท่าน ได้มีโอกาสทำงานทางด้านการเมืองในหลายบทบาท ซึ่งความนิยมในคอลัมน์หน้า 5 บุญส่ง ชเลธร ได้สัมภาษณ์ไว้ความว่า

“สยามรัฐเป็นหนังสือที่ก้าวหน้าที่สุดตอนนั้น แล้วคอลัมน์ที่ดังที่สุดของสยามรัฐ คือคอลัมน์หน้า 5 ของอาจารย์คีตกฤษดิ์ ปราโมช ต้องอ่านนะ ท่านไม่ได้พูดแต่การเมืองนะ ทุกเรื่องนะ ทั้งสังคม เศรษฐกิจ ท่านคือปราชญ์ครับ” (บุญส่ง ชเลธร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562)

บทบาทสำคัญในงานเขียนสยามรัฐคืองานเขียนที่ปกป้องเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ งานเขียนของท่านไม่ได้เป็นงานเขียนปกป้องเนื่องจากท่านเป็นราชินิกุล แต่ท่านได้เขียนใน หนังสือพิมพ์ล้วนเป็นสิ่งที่จริง ที่พระมหากษัตริย์ได้ทำจริง นอกจากนั้นหากมีเจ้านายบาง พระองค์ในราชตระกูล ท่านไม่ได้ยกเว้นเพราะผู้ที่ทำไม่ถูกต้องก็ไม่ควรได้รับการยกย่อง โดยเฉพาะ เจ้านายในราชตระกูล ซึ่งการแสดงความคิดเห็นอย่างซื่อตรง จึงทำให้งานของท่านเป็นที่เชื่อถือ ดังที่ ท่าน ได้เขียนตอบจดหมายของ จอมพล ป. เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2501 ในหัวข้อบทเรียนการคลั่ง ความว่า “โคตรตระกูลของจอมพล แปลก อาจมีนิสัยชอบปกปิดความเสียหายของคนในตระกูล เดียวกัน แต่บังเอิญโคตรตระกูลของผมไม่มีนิสัยสันดานเช่นนั้น หนังสือพิมพ์สยามรัฐนี้เองก็ได้ ดำเนินคดียื่นพดพิการณ์ และการกระทำของเจ้านายบางพระองค์ในราชตระกูลนี้มานักต่อนัก ไม่เคย ยกเว้น เพราะเหตุว่าผู้ที่กระทำผิดหรือประพฤติน่าสมควรมันเป็นเจ้านายในราชตระกูล” (กติกุทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 89)

5.2 บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.กติกุทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว.กติกุทธิ์ ปราโมช มีบทบาทในสังคมเป็นทั้งนักหนังสือพิมพ์และนักการเมือง รวมถึงเคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก่อน เมื่อ พ.ศ.2518 การที่เราจะทราบแนวความคิดทางการเมืองของท่านจึงต้องศึกษาสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลาในอดีตเพื่อให้เราสามารถ วิเคราะห์ ประเมินค่า และทราบถึงแนวความคิดทางการเมืองของท่าน ซึ่งก่อนที่ท่านจะมีบทบาท ทางด้านการเมืองจุดเริ่มต้นเกิดขึ้นหลังจากที่ท่าน ม.ร.ว.กติกุทธิ์ ปราโมช ทำงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทยจนถึงปี พ.ศ.2489 จึงได้ขอลาออก

ระหว่างปี พ.ศ. 2483-2488 ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่สถานการณ์การเมือง ภายในประเทศไทยมีความผันผวนสูง มีการปลดเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยครั้ง อีกทั้งอายุของแต่ละรัฐบาล ก็เป็นช่วงสั้น ๆ เสถียรภาพไม่มั่นคง นายปรีดี พนมยงค์ ได้ทำขบวนการเสรีไทยคัดค้านญี่ปุ่นและ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่นำประเทศไทยไปผูกพันเข้าข้างกับฝ่ายอักษะ จึงได้นำไปสู่การโค่น ล้มรัฐบาลจอมพล ป. และจัดตั้งรัฐบาลพลเรือนช่วงปลายสงคราม รัฐบาลใหม่ซึ่งกลุ่มนายปรีดี มีอำนาจอยู่เบื้องหลัง ได้ให้เสรีภาพทางการเมือง ซึ่งรวมถึงการนิรโทษกรรมแก่นักโทษการเมือง ต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งเชื้อพระวงศ์ และขุนนางที่จงรักภักดีต่อระบบเก่าหลายคน กลุ่มคนที่พ้นโทษทาง

การเมืองกลุ่มนี้ อาทิ สอ เสถบุตร, พระยาสุรพันธ์เสนีย์, ม.ร.ว.นิมิตมงคล นวรัตน์, ได้ออกมาเขียน และทำหนังสือกัน และต่อมาก็ร่วมมือกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จัดตั้งพรรคการเมืองชื่อว่า พรรคก้าวหน้า ขึ้นในปี พ.ศ. 2488

พรรคก้าวหน้าถือเป็นพรรคการเมืองพรรคแรกของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ รวบรวมบุคคลที่มีความคิดเห็นตรงข้ามกับคณะราษฎร มาต่อต้านคณะราษฎรตามวิธีการเมืองใน ระบอบประชาธิปไตย และยังเป็น การเตรียมตัวสำหรับการเลือกตั้งครั้งใหม่ หลังจากที่ประเทศไทย ต้องว่างเว้นจากการเลือกตั้งมานาน เพราะมีการยึดอายุสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรออกไปเนื่องจาก ภาวะสงคราม นอกจากนี้วัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าการตั้งพรรค การเมืองไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญแต่ประการใด เพราะประชาชนมีเสรีภาพที่จะตั้งพรรค การเมืองได้โดยไม่ต้องอาศัยกฎหมายอื่น พรรคก้าวหน้าจึงได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจาก บรรดานักการเมืองในขณะนั้น

ในการเลือกตั้งทั่วไป 6 มกราคม 2489 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ก็ลงสมัครเลือกตั้งเป็นครั้งแรกและ ได้เป็น ส.ส.ในครั้งนั้นเอง เนื่องจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีพื้นฐานการศึกษาที่ดี เป็นอาจารย์หนุ่มจาก สถาบันชั้นนำ อีกทั้งมีการมคมคาย จึงกลายเป็ นนักการเมืองหนุ่มที่โดดเด่นมากในยุคนั้น เมื่อก้าวสู่ สภาใหม่ ๆ ก็ได้รับเลือกเป็นกรรมการคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็น ประธาน

ต่อมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ยุบพรรคก้าวหน้า ซึ่งมี ส.ส. ในสภา 3 คน และเข้าร่วมก่อตั้งพรรค ประชาธิปัตย์ รวบรวม ส.ส.ได้ 35 คน มีนายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรค ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นรองหัวหน้าพรรค ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นเลขาธิการพรรค (พรรคประชาธิปไตยก่อตั้งเป็นทางการ เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2489) เริ่มแรกพรรคประชาธิปไตยเป็นฝ่ายค้าน โดยมีเป้าหมายคือพรรคสหชีพ และพรรคแนวร่วมรัฐธรรมนูญที่เป็นฝ่ายนายปรีดี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นผู้มืบทบาทอย่างยิ่งในฐานะ แกนนำคนสำคัญของ ส.ส.ฝ่ายค้านในรัฐบาลนายปรีดี สามารถสร้างชื่อเสียงว่าอภิปรายวิจารณ์ คัดค้านรัฐบาลได้อย่างแหลมคมจนหนังสือพิมพ์ให้สมญานามว่า “ส.ส.ปากตะไร” (วิทยากร เชียงกุล, 2532, น. 13)

บทบาททางการเมืองในช่วงแรกของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช คือการเป็นกรรมาธิการพิจารณาแก้ไขรัฐธรรมนูญในสมัยที่ นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี แสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหนุ่มที่ประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว แม้จะเพิ่งเข้าสู่แวดวงการเมืองเป็นครั้งแรก ได้รับหน้าที่สำคัญในการจัดทำกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ รัฐธรรมนูญใหม่ถูกแก้ไขจากรัฐธรรมนูญปี 2475 ซึ่งใช้นานกว่า 14 ปีแล้ว โดยแก้ไขให้มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น มีการเปลี่ยนระบบรัฐสภาจากสภาเดียวเป็นสองสภา มีสภาสูงเรียกว่า “พฤฒิสภา” ประกอบด้วยสมาชิกที่เข้าดำรงตำแหน่งด้วยการเลือกตั้งทางอ้อม และสภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกที่เข้าดำรงตำแหน่งด้วยการเลือกตั้งทางตรง มีการแยกข้าราชการประจำออกจากข้าราชการการเมือง ห้ามรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พฤฒิสมาชิก เป็นข้าราชการประจำ และเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ทำให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนตั้งพรรคการเมืองได้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2489

ภายหลังกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ในปลายสมัยรัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แสดงลักษณะความเป็นนักการเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อประเทศชาติอย่างสูง กล่าวคือ เมื่อรัฐสภาพยายามที่จะเรียกร้องเอาข้อเท็จจริงของเหตุแห่งการสวรรคต ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ขอร้องอภิปรายและอภิปรายอย่างสั้นที่สุด เพื่อเปิดโอกาสให้เวลารัฐบาลว่า “เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย และข้าพเจ้าเข้าใจว่ารัฐบาลจะต้องทำคำแถลงโดยละเอียดภายหลัง เพราะฉะนั้นขอความกรุณาท่านสมาชิกทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ใช่เจ้าถ้อยหมอลความ ขออย่าให้มีการพิสูจน์หรือพลิกพระศพกันที่นี่ ขอความกรุณาอย่าซักถามเรื่องนี้ และขอให้พูดเรื่องอื่นกันต่อไป” (สมพงษ์ ไหม่วิจิตร, 2528, น. 130)

ถึงแม้ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อแสดงความรับผิดชอบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังคงแสดงบทบาทการค้ำอย่างต่อเนืองในรัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจเดียวกับนายปรีดี ในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 จอมพลผิน ชุณหะวัณ ได้รัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งเหตุผลหนึ่งในการทำรัฐประหาร ได้ใช้ข้ออ้างจากการอภิปรายในสภาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กรณีการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 8 เมื่อยึดอำนาจจากรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์แล้ว คณะรัฐประหารได้เชิญนายควง อภัยวงศ์

หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง จัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่ โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการ กระทรวงการคลัง ในขณะที่มีอายุเพียง 36 ปี

บทบาทของการเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลังในช่วงเวลานั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องเผชิญกับปัญหาในการบริหารทั้งทางด้านการเงินและเศรษฐกิจ เนื่องจากรัฐบาลชุดก่อนสร้างปัญหาเอาไว้ จนทำให้เศรษฐกิจของประเทศทรุดโทรมอย่างมาก สำหรับงานในรัฐสภา วุฒิสภาซึ่งเป็นสภาที่แต่งตั้งขึ้นใหม่ภายหลังการรัฐประหาร วุฒิสมาชิกล้วนแต่เป็นขุนนางเก่ามีภูมิปัญญา มีความรู้ มีประสบการณ์มากเป็นส่วนใหญ่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในนามของรัฐบาล ต้องใช้ความสามารถด้านการคลังตอบโต้การซักถามของวุฒิสมาชิก และในขณะเดียวกันท่านยังต้องเตรียมตัวสำหรับการเลือกตั้งทั่วไปอีกครั้งหนึ่ง

การเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 29 มกราคม 2491 พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกเข้าสภามากที่สุด นายควงเป็น นายกฯ อีกสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ กระทรวงการคลังอีกสมัย แต่แล้วในวันที่ 8 เมษายน 2491 จอมพลป. พิบูลสงคราม ก็กลับมาเป็น นายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ซึ่งคณะรัฐประหารบังคับให้นายควงลาออกจากตำแหน่งนายกฯ และให้พรรคประชาธิปัตย์ไปเป็นฝ่ายค้าน แต่ไม่มีการยุบสภา (ยุทธนา วงศ์วิริยะ โยธิน, 2544, น. 5)

5.2.1 ช่วงรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม (8 เมษายน 2491–16 กันยายน 2500)

การตั้งรัฐบาลของ จอม ป. พิบูลสงคราม ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง กลับไปเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฝ่ายค้านตามเดิม หลังจากนั้นบทบาททางการเมืองในการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในช่วงแรกก็ย่ำแย่ เมื่อพรรคประชาธิปัตย์เห็นด้วยกับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เกี่ยวกับการเพิ่มค่าตอบแทนแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกคนละ 1,000 บาท ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลในเรื่องนี้ จึงคัดค้านการกระทำของพรรคประชาธิปัตย์และทันทีที่สภาฯ ลงมติเรื่องนี้อย่างเด็ดขาด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ตัดสินใจลาออกจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ในวันที่ 16 กันยายน 2491 นับเป็นครั้งแรกที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรลาออกเพื่อประณามมติของสภาฯ (สมพงษ์ ไหม่วิจิตร, 2528, น. 132-133)

การลาออกของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นข่าวใหญ่ในหน้าหนังสือพิมพ์ และเป็นข่าวต่อมามากเมื่อมีประชาชนแห่ไปชื่นชมแสดงการยกย่องในอุดมคติของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชที่ลาออกหลังจากคัดค้านการเพิ่มเงินเดือนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่สำเร็จ กระทั่งบางคนถึงกับเอาทองคำเปลวปิดตัว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (วิทยากร เชียงกุล, 2532, น. 23) ภายหลังจากลาออกจากสมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียง 2 เดือน รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการปรับคณะรัฐมนตรี ในครั้งนี้จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ฉวยโอกาสเพิ่มความแตกแยกระหว่าง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับพรรคประชาธิปัตย์ ด้วยการทาบทาม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มองเห็นทางที่จะทำลายสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดขึ้นเงินเดือนตัวเองโดยการยุบสภาฯ เพื่อเลือกตั้งใหม่ จึงตอบรับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเข้าเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ในวันที่ 30 พฤศจิกายน 2491

เมื่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีแล้ว จึงเตรียมการที่จะเสนอต่อคณะรัฐมนตรีให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยุบสภาฯทันที แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากมีรัฐมนตรีบางคนแอบไปยุบสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับเงินเดือนเพิ่ม ขู่ว่าจะเสนอญัตติเปิดอภิปรายต่อ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เห็นว่าเรื่องนี้จะไม่ได้ผลจึงชิงลาออกเสียก่อนในวันที่ 1 มกราคม 2492 หลังจากดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีได้เพียง 1 เดือนเท่านั้น เรื่องเลยจบไป การลาออกของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ครั้งนี้ถือเป็นการยุติบทบาททางการเมืองไปชั่วขณะหนึ่ง และกลับไปเขียนลงในหนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์อีกครั้งหนึ่ง และได้ร่วมกับนายสละ ลิขิตกุล ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เมื่อ 25 มิถุนายน 2493

5.2.2 ช่วงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (9 กุมภาพันธ์ 2502 – 8 ธันวาคม 2506)

หลังการรัฐประหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศยุบสภาฯ และแต่งตั้งสมาชิกสภาประเภทสอง จากนั้นได้เชิญ นายพจน์ สารสิน เลขาธิการองค์การสนธิสัญญาซีโต้ (องค์การต่อต้านคอมมิวนิสต์) ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลรักษาการเพื่อดูแลการเลือกตั้ง โดยมีบุคคลในคณะรัฐประหารของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้าร่วมรัฐบาลหลายคน (สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ, 2539, น. 82)

ในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2500 พรรคสหภูมิซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่จอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ ให้การสนับสนุน ได้รับการเลือกตั้งเข้ามามากกว่าพรรคอื่น ๆ แต่ยังมีเสียงไม่ถึงครึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด จอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ ต้องการให้รัฐบาลมีความเข้มแข็ง จึงรวบรวมพรรคสหภูมิเข้ากับพรรคการเมืองอื่น ๆ ก่อตั้งเป็นพรรคชาติสังคม และมอบหมายให้ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ในขณะที่ จอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ เดินทางไปรักษาสุขภาพที่ประเทศสหรัฐอเมริกา

ภายหลังจากที่ จอมพลถนอม กิตติขจร เข้ามาบริหารประเทศได้ไม่นานก็เกิดปัญหาขึ้นเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพรรคชาติสังคมต่างแย่งชิงตำแหน่งทางการเมือง และเรียกร้องผลประโยชน์ต่าง ๆ ตลอดเวลาจน จอมพลถนอม กิตติขจร ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้จึงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และจอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ ได้ก่อรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 หลังจากเดินทางกลับประเทศไทยเพียง 3 วัน

จอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ ในฐานะหัวหน้าคณะรัฐประหาร ได้ประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ยุบสภาผู้แทนราษฎร ยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2498 ทำให้พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่สิ้นสภาพ หลังจากนั้นได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ซึ่งในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ระบุให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วยสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ 240 คน และให้สภาฯ ทำหน้าที่นิติบัญญัติด้วย (จัตวา กลิ่นสุนทร, 2524, น. 128)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2502 ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ใช้เวลาร่างถึง 9 ปี จึงประกาศใช้ โดยในการร่างรัฐธรรมนูญแม้ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะแสดงทัศนคติที่นิยมกว่าสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญส่วนใหญ่ที่เป็นทหารและข้าราชการในบางประเด็น เช่น การคัดค้านเรื่องการกำหนดวุฒิการศึกษาผู้มีสิทธิสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและออกเสียงเลือกตั้ง แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้รัฐธรรมนูญที่ร่างออกมาเป็นประชาธิปไตยมากนัก ตรงกันข้ามรัฐธรรมนูญฉบับปี 2511 มีลักษณะเอื้ออำนาจให้กลุ่มทหารอยู่ในอำนาจได้ต่อไป เช่น กีดกันไม่ให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้ามาเป็นฝ่ายบริหาร และมีวุฒิสมาชิกจากการแต่งตั้งซึ่งมีอำนาจค่อนข้างมาก

ช่วงแห่งการปฏิวัติที่พรรคการเมืองอุยกูบ สภาอุยกูบ รัฐธรรมนูญเดิมใช้ไม่ได้อีกต่อไป นายธนาคารและพ่อค้าคนสำคัญๆถูกเรียกตัวเข้าพบหัวหน้าคณะปฏิวัตินับร้อย เพื่อรับคำสั่งแจงเกี่ยวกับการรักษาความเรียบร้อยทางเศรษฐกิจ ข้าราชการทั่วประเทศถูกกำชับให้เอื้อแก่ราษฎรด้วยดี นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ และชาวจีนถูกระดมจับกุมตัวทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคอีสานจำนวนมากนับร้อย ในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ มีการออกกฎหมาย ในรูปคำสั่งคณะปฏิวัติ ที่ใช้ควบคุมหนังสือพิมพ์ คือ ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 17 หรือ ปว.17

5.2.3 ช่วงรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร (9 ธันวาคม 2506 – 14 ตุลาคม 2516)

การอสังกรรมระหว่างดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้จอมพลถนอม กิตติขจร ผู้ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากทุกฝ่ายในภาพของความซื่อสัตย์สุจริต และความจงรักภักดี ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ให้สัตยาบันประชาชนตั้งแต่ครั้งขึ้นเป็นนายกฯ จะเร่งรัดให้รัฐธรรมนูญซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้เสร็จโดยเร็ว ซึ่งก็ใช้เวลากว่า 5 ปี รัฐธรรมนูญใหม่ จึงประกาศใช้ในวันที่ 20 มิถุนายน 2511 รวมระยะเวลาการร่างทั้งหมดกว่า 10 ปี รัฐธรรมนูญฉบับนี้ รัฐสภาประกอบด้วย 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้ง และวุฒิสภามาจากการแต่งตั้ง หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และออกกฎหมายพรรคการเมืองเรียบร้อยแล้ว รัฐบาลได้กำหนดให้วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2512 เป็นวันเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งสืบทอดอำนาจจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 ก็ยังคงได้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นวุฒิสมาชิก

ต่อมาเมื่อ จอมพลถนอม กิตติขจร ทำรัฐประหารยึดอำนาจตัวเองในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 และนำเอาธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 กลับมาประกาศใช้อีกครั้ง ในช่วงที่คณะปฏิวัติขึ้นบริหารประเทศนั้น ตลอดเวลาได้มีเสียงเรียกร้องจากประชาชนให้คณะปฏิวัติรีบประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศให้ถูกต้องตามขั้นตอน ประจวบกับในปี 2515 เป็นปีที่สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ซึ่งมีพระชนมายุครบ 20 พรรษา ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารฯ จึงจำเป็นต้องมีรัฐบาลให้ถูกต้องตามธรรมเนียมนิยม เพราะจะจัดให้มีพระราชพิธีในขณะที่ประเทศชาติยังถูกปกครองด้วยคณะปฏิวัติ

ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักร เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม ซึ่งมีบทบัญญัติทั้งสิ้น 23 มาตรา รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้มีสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพียงสภาเดียว โดยประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งจำนวน 299 คน โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัตินี้ด้วย

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เข้าร่วมคณะรัฐบาลใหม่ แต่ก็เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกราบบังคมทูลถวายคำปรึกษาเสนอชื่อสมาชิกสมัชชาแห่งชาติ 2,437 คน ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ลงพระนามแต่งตั้ง โดยสมาชิกสมัชชาแห่งชาติประกอบด้วยบุคคลอาชีพต่าง ๆ เช่น ข้าราชการ อาจารย์ นักธุรกิจ นักกฎหมาย นักหนังสือพิมพ์ ผู้นำชุมชน ฯลฯ มีหน้าที่เลือกสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ 299 คน เข้ามาทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ ในช่วงที่ยังไม่มีการเลือกตั้งทั่วไป เพื่อจัดตั้งรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้ง ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับเลือกให้เป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ

5.2.4 บทบาททางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

หลังจากความวุ่นวายทางการเมืองได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 ในวันที่ 7 ตุลาคม 2517 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ลาออกจากการเป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ โดยให้เหตุผลว่าการปฏิบัติหน้าที่สำคัญสิ้นสุดลงแล้ว ตนเองต้องการตั้งพรรคการเมืองและสมัครรับเลือกตั้ง จึงขอลาออก (ธีรพงศ์ เพชรรัตน์, 2531, น. 16)

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมืองในวันที่ 15 ตุลาคม 2517 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้จัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นใหม่ชื่อ พรรคกิจสังคม ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชเป็นหัวหน้าพรรค และนายบุญชู โรจนเสถียร เป็นเลขาธิการพรรค พรรคกิจสังคมจดทะเบียนจัดตั้งพรรคตามกฎหมายในวันที่ 4 พฤศจิกายน 2517 โดยมีแนวคิดว่าจะเป็นวิศวกรสังคม มุ่งแก้ไขปัญหามบ้านเมืองและกระจายเรื่องการเมืองสู่การรับรู้ของประชาชนเป็นหลัก ภายใต้คำขวัญพรรคว่า “เราทำได้”

ในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 26 มกราคม 2518 พรรคกิจสังคมได้รับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 18 คน ขณะที่พรรคประชาธิปัตย์ได้รับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุดถึง 72 คน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช จึงมีโอกาสดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี แต่ถูกลดมติไม่ไว้วางใจ ในวันแถลงนโยบายต่อสภาเมื่อ 6 มีนาคม 2518 หลังจากมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี 15 วัน นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยที่คณะรัฐมนตรีไม่ได้รับความไว้วางใจให้บริหารราชการ ทั้งที่ยังไม่ได้บริหารราชการ (เพลิง ภูผา, 2538, น. 106)

หลังจากนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลผสมจากพรรคการเมืองต่าง ๆ 16 พรรค การที่การเมืองพลิกเปลี่ยนไปมากขนาดนี้ แสดงให้เห็นว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในขณะนั้นมากและเป็นผู้ที่มีความสามารถทางการเมือง จึงสามารถก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีได้ ทั้ง ๆ ที่พรรคกิจสังคมมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสภาฯ เพียง 18 คน เท่านั้น ขณะที่หัวหน้าพรรคการเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสภาฯมากกว่า แต่ไม่ได้รับการยอมรับให้เป็นนายกรัฐมนตรี (วิทยากร เชียงกุล, 2532, น. 91)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าบริหารประเทศในฐานะนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 จัดตั้งรัฐบาลชุดที่ 36 มีคณะรัฐมนตรีรวม 27 คน ประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้แก่ พรรคธรรมสังคม พรรคชาติไทย พรรคสังคมชาตินิยม พรรคสันติชน พรรคไท พรรคพลังประชาชน และพรรคกิจสังคม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นำคณะรัฐมนตรีเข้าแถลงนโยบายต่อสภาฯ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2518 อภิปรายเป็นเวลา 12 ชั่วโมง ก็ได้รับความไว้วางใจจากสภาฯ ด้วยคะแนนเสียง 140 ต่อ 124 (สมพงษ์ ใหม่วิจิตร, 2528, น. 136-137)

นโยบายที่สำคัญ ได้แก่ นโยบายเงินผัน คือการผันเงินสู่ชนบท 2,500 ล้านบาท การขึ้นรถโดยสารประจำทางและการรักษาพยาบาลฟรีสำหรับผู้มีรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาท การประกันราคาพืชผล การปฏิรูปที่ดินและการตั้งสภาตำบลเพื่อเป็นรากฐานของประชาธิปไตยในชนบท ซึ่งนโยบายการผันเงินสู่ชนบท 2,500 ล้านบาท ถูกวิจารณ์มากที่สุด นักการเมืองฝ่ายค้านโจมตีว่า เป็นเครื่องมือในการหาเสียงหรือสร้างความนิยมให้แก่พรรครัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคกิจสังคมของ ม.ร.ว.คึก

ฤทธิ์ ปราโมช ผลจากการดำเนินงานตามโครงการผันเงินเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า โดยช่วยให้ประชาชนในชนบทมีงานทำ และทำให้รัฐจกันายกรัฐมนตรืมากขึ้น (จัตวา กลิ่นสุนทร, 2524, น. 148)

นโยบายด้านการต่างประเทศ คือ การเปิดสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับสาธารณรัฐประชาชนจีน โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าคณะเดินทางไปสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนด้วยตนเอง เพื่อมุ่งหวังประโยชน์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การค้า การเมือง และวัฒนธรรมระหว่างประเทศ รวมทั้งการขอให้รัฐบาลจีนลดความช่วยเหลือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งกำลังทำสงครามจรยุทธ์กับรัฐบาลไทยอยู่ (วิทยากร เชียงกุล, 2532, น. 93)

ด้านเอกราชของชาติ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีนโยบายอย่างแน่วชัดที่จะให้ฐานทัพอเมริกาถอยออกจากประเทศไทยภายในระยะเวลาหนึ่งปี และได้ทำการเจรจาต่อรองมาโดยตลอดจนจะครบกำหนดในวันที่ 20 มีนาคม 2519 สหรัฐอเมริกาก็ยังถอนกำลังออกไปไม่หมด คงเหลือฐานหน่วยจารกรรมอิเล็กทรอนิกส์ที่ค่ายรามสูร สถานีเรดาร์ที่ดอยอินทนนท์ เชียงใหม่ และเกาะคา ลำปาง ซึ่งในวันรุ่งขึ้น 21 มีนาคม 2519 ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาได้ออกมาเดินขบวนประท้วงไปยังสถานทูตสหรัฐอเมริกา และถูกปราบปรามเปิดฉากกลางขบวนที่บริเวณสยามสแควร์ ทำให้มีผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตหลายคน (เพ็ลิ่ง ภูผา, 2538, น. 109)

การเจรจาให้สหรัฐอเมริกาถอนกำลังทหารนี้ ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลไม่มั่นคงมากขึ้น เพราะแม้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะพยายามเอาใจทหาร โดยผ่านงบประมาณพัฒนากองทัพ 20,000 ล้านบาท และอนุญาตให้มีการกู้เงินเพื่อนำมาให้กองทัพได้ แต่ความไม่พอใจของทหารก็ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เจรจาให้สหรัฐอเมริกาถอนกำลังทหารจากค่ายรามสูรไปด้วย

ช่วงที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้ามาบริหารประเทศในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น ประเทศไทยใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี 2517 ทำให้เป็นช่วงที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพอย่างไม่เคยมีมาก่อน มีการเดินขบวนเรียกร้องในเรื่องต่าง ๆ ไม่เว้นแต่ละวัน ขบวนการนักศึกษาปัญญาชนมีแนวโน้มจะไปทางซ้ายมากขึ้น ขณะเดียวกันฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็มีชัยเหนือประเทศเพื่อนบ้านของไทยในแถบอินโดจีน (สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ, 2539, น. 118)

ดังนั้น ระหว่างปี พ.ศ. 2518 – 2519 จึงเป็นปีที่สังคมไทยต้องเผชิญกับสภาพการเปลี่ยนแปลงและมีความขัดแย้งสูงมาก รัฐบาลภายใต้การนำของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องเผชิญกับปัญหาทั้งภายในสภาฯ ปัญหาหนี้สินต่างประเทศที่ตกค้างมาจากรัฐบาลชุดก่อน ๆ ความวุ่นวายจากการประท้วงของกลุ่มต่าง ๆ ไม่หยุดหย่อน นอกจากนี้ การเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลผสม ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องประสบกับปัญหาและความยุ่งยากในการบริหารราชการ เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในกลุ่มสหพรรคที่สนับสนุนรัฐบาล ขาดเจตนารมณ์ร่วมกัน ในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย จึงมีการแตกแยก ขัดแย้ง แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว และกดดันเพื่อเรียกร้องประโยชน์อื่นซึ่งไม่ใช่ประโยชน์สาธารณะ ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องบริหารราชการขณะเดียวกับที่ต้องประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มหรือพรรคต่าง ๆ ตลอดเวลาประกอบกับในช่วงนั้นมีข่าวว่าจะมีการรัฐประหาร ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงตัดสินใจยุบสภาฯ ตามวิถีทางประชาธิปไตย ในวันที่ 12 มกราคม 2519 (ธีรพงศ์ เพชรรัตน์, 2531, น. 17)

ภายหลังจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยุบสภาฯ ได้มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่ ในวันที่ 4 เมษายน 2519 พรรคการเมืองที่ได้รับเสียงสนับสนุนมากที่สุดยังคงเป็นพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 114 คน ส่วนพรรคกิจสังคมที่เคยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในครั้งที่แล้ว 18 คน ได้เพิ่มเป็น 45 คน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถึงแม้จะลงสมัครรับเลือกตั้งในเขตเดิมคือเขตดุสิต อีกทั้งยังรักษาการในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย แต่ไม่ได้รับการเลือกตั้ง เพราะกมลการเมืองของทหารบางคน และมีข่าวปรากฏภายหลังว่า ได้มีมหาอำนาจนอกประเทศที่เสียผลประโยชน์ในกรณีฐานทัพพยายาม โคนล้มรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อยู่แล้ว จึงทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้รับการเลือกตั้ง

รัฐบาลใหม่จึงมีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ส่วนพรรคกิจสังคมเป็นฝ่ายค้าน มีหัวหน้าพรรค คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อยู่นอกสภาฯ รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อยู่ได้เพียง 4 เดือน ก็เกิดกรณีประท้วงการเดินทางกลับเข้าประเทศของ จอมพลถนอม กิตติขจร ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และในที่สุดรัฐบาลก็ถูกกลุ่มทหารทำรัฐประหาร จากนั้นหัวหน้ารัฐบาลจึงเปลี่ยนเป็น นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในรัฐบาลชุดนี้ แต่ได้เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เนื่องจากรัฐบาลชุดนี้มีการควบคุมหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวด

ปลายปี พ.ศ. 2520 ทหารยึดอำนาจจากรัฐบาล นายธานินทร์ กรัยวิเชียร รัฐบาลชุดใหม่ นำโดย พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดมีนโยบายผ่อนปรนและให้เสรีภาพแก่ประชาชนมากขึ้น รัฐบาลชุดนี้มีการจัดตั้งสภานิติบัญญัติเพื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลทหารให้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญด้วย รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2521 และกำหนดให้มีการเลือกตั้งในวันที่ 22 เมษายน 2522 (จิตวา กลิ่นสุนทร, 2524, น. 150)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้ง ในการเลือกตั้งคราวนี้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคกิจสังคมได้รับเลือกเข้ามามากที่สุดเป็นจำนวน 82 คน จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 301 คน แสดงว่านโยบายการฟื้นคืนเศรษฐกิจและการปฏิรูปด้านต่าง ๆ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และพรรคกิจสังคมได้รับความนิยมจากประชาชนค่อนข้างสูง พรรคประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคการเมืองเก่าแก่มี่ชื่อเสียงมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ได้รับเลือกน้อยลงเพราะประชาชนเสื่อมศรัทธาที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาอนกิดกรณีวิกฤติ 6 ตุลาคม 2519 และกลุ่มจารีตนิยมในพรรค เช่น สมังคร สุนทรเวช ก็แยกตัวออกไปตั้งพรรคใหม่ (วิทยากร เชียงกูล, 2532, น. 99)

อย่างไรก็ตาม พรรคกิจสังคมยังมีเสียงไม่มากพอที่จะจัดตั้งรัฐบาล เนื่องจากเสียงของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกระจายอยู่ตามพรรคต่าง ๆ จำนวนมาก และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่เห็นว่าถ้าให้ทหารเป็น นายกรัฐมนตรีจะได้รัฐบาลที่มั่นคงกว่า ประกอบกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกส่วนใหญ่เป็นนายทหารที่รัฐบาลแต่งตั้งเข้ามาเสียงส่วนใหญ่จึงลงมติสนับสนุนให้ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงกลับไปเป็นฝ่ายค้าน บทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในช่วงปี พ.ศ. 2522-2528 เป็นช่วงที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนักการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ที่ทหารกับชนชั้นสูงอื่น ๆ รวมทั้ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2521 การเมืองในช่วงนี้จึงเป็นระบบรัฐสภาที่ทหารมีบทบาทสูงมาก

เมื่อรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ถูกกดดันจากปัญหาหลายด้าน ได้แก่ ความไม่พอใจต่อการที่รัฐบาลประกาศขึ้นราคาน้ำมัน น้ำประปา และไฟฟ้า จนต้องลาออกในเดือน

กุมภาพันธ์ 2523 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้น ก็ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกให้เป็นนายกรัฐมนตรี และพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ก็ได้ดำรงตำแหน่งเรื่อยมาจนถึงกลางปี พ.ศ. 2531 แม้จะมีการปรับคณะรัฐมนตรี มีการยุบสภาฯ มีการเลือกตั้งใหม่หลายครั้ง โดยที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ไม่เคยสังกัดพรรคและไม่เคยสมัครรับเลือกตั้ง แต่เนื่องจากไม่มีพรรคใดได้เสียงข้างมากเกินครึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในฐานะผู้นำทางทหารที่ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย จึงได้รับการสนับสนุนให้เป็นนายกรัฐมนตรีถึง 5 สมัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 – 2531

ระหว่างปี พ.ศ. 2523 – 2531 พรรคกิจสังคมมีทั้งสมัยที่เข้าร่วมรัฐบาลและสมัยที่เป็นฝ่ายค้าน ในช่วงที่ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก ๆ แม้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะไม่ได้เข้าร่วมในคณะรัฐมนตรี แต่ก็ยังเป็นหัวหน้าพรรคคนสำคัญและเป็นนักการเมืองอาวุโสที่มีอำนาจในการสนับสนุนหรือวิจารณ์ทั้งบุคคลและเรื่องราวต่าง ๆ ในแวดวงการเมือง ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้การสนับสนุน พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เพราะ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นอกจากจะมีประวัติที่ดีในฐานะนายทหารอาชีพที่ซื่อสัตย์และมีความตั้งใจทำงานในการปราบปรามเอาชนะคอมมิวนิสต์แล้ว พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ยังเป็นนายทหารหัวเก่าที่มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเป็นที่ประจักษ์ชัดด้วย (วิทยากร เชียงกูล, 2532, น. 100)

ในช่วงปี พ.ศ. 2525 – 2526 ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับปี 2521 ที่ใช้กันอยู่จากหลายฝ่าย เนื่องจากเป็นช่วงที่บทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2521 จะสิ้นสุดลงในเดือนเมษายน 2526 หากไม่แก้ไขจะทำให้บทเฉพาะกาลหมดไป ต้องใช้บทถาวรที่ระบุให้การเลือกตั้งเป็นแบบรวมเขตเบอร์เดียว วุฒิสมาชิกจะมีอำนาจลดลง ข้าราชการประจำจะเป็นข้าราชการการเมืองไม่ได้ นอกจากจะลาออกก่อน กลุ่มที่เคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญมากที่สุดคือทหาร ซึ่งต้องการรักษาอำนาจของกลุ่มตนไว้ จึงต้องการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้คงอำนาจวุฒิสมาชิกไว้ตามเดิม และให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้ แต่การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญใน 2 ประเด็น ดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากได้รับการคัดค้านจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและประชาชนทั่วไป

ในช่วงการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญและการคัดค้านนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนบทความโจมตีแนวคิดของนายทหารกลุ่มหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากที่ปรึกษา ซึ่งเคยมีแนวคิดแบบซ้าย โดยบทความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความกังวลใจของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต่อการที่ทหารได้เปลี่ยนยุทธศาสตร์การปราบปรามคอมมิวนิสต์จากแบบเก่าที่เน้นการใช้กำลังมาเป็นการเข้ามาบีบหนทางทางการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงต้องเขียนบทความเพื่อเป็นการตักเตือนและทำลายเครดิตแนวคิดของนายทหารกลุ่มนี้ ซึ่งบทความของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือว่ามีอิทธิพลอยู่มาก

รัฐบาล พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการขอแก้ไขรัฐธรรมนูญด้วยการประกาศยุบสภาฯ ก่อนที่จะหมดบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2521 และจัดให้มีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเรียงเบอร์ในวันที่ 18 เมษายน 2526 ผลการเลือกตั้งครั้งนี้ออกมาในรูปแบบเดิม คือ ไม่มีพรรคใดได้เสียงข้างมากเกินครึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด และมติส่วนใหญ่ยังคงสนับสนุนให้ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาล จัดตั้งรัฐบาลผสมต่อไป เมื่อเห็นว่าการเมืองไทยยังคงวนเวียนอยู่เช่นนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคกิจสังคม และยุติบทบาททางการเมืองในปลายปี พ.ศ. 2528 ขณะที่มีอายุ 74 ปี

การที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยุติบทบาททางการเมืองส่วนหนึ่งอาจจะมาจากอายุขัยแต่ส่วนที่สำคัญคงมาจากความเบื่อหน่าย ที่ไม่สามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตามทัศนคติของตนเองได้เท่าที่ควร ซึ่งม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังคงมีบทบาทในฐานะนักวิจารณ์การเมืองที่นักการเมืองคนอื่น ๆ และประชาชนทั่วไปให้ความสำคัญ ทั้งนี้การวิพากษ์วิจารณ์ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังคงมีอิทธิพลต่อแวดวงการเมืองอยู่เสมอ

5.3 แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

นับตั้งแต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือกำเนิดมาเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2454 ท่านได้รับการอบรมเลี้ยงดูและได้รับการศึกษาที่ดี การได้รับการศึกษายังต่างประเทศมีความรู้ทางด้านภาษา ทำให้การเข้าถึงข้อมูลความรู้ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษ จึงทำได้ง่ายจึงทำให้ท่านเป็นพหุสูตร ทำให้ท่านมีความรู้แบบบูรณาการสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ทางด้านสื่อสารมวลชนและศาสตร์ทางการเมืองเข้า

ด้วยกันเป็นอย่างดี จึงทำให้ท่านมีบทบาทที่สำคัญต่อทั้งวงการสื่อสารมวลชน การเมือง การศึกษา และวัฒนธรรม ท่านเป็นผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐและเป็นผู้ก่อตั้งพรรคการเมืองจึงเป็นบุคคลที่มีทั้งสถานะนักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ บทบาทในฐานะนักการเมืองได้รับการยกย่องให้เป็นเสาหลักประชาธิปไตย ท่านได้รับโอกาสเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ของประเทศไทย บทบาทที่แสดงออกถึงตัวตน แนวคิด ส่วนใหญ่ต้องศึกษาผ่านบทบาทการเป็นนักสื่อสารมวลชน ผ่านบทความในการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์ วิวิจารณ์ ผ่านหนังสืออีกมากมายที่ท่านแต่งเองหรือบรรดาลูกศิษย์ที่ได้เขียนถึงท่าน ประกอบกับการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด จึงพอสรุปแนวความคิดทางการเมืองของท่านในด้านต่างๆดังนี้

5.3.1 สถาบันพระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่เยาว์วัย และบรรพบุรุษมีความเกี่ยวข้องโดยตรงของสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงมีความ โดดเด่นมากในเรื่องอุดมการณ์ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ท่านได้นำเสนอและแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ในบทความหนังสือพิมพ์สยามรัฐ หนังสือที่ท่านแต่ง รวมถึงการบรรยายในโอกาสต่างๆ รวมทั้งได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เมื่อเป็นนักการเมืองไว้อย่างมากมาย ดังที่ได้บรรยายเมื่อปีการศึกษา 2516 ให้นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย โดยได้กล่าวว่า “คติของคนโบราณทั่วไปเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ นั้นมีอยู่ 2 คติ คติแรก คือการเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าครอบครัวอันใหญ่ เป็นคติสำหรับคนที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดทั้งกลุ่มทั้งเผ่า โดยมักจะเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าครอบครัว คติที่สอง คือ การเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐทางการเมือง หรือเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองสูงสุด พระมหากษัตริย์ไม่ใช่หัวหน้าครอบครัว และไม่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด แต่มีความสัมพันธ์ทางการเมืองกับคนทั้งปวง” (คึกฤทธิ์ ปราโมช.,ม.ร.ว., 2516, น. 1) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงออกอยู่บ่อยครั้งว่า เป็นผู้จงรักภักดีต่อสถาบันอย่างเด่นชัด มุ่งที่จะรักษาไว้ซึ่งรัฐธรรมนูญภายใต้ระบบกษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งท่านได้เชื่อมโยงระบอบประชาธิปไตย ซึ่งท่านกล่าวว่า บิดาท่านบอกว่า ราชวงศ์จักรีสันับสนุนประชาธิปไตย ดังนั้นผู้เป็นราชวงศ์ต้องสนับสนุนประชาธิปไตยด้วย (คึกฤทธิ์ ปราโมช.,ม.ร.ว., 2554, น. 35)

แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ตามที่ท่านได้บรรยายไว้ว่า

...เกิดเป็นพระมหากษัตริย์แบบไทยขึ้นมาใหม่ซึ่งตรงกันทั้งสองแห่ง ถ้าจะพูดกันแบบสุโขทัยก็คือเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นคน แต่เริ่มเป็นเทวดาขึ้นนิดหน่อย และถ้าจะพูดกับแบบอยุธยาก็คือเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นเทวดาแต่เริ่มลดพระองค์ลงมาเป็นคน และต่างฝ่ายต่างได้รับคติต่างกัน คือพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยเป็นคน พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาเป็นเทวดา ผสมผสานกันเข้าได้ทั้งสองอย่างไม่มีอะไรสมบูรณ์เป็นแบบดั้งเดิมของตน ซึ่งเป็นคติของพระมหากษัตริย์ไทยต่อมา... (คึกฤทธิ์ ปราโมช., ม.ร.ว., 2516, น. 3)

ซึ่งแสดงถึงบทบาทสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจทั้งปวง จวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ จากเดิมเปรียบเสมือน เทวราชา คือ ความเป็นเทพซึ่งสถิตในองค์พระมหากษัตริย์ หรือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้า และทรงอยู่เหนือมนุษย์สามัญ เปลี่ยนเป็นธรรมราชา คือพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม ทรงได้รับเลือกจากอเนกชนนิกรทุกหมู่เหล่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม 10 ประการ คือ การทำทาน การรักษาศีล การบริจาคเพื่อการบุญ ความซื่อตรงทั้งกาย วาจา ใจ ความอ่อนโยน ความประพฤติดี ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียนในหมู่ประชาราษฎร์ ความอดทน พระมหากษัตริย์จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรม เป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสถาบันศาสนา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีบทบาทอย่างมากในการเขียนและการพูดสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่เสมอ ซึ่งงานเขียนที่เป็นที่มิชื่อเสียงคือเรื่อง สี่แผ่นดิน ซึ่งสะท้อนภาพชีวิตในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผลงานชิ้นนี้สร้างขึ้นเพื่อเผยแพร่แนวคิดอุดมการณ์กษัตริย์นิยมเพื่อต่อสู้กับฝ่ายซ้ายที่กำลังแพร่ระบาดระหว่างปี 2494-2495 งานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ เรื่องฝรั่งศักดิ์นา ที่ถูกเขียนขึ้นเพื่อเปรียบเทียบสะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างระบบศักดินาไทยและระบบฟิวคัลลิสต์ในยุโรปอย่างสิ้นเชิงชนิดที่ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกันและไม่เหมือนกันเลย และว่า ระบบความสัมพันธ์ทางดั้งเดิมของไทยนั้นมีพื้นฐานอยู่ที่ระบบอุปถัมภ์ มากกว่าอยู่ที่ระบบชนชั้น ซึ่งมีนัย

ทำนองที่ว่า ระบบกษัตริย์ไทยไม่ได้กินแรงประชาชนมากเหมือนกับเจ้าขุนมูลนายในยุโรป (วิทยากร เชียงกูล, 2532, น. 44)

สิ่งที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พยายามจะสื่อสารความสัมพันธ์ของระบอบกษัตริย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือ พระมหากษัตริย์มีแนวคิดฝักใฝ่ประชาธิปไตยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จวบจนรัชกาลที่ 7 ซึ่งท่านได้ปรึกษากับข้าราชการหลายท่านในหลายโอกาสในการพระราชทานรัฐธรรมนูญ แต่มีผู้ไม่เห็นด้วยจวบจนมีการปฏิวัติเกิดขึ้นก่อน ซึ่งท่านได้เน้นย้ำเสมอว่า รัชกาลที่ 7 ได้พระราชทานอำนาจให้กับประชาชน ไม่ได้มอบหมายให้คณะหนึ่งคณะใด ดังที่กล่าวไว้ในนิคมสารหลักไทย ปีที่ 3 ฉบับที่ 132 วันที่ 23 ส.ค.2527 ดังนี้ “คุณูปการของอดีตพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีมี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปลุกสำนึกชาตินิยมในชาติเป็นการปูทางให้ประชาธิปไตย รัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 เสด็จประพาสหัวเมือง ราษฎรเฝ้าถวายฎีการ้องทุกข์เกี่ยวกับเจ้าเมือง พระเจ้าแผ่นดินเป็นคนต่อสู้อำนาจเพื่อสิทธิของราษฎรไม่ให้ข้าราชการไปข่มขู่มากนัก ต่อมาผมเพิ่งรู้ความว่า รัชกาลที่ 6 ที่ 7 พระราชหฤทัยฝักใฝ่ประชาธิปไตย” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 38)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เห็นด้วยว่าพลังทางศีลธรรมของพระมหากษัตริย์ไทยนี้มีเสมอมาทั้งทางการเมือง พระมหากษัตริย์ไทยมิได้ทรงเป็นเพียงประมุขแห่งรัฐเท่านั้น แต่ทรงเป็นที่เคารพบูชาของคนทั้งปวงในฐานะที่ทรงเป็นผู้พิทักษ์พระศาสนาด้วย ได้อ้างเขียนของศาสตราจารย์เดวิด สไตน์เบิร์ก (David Steinberg) ชาวอเมริกันซึ่งเขียนบทความเรื่อง “Monarchs and Men” ลงหนังสือ Far Eastern Economic Review สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชใน การที่ทรงระงับเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์มิให้เกิดขึ้นในประเทศ ในเหตุการณ์พฤษภา 2535 ว่าแม้ผู้นำทางศาสนาจะเป็นผู้มีอำนาจในทางศีลธรรม แต่ในประเทศนั้นแม้สมเด็จพระสังฆราชในพระพุทธศาสนาที่ไม่มีอำนาจในทางศีลธรรม แสดงบทบาทเป็นผู้ไกล่เกลี่ยด้วยศีลธรรมเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2535)

ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงมีความเห็นว่าทรงเป็นผู้ที่ทรงพระคุณอันประเสริฐ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2536ก, น. 5) และแม้ว่าประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นปกครองด้วยระบอบ

ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม ก็ยังทรงมีพระคุณอันหาที่สุดมิได้ต่อปวงชนชาวไทย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2532, น. 9) เพราะ “ในทางใช้พระคุณนั้น รัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทยมิได้กล่าวถึงไว้เลย เป็นอันว่าไม่มีข้อสงสัยในการที่พระมหากษัตริย์จะทรงใช้พระคุณในทางใดๆ ก็ได้ และเมื่อทรงใช้พระคุณนั้นแล้ว รัฐบาลใดก็ตาม ซึ่งเป็นรัฐบาลอยู่ในขณะนั้น ก็ต้องมองการใช้พระคุณนั้นด้วยความเคารพยำเกรง ไม่มีการเข้าไปกีดกันการใช้พระคุณของพระมหากษัตริย์” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2536, น. 5) เพราะฉะนั้นแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงอยู่ได้ด้วยบารมีที่ได้ สั่งสมมาแล้วนั้น พัฒนาการทางการเมืองมีต่อมาถึงสมัยปัจจุบัน เกิดกระแสความคิดให้ปรับปรุงสถาบันหลักต่าง ๆ ของชาติ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้เหมาะสมและทันสมัย และให้สัมพันธ์กัน ได้กับสถาบันประชาธิปไตย คือ พรรคการเมืองและรัฐสภา ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาจนมีความสำคัญในระดับสูง

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงความเห็นนี้อย่างสุขุม ว่าที่สามสถาบันต่างฝ่ายต่างคำจูนสนับสนุนกันและกัน การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางการเมืองที่ผ่านมา ประวัติศาสตร์เป็นผู้ให้คำตอบเองว่า สถาบันพระมหากษัตริย์นั้นเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่สุดสำหรับสถาบันอื่นๆ ดังนั้นสถาบันนั้นจึงส่งเสริมและสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ในทุกทางยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยจึงออกจะเป็นสถาบันเดียวที่ทันต่อเหตุการณ์ ทันต่อความเจริญของบ้านเมืองที่กำลังเปลี่ยนไปโดยเร็ว ฉะนั้นการที่จะคิดปรับปรุงสถาบันต่าง ๆ ผู้เสนอความคิดควรจะไปที่สถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อรับรู้แนวคิดเห็นและแนวทางที่จะปรับปรุงให้เกิดขึ้นได้ด้วยดี (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2533, น. 9)

ในขณะที่เกิดการปะทะทางความคิดนั้น ปรากฏว่าได้เกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า วิกฤติพฤษภา 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใกล้ชิดด้วยศีลธรรม ระงับเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์มิให้เกิดขึ้นในประเทศ ทรงเตือนสติให้ พล.อ. สุจินดา คราประยูร ผู้นำรัฐบาลในขณะนั้น กับ พล.ต. จำลอง ศรีเมือง ผู้นำประชาชนในการต่อต้านรัฐบาลหันหน้าเข้าหากันเพื่อสร้างชาติ เหตุการณ์นี้ได้พิสูจน์ว่าเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้นักคิดและนักวิจารณ์สังคมผู้อาวุโส คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และนักคิดและนักวิจารณ์สังคมผู้อ่อนเยาว์กว่า คือผู้ที่ได้เสนอความเห็นเรื่องปรับปรุงสถาบันหลักของชาติ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้ตระหนักถึงพระบารมีของพระมหากษัตริย์ตรงกันว่า “ใน

สังคมไทย ผู้มีฐานะเป็นสัญลักษณ์ที่จะนำพลังที่ตกค้างจากช่วงวิกฤตการณ์ซึ่งมีลักษณะรุนแรง มาเป็นพลังที่ดีที่สร้างสรรค์ และเป็นความเข้าใจที่ดีได้มีอยู่เพียงผู้เดียว คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” (ธีรยุทธ บุญมี, 2536, น. 20)

พลังรุนแรงที่เปลี่ยนมาเป็นพลังที่สร้างสรรค์ของสังคมไทย ในบริบทของความเคารพนับถือและไว้วางใจในองค์ประมุข ซึ่งสามารถระงับความแตกแยกและสามารถส่งเสริมกิจการทั้งหลายที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน อย่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงกระทำอยู่แก่ประเทศไทยในขณะนี้ เสริมสร้างความมั่นใจในความคิดและหลักการเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ว่าเป็นของจำเป็นของประเทศ และวิจารณ์ตัวเองว่าความคิดนี้มีใช้ความคิดถอยหลังเข้าคลอง จุดยืนของท่านคือความยึดมั่นจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยพื้นฐานการสั่งสมความคิดและเหตุผลในทางศาสนา 2 ปีสุดท้ายในช่วงชีวิตของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ยังมีสติปัญญาและมีแรงพอที่จะให้เหตุผลและวิพากษ์วิจารณ์สังคมได้ ท่านได้ให้ข้อคิดและมีญาณทัศน์ว่า “ประเทศไทยนั้นไม่มีปัญหา เพราะเรามีองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล ซึ่งเรียกได้เต็มปากว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระคุณอันประเสริฐของโลก” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2536ก, น. 5)

จากประวัติส่วนบุคคลและบทบาทของท่านในฐานะเป็นนักการเมืองในช่วงที่ระบอบประชาธิปไตยยังล้มลุกคลุกคลานเกิดการปฏิวัติรัฐประหารอยู่บ่อยครั้ง ไม่ว่าใครจะมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มักได้รับตำแหน่งทางการเมือง และมีบทบาทสำคัญในรัฐสภา บทบาททางการเมือง การแสดงความคิดเห็นผ่านคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ สะท้อนแนวคิดทางด้านการเมือง ในด้านสถาบันพระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างชัดเจน ถึงแม้ท่านจะเป็นนักกษัตริย์นิยมอย่างแจ่มชัด ซึ่งดูจากผู้นำรัฐบาลใดที่เคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน การวิพากษ์วิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ของท่านก็จะดูเบาหน่อย ส่วนผู้นำที่เป็นปฏิปักษ์กับพระมหากษัตริย์มักได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง ซึ่งไม่ใช่หมายความว่าท่านจะเป็นนักกษัตริย์นิยมอย่างไรเหตุผล เหตุที่ท่านต้องปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์เนื่องจากว่าพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ มีธรรมของพระราชานในการดำรงตน ไม่เหมือนกับกษัตริย์ในยุโรปบางประเทศ สถานการณ์วิกฤตทั้ง 14 ตุลาคม 2516 และวิกฤติพฤษภา 2535 ก็ได้พระมหากษัตริย์ มาช่วยแก้ไขสถานการณ์ให้ประเทศผ่านวิกฤติไปได้ ดังนั้น ท่านจึงมองว่า

พระมหากษัตริย์ ควรดำรงอยู่ในฐานะประมุขในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

5.3.2 แนวคิดด้านการปกครองระบอบประชาธิปไตย

นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2500 เป็นช่วงที่ชาติไทยเกิดความสับสน เนื่องจากความแตกต่างทางความคิด เกิดการแก่งแย่งอำนาจในหมู่ผู้ปกครอง ในขณะที่ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้แพร่กระจายเข้ามาในภูมิภาคนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ทำงานหนักมากเพื่อธำรงไว้ซึ่งการดำรงอยู่ของชาติ ภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งท่านได้รับการยกย่องจากบุคคลหลายฝ่ายว่าเป็น เสาหลักประชาธิปไตย ที่ได้ต่อสู้เพื่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ท่ามกลางความผันผวนของเหตุการณ์บ้านเมือง และเรียกร้องประชาชนให้ต่อสู้เพื่อระบอบประชาธิปไตย ช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง สังคมไทยเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ซึ่งท่านมองว่าในระบอบประชาธิปไตย ความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติ เพราะคนย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งทุกคนต้องรับฟังและเคารพในเหตุผลของผู้อื่น แต่การแสดงเหตุผลนั้นต้องแสดงออกด้วยความสุภาพ เจตนาสุจริต ต่างจากระบอบเผด็จการที่ต้องการให้ทุกคนคิดและปฏิบัติเหมือนกันโดยไม่ต้องมีเหตุผล

ประชาธิปไตยในความหมายของ ท่านไม่ใช่อำนาจการปกครองในอุดมคติที่เป็นรูปแบบการปกครองที่สมบูรณ์เพียงพร้อม แต่ยอมรับความไม่สมบูรณ์แบบของประชาธิปไตย กล่าวคือความเห็นของคนส่วนใหญ่อาจเป็นความเห็นที่ไม่ถูกต้องก็ได้ ถ้าหากคนส่วนใหญ่เป็นโง่ ซึ่งหมายความว่า การให้ความรู้ให้การศึกษาแก่คนในชาติให้รู้เท่าทันประชาธิปไตย รู้จักการใช้สิทธิเสรีภาพที่ถูกต้อง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเหนียวแน่น และมุ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ถึงผมเกิดมาในพระราชวงศ์ถึงแม้จะหางแถวอย่างไรก็ตาม ก็ได้รับการอบรมจากบิดามารดาให้คิดถึงราชวงศ์พระเจ้าอยู่หัวเป็นใหญ่ คอยอบรมแต่ให้รับราชการ พ่อแม่เคยบอกผมตั้งแต่เดินทางกลับจากอังกฤษว่า ใครที่เป็นพระราชวงศ์แล้วต้องรักษาระบอบประชาธิปไตยไว้ให้ได้ เพราะการ

ปฏิบัติเช่นนั้นเป็นการปฏิบัติตามพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ด้วยเหตุในการอบรมสั่งสอนจึงทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงมีแนวความคิดทางด้านประชาธิปไตยอย่างลึกซึ้ง และเป็นหลักให้กับบ้านเมืองในเรื่องของประชาธิปไตย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 35)

ในฐานะที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นบุคคลซึ่งมีอายุ หรือช่วงวัยอยู่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 อันมีความคิดเรื่องชาตินิยมเป็นกระแสสำคัญ ช่วงวัยของท่านผ่านเหตุการณ์สำคัญๆ มาในทศวรรษ 2510, 2520, 2530 เป็นลำดับมา อันกล่าวได้ว่าเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเก่าสู่สังคมใหม่ของไทย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาอย่างดีจากศูนย์กลางแห่งอารยธรรมโลก ซึ่งเป็นแม่แบบของระเบียบสังคมโลกในขณะนั้น คือประเทศอังกฤษ และในขณะที่สังคมไทยยุคการเปลี่ยนแปลง หรือเผชิญกับความเป็นสมัยใหม่ ย่อมต้องการความเข้าใจและคำอธิบาย นั่นคือบทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่จะเป็นคนให้คำอธิบาย หรือตีความต่อสังคม ทั้งในเรื่องชาติและสถาบันประชาธิปไตย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พยายามเขียนและอธิบายว่า การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยให้ยั่งยืนนั้น สถาบันประชาธิปไตยอันได้แก่ พรรคการเมืองและรัฐสภา จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เข้มแข็งขึ้น ในขณะที่สถาบันทหาร ซึ่งเคยมีแนวความคิดในการพิทักษ์ปกป้อง การบริหารและปกครองประเทศ จะต้องลดบทบาทและความสำคัญลง สถาบันทหารเคยใช้อุดมการณ์ ชาติ เป็นเครื่องมือ แต่ประชาธิปไตยในโลกปัจจุบัน ชาติ ควรจะต้องลดความสำคัญลง หรือมีการอธิบายใหม่ว่าชาติ คือสังคม ผู้คนต้องหันมาสนใจเรื่องสังคมของตน ส่วนรวมของตน

จากการสำรวจข้อเขียนของท่านในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ จะเห็นว่าความคิดของท่านมีความรุนแรงมากขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2522-2523 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง 2533 ซึ่งในขณะนั้นการเมืองไทยเกิดสภาพการณ์ว่า ทหารมีความแตกแยกกับพรรคการเมือง ทหารมีแนวคิดปฏิวัติประชาธิปไตย และเกิดกระแสการปฏิวัติ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เป็นปากเสียงของสังคมในช่วงเวลานั้นคนหนึ่ง และกล่าวได้ว่าเป็นผู้พูดมานานว่า ไม่เพียงอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เท่านั้น แต่อุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งแม้จะเป็นเรื่องใหม่กว่าเรื่องแรก แต่ได้รับ

การสังสมบทเรียน และการต่อสู้มานานจนเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับกันในสังคม จะเป็นศูนย์รวมอีกอย่างหนึ่งของการตัดสินใจแก้ปัญหาของบ้านเมือง

5.3.3 แนวคิดเสรีภาพหนังสือพิมพ์กับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

จากการศึกษาวิเคราะห์แบบสัมพัทธ์ บทความ เอกสาร การปาฐกถา ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้สามารถทราบถึงแนวคิดเสรีภาพกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของท่าน ซึ่งประเด็นเสรีภาพสื่อเป็นประเด็นที่ต้องยอมรับว่าสื่อต้องมีเสรีภาพ แต่ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์ว่าท่านได้มีมุมมองทางด้านเสรีภาพของสื่อสารมวลชนอย่างไร ซึ่งสามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

เสรีภาพหนังสือพิมพ์ในทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประเด็นว่าหนังสือพิมพ์ต้องมีเสรีภาพเป็นประเด็นที่สำคัญมากและเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ปี พ.ศ.2475 ประชาธิปไตยก็ไม่ได้ราบรื่นนัก มีการปฏิวัติ รัฐประหาร ประเทศอยู่ภายใต้การปกครองโดยรัฐบาลทหารในห้วงเวลายาวนาน แต่ไม่ว่ายุคสมัยใด รัฐบาลทุกชุดต้องการเข้ามาควบคุมการนำเสนอข่าวสารของสื่อมวลชน เพื่อประโยชน์ของการดำรงอยู่ของรัฐบาล การควบคุมคือการจำกัดเสรีภาพโดยเฉพาะเสรีภาพในทางการเมือง ดังคำสัมภาษณ์ของ บุญส่ง ชเลธร (การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562) ความว่า “สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกทางด้านการเมืองไม่มี ไม่เลยครับ ผมว่าถ้าพูดถึงการแสดงออกนะ เผลอใจสมัยนั้นกับสมัยนี้ สมัยนี้แสดงออกได้มากกว่านะ ถ้าเปรียบเทียบกับสมัยก่อนแรงกว่าเยอะ สมัยก่อนไม่ได้เลยนะ จับหมด”

หนังสือพิมพ์จะเรียกร้องหรือต้องการเสรีภาพอย่างเดียวไม่ได้ หนังสือพิมพ์ต้องมีธรรมชาติพิเศษประจำตน เพราะหนังสือพิมพ์ถ้าขาดคุณธรรมแล้วจะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ดังคำกล่าวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในการปาฐกถาที่สำนักอบรมครูวัดสามพระยา เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2497 ความว่า “ท่านทั้งหลายคงจะนึกถึงเสรีภาพเมื่อมีการพูดถึงหนังสือพิมพ์ เพราะหนังสือพิมพ์กับเสรีภาพนั้นมิใช่ผู้พูดและนึกถึงควบคู่กัน ไปเสมอ ที่เป็นเช่นนี้เพราะหนังสือพิมพ์มีหน้าที่พิเศษแตกต่างไปจากของคนอื่น หนังสือพิมพ์จึงต้องมีธรรมชาติประจำตน” (สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ, 2539, น.279)

เสรีภาพเป็นสิ่งที่หนังสือพิมพ์พึงมี แต่ประเด็นที่สำคัญของนักหนังสือพิมพ์นอกจากเสรีภาพแล้วต้องมีคุณธรรมด้วย เพราะหนังสือพิมพ์สามารถสร้างค่านิยม ทศนคติ สามารถทำให้คนคล้อยตามได้ ธรรมชาติของหนังสือพิมพ์คือการนำเสนอข่าวสารจึงต้องยึดเอาความจริงเป็นหลักในการนำเสนอข่าว การแสดงความคิดเห็นในหนังสือพิมพ์ ต้องเป็นไปด้วยความสุจริตมีความรับผิดชอบ ต่อสังคม ดังคำกล่าวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในการปาฐกถาที่สำนักอบรมครูวัดสามพระยา เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2497 ความว่า “หน้าที่ของหนังสือพิมพ์ที่แท้จริงคือต้องเสนอข่าวที่เที่ยงตรงต่อความจริง ไม่มีการบิดเบือน อันจะเป็นไปด้วยความเจตนาหรือเพอเรอก็ตาม ต้องยึดเอาความจริงนั้นเป็นหลักในการนำเสนอข่าวทุกชนิด การแสดงความคิดเห็นในหน้าหนังสือพิมพ์ทุกอย่างต้องเป็นไปด้วยความรับผิดชอบ ชื่อสัตย์สุจริต เพื่อประโยชน์ของชุมชนส่วนใหญ่” (สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ, 2539, น. 280)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนักต่อสู้เพื่อเสรีภาพของหนังสือพิมพ์อย่างแท้จริง บนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง ซึ่งเมื่อครั้งท่านเป็นฝ่ายค้านในรัฐบาลจอมพล ป.ท่านได้ซักถามในสภา ความว่า “สิทธิเสรีภาพอันเดียวกันแต่เป็นไปทางด้านหนังสือพิมพ์ที่ข้าพเจ้าเป็นห่วงอยู่ รัฐบาลที่ข้าพเจ้าร่วมด้วยเมื่อคราวที่แล้วก็ได้เคารพสิทธินี้เป็นอันมาก และไม่พยายามแตะต้องเป็นอันขาด ข้าพเจ้าอยากจะถามนายกรัฐมนตรีและรัฐบาลว่า สิทธิที่ข้าพเจ้าพูดมานี้ คือสิทธิที่จะพูดและสิทธิที่จะเขียนนั้น อยากรับว่ารัฐบาลนี้จะรับรองได้หรือไม่” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 58)

การต่อสู้เพื่อเสรีภาพของหนังสือพิมพ์นั้น ท่านต้องการที่จะสะท้อนความจริง ปัญหาของประเทศและประชาชน เพื่อให้รัฐบาลได้รับทราบและนำไปแก้ไข แต่ในรัฐบาลเผด็จการนั้นมักจะละเลยเสียงของประชาชน จะรับฟังเฉพาะเสียงสรรเสริญเยินยอ ซึ่งเมื่อท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ท่านได้ยอมรับหลักการนี้คือให้สิทธิและเสรีภาพของหนังสือพิมพ์อย่างเต็มที่ แต่เพียงเรียกร้องให้หนังสือพิมพ์มีจรรยาบรรณ และใช้เสรีภาพในทางที่ถูกต้อง โดยเฉพาะเมื่อหนังสือพิมพ์ก้าวเข้าสู่ระบบนายทุน อาจทำให้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายทุนสร้างความได้เปรียบทางการเมือง ทำลายล้างฝ่ายตรงข้ามได้ ซึ่งท้ายสุดหนังสือพิมพ์จะขาดความน่าเชื่อถือจากประชาชนและทำให้หนังสือพิมพ์อยู่ไม่ได้

ธรรมชาติของหนังสือพิมพ์ย่อมต้องเสนอข่าวให้ตรงกับความต้องการของประชาชน ซึ่งก็คือการประโลมข่าว สร้างความตื่นตัวในการนำเสนอ สร้างภาพให้เห็นจริง เพื่อให้หนังสือพิมพ์ขายได้ ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่เห็นด้วยกับการเสนอข่าวทำนองนี้ เพราะจะทำลายความน่าเชื่อถือของหนังสือพิมพ์นั้น ทำให้ประชาชนมองหนังสือพิมพ์เป็นแค่สิ่งพิมพ์ที่ให้ความสนุกตื่นเต้นมากกว่า มองที่เนื้อหาสาระในหนังสือพิมพ์

ท่านเห็นว่าสื่อมวลชน ควรทำหน้าที่ในการสอนระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชน ซึ่งอันนี้เป็นนโยบายหนึ่งของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และท่านจะแสดงความคิดเห็นผ่านบทความในเรื่องประชาธิปไตยทุกครั้งเมื่อมีโอกาส (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 56) ถึงแม้เสรีภาพในการนำเสนอข่าวสารจะน้อยกว่าปัจจุบันก็ตาม ดังคำสัมภาษณ์ คุณชัชวาลล์ คงอุดม ความว่า

“เสรีภาพในสมัยเริ่มแรก มันมีน้อยกว่าสมัยปัจจุบัน ช่องทางในการนำเสนอข่าวสารมีน้อยผ่านแค่ ทีวี วิทยุ สิ่งพิมพ์ ไม่เหมือนปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยกว่า มีระบบอินเทอร์เน็ต ในการเผยแพร่ข่าวสาร มีเฟสบุ๊ก มีไลน์ เต็มไปหมด เสรีภาพในปัจจุบันจึงมีมากกว่าแน่นอน” (ชัชวาลล์ คงอุดม, การสื่อสารส่วนบุคคล 19 เมษายน 2562)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เปรียบสถาบันหนังสือพิมพ์ในฐานะฐานันดรที่ 4 เนื่องจากอาชีพหนังสือพิมพ์เป็นอาชีพเกิดใหม่ จากฐานันดรทั้ง 3 ที่เกิดมาก่อนหน้า ได้แก่ นักรบ บรรพชิตผู้ทรงศีล และคนธรรมดา (สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ, 2539, น.280) หนังสือพิมพ์เป็นกลไกอย่างหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยนอกเหนือจากเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของการแสดงประชามติของประชาชน ช่องทางในการสะท้อนปัญหาของคนส่วนน้อย ให้รัฐบาลได้รับทราบปัญหาที่ไม่จำเป็นต้องรอรายงานจากส่วนราชการ ซึ่งอาจได้รับแต่ข้อมูลที่ต้องการเอาใจรัฐบาล ฉะนั้น ผู้ทำหนังสือพิมพ์จึงเป็นบุคคลในสถาบันซึ่งจะต้องมีความรับผิดชอบกว่าบุคคลธรรมดา

กล่าวโดยสรุปแล้วเสรีภาพกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นสิ่งที่คู่กัน หนังสือพิมพ์ย่อมต้องการเสรีภาพ ซึ่งประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่สอดคล้องต่อการให้เสรีภาพกับหนังสือพิมพ์ สิ่งที่จะลดทอนเสรีภาพของหนังสือพิมพ์คือ นักหนังสือพิมพ์ปราศจากธรรมะ คือการนำเสนอข่าวที่บิดเบือน การแสดงความคิดเห็นอย่างมีอคติ มีวาระซ่อนเร้นเพื่อ

ประโยชน์ส่วนตัวหรือเพื่อบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ได้แสดงความเห็น โดยสุจริตเพื่อประชาชนส่วนรวม เมื่อหนังสือพิมพ์ไม่สามารถรักษาระยะไว้ได้ ย่อมถูกกำจัดเสรีภาพจากผู้มีอำนาจ หากในทางกลับกันหนังสือพิมพ์เสนอข่าวอย่างมีธรรมะ แต่ผู้มีอำนาจหรือรัฐบาล ปราศจากธรรมะ หนังสือพิมพ์สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการสนับสนุนจากประชาชน

แนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีผลต่อการดำรงอยู่ต่อหนังสือพิมพ์สยามรัฐเป็นอย่างมาก เนื่องจากท่านรู้เข้าใจทั้งงานด้านหนังสือพิมพ์และงานด้านการเมือง งานด้านหนังสือพิมพ์เป็นเสมือนเครื่องมือในการแสดงออกทางความคิดทางการเมืองของท่าน ท่านเข้าใจธรรมชาติของหนังสือพิมพ์ เข้าใจผู้อ่านว่าต้องการอะไร จึงทำให้การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเดือนร้อน ความคับข้องใจต่อรัฐบาล จึงแสดงบทบาทในฐานะนักหนังสือพิมพ์ที่เรียกร้องแทนประชาชน แต่ท่านเข้าใจการเมืองในขณะนั้นท่านจึงหลีกเลี่ยงการกล่าววิพากษ์วิจารณ์โดยตรง สิ่งที่ถือว่่าเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงอยู่ของสยามรัฐ คือการที่ท่านเป็นผู้ที่มีความสามารถสูง จึงทำให้ท่านได้รับมอบหมายจากผู้มีอำนาจในรัฐบาลให้ดำรงตำแหน่งการเมืองเพื่อช่วยงานรัฐบาล กล่าวคือได้รับการแต่งตั้งจาก จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ได้รับการแต่งตั้งจากจอมพลถนอม กิตติขจร ให้ดำรงตำแหน่งวุฒิสมาชิก จึงทำให้รัฐบาลเกิดสภาวะความเกรงใจ

นอกจากปัจจัยเสี่ยงจากการถูกไม่พอใจจากผู้นำรัฐบาลจะมีน้อยแล้ว สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสยามรัฐคือแนวคิดทางการเมืองของท่านคือ การเข้าใจบทบาทและความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งท่านได้มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างสม่ำเสมอผ่านการเขียนหรือการพูด แนวคิดด้านประชาธิปไตยสำคัญของท่านคือท่านไม่ได้มองหาความสมบูรณ์ของประชาธิปไตยแต่ท่านต้องการให้ประชาชนรู้เท่าทันประชาธิปไตย จากแนวคิดทางการเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์และแนวคิดด้านประชาธิปไตยจึงทำให้ท่านแสดงบทบาทที่ไม่สุดโต่งมากเกินไป ทำให้ได้รับการเคารพนับถือจากประชาชน และได้รับความเกรงใจจากผู้มีอำนาจ จึงส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสยามรัฐ

บทที่ 6

คุณธรรมจริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และอิทธิพลทางความคิด ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชกับการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

การศึกษาแนวความคิดและที่มาทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งได้ศึกษาในบทที่ 4 และบทที่ 5 นั้น เป็นการศึกษาผ่านทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองผ่านบทบาทและหน้าที่ของสื่อสารมวลชน ซึ่งแนวคิดและบทบาททางการเมืองของท่านที่ได้ศึกษานี้ นอกจากทำให้มองการเมืองในอดีตและทราบถึงเหตุปัจจัยส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐแล้ว คุณธรรมประจำตัวท่านที่แสดงออกผ่านการเขียนในหนังสือพิมพ์ และจริยธรรมสื่อสารมวลชนที่ได้แสดงความเห็นผ่านงานเขียนหรือการปาฐกถาย่อมสะท้อนความคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สยามรัฐ ดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกสั่งปิดเหมือนหนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ๆ หรือถูกควบคุมจากรัฐบาลเผด็จการทหารช่วงที่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ จอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

หน้าที่ของสื่อสารมวลชน คือการเก็บ การรวบรวม การประมวล และการเผยแพร่ข่าว ข้อมูล รูปภาพ ข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็น ซึ่งทำหน้าที่เปรียบเสมือนเป็นกระจกที่สะท้อนความจริงหรือทำหน้าที่เปรียบเสมือนเป็นหน้าต่างที่เน้นเนื้อหาสาระให้ความรู้กับผู้อ่าน หรือทำหน้าที่เป็นตะเกียงที่ส่องทางให้เห็นในสิ่งที่ประชาชนยังไม่รับรู้ สื่อสารมวลชนมีอำนาจมากเนื่องจากมีอิทธิพลต่อผู้เสพข่าวสาร ดังนั้นการนำเสนอข่าวสารหรือการแสดงความคิดเห็นต้องเป็นไปโดยสุจริต โดยประเด็นการเสนอข่าวสารอย่างมีคุณธรรม และคุณธรรมของนักหนังสือพิมพ์ชื่อคึกฤทธิ์ มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ดังที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ในการปาฐกถาที่สำนักฝึกอบรมครู วัดสามพระยา ความว่า

...ท่านทั้งหลายคงจะนึกถึงคำว่าเสรีภาพ เมื่อมีการพูดถึงหนังสือพิมพ์ เพราะหนังสือพิมพ์กับเสรีภาพนั้นมิผู้พูดและนึกถึงควบคู่กันเสมอ ที่เป็นเช่นนี้เพราะหนังสือพิมพ์มีหน้าที่พิเศษแตกต่างไปจากของอื่น ๆ หนังสือพิมพ์ต้องมีธรรมเนียมพิเศษประจำตน ถ้าปราศจาก

ธรรมะนั้นเสียแล้วสิ่งพิมพ์นั้นก็หาใช่หนังสือพิมพ์ไม่... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2497
ก)

จากการศึกษาและรวบรวมจากเอกสาร ปาฐกถา หนังสือพิมพ์สยามรัฐ การสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด จึงสรุปประเด็นแนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมในความหมายของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ฟังมีดังนี้

6.1 คุณธรรมจริยธรรมในความรับผิดชอบของหนังสือพิมพ์

6.1.1 การนำเสนอข่าวด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม

หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารข้อความ รูปภาพ ความคิด ความเห็น ทั้งทางด้านบวกและด้านลบของสังคม ดังนั้นหนังสือพิมพ์จึงมีอิทธิพลต่อความคิด ความอ่านของผู้คนในสังคม สังคมอาจจะสงบสุข หรือสังคมอาจจะวุ่นวายได้ ถึงแม้บางเหตุการณ์จะมีคุณค่าข่าวที่ควรนำเสนอ แต่ข่าวก็อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลอื่น ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ ด้วยวิธีการเขียนข่าวหรือ เนื้อข่าวหรือการใช้ภาพประกอบข่าวที่อาจสร้างความเจ็บปวดให้กับผู้ที่เป็ข่าวได้ หลายครั้งที่สื่อมวลชนถูกวิพากษ์วิจารณ์ และมีเสียงเรียกร้องให้ใช้จิตสำนึกซึ้งน้ำนักระหว่างสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับบุคคล นักข่าวจึงต้องใช้วิจารณญาณในการคัดเลือกรายงานข่าวด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม การสื่อสาร ดังนั้นแล้วนักหนังสือพิมพ์จำเป็นต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีประเด็นที่สำคัญดังนี้

6.1.1.1 การนำเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรง

ความรับผิดชอบต่อหน้าที่นักหนังสือพิมพ์คือการเสนอข่าวอย่างตรงไปตรงมา ไม่มีการบิดเบือนข่าวสาร รวมถึงการแสดงความคิดเห็นและเจตนาโดยสุจริตเพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม ไม่ใช่การแสดงความเห็นเพื่อประโยชน์ของตนเอง นอกจากความรับผิดชอบต่ออาชีพแล้วท่านยังมีความรับผิดชอบต่อเพื่อนร่วมอาชีพอีกด้วย ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ วันที่ 9 ธันวาคม 2511 ความว่า

...อย่างผมเขียนหนังสือพิมพ์ทุกวันนี้ ก็เขียนด้วยความรับผิดชอบต่อผู้อ่าน อะไรที่ทำให้ผู้อ่านเสียใจเสียทรัพย์เสียแรงหรือเสียคนผมก็ไม่เขียน นอกจากนั้นก็รับผิดชอบต่อ

บ้านเมือง อะไรที่ทำให้เกิดผลร้ายต่อบ้านเมืองผมก็ไม่เขียนและก็ยังมีความรับผิดชอบอีก อย่างที่สำคัญอยู่คือ ความรับผิดชอบต่อเพื่อนฝูงที่มาร่วมแรงทำหนังสือพิมพ์สยามรัฐด้วยกัน อะไรที่จะมาทำให้เขาปิดโรงพิมพ์สยามรัฐ ทำให้พวกพ้องต้องหมดอาชีพ กระทบกันไปตามกันนั้น ผมก็ไม่เขียนเด็ดขาด” คีตกฤทธิ... (คีตกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ, น. 5)

...ในการลงข่าวนี้ ก็ควรจะลงให้โดยเปิดเผยไม่มีอะไรซ่อนเร้นปิดบังคือ ว่าทางราชการส่งข่าวมาให้ เราก็งงไปแล้วเราก็บอกว่าข่าวนี้ได้มาจากกระทรวงนั้นกระทรวงนี้ คำชี้แจงทางราชการมาจากไหนไม่รู้ว่าไปได้รับได้ฟังมาหรือเป็นเพื่อนเกลอกับรัฐมนตรีบางท่านนั้นหน้าห้อง นอกห้อง ในห้องมีอะไรมาก็มาเขียนงูบ ๆ จิบ ๆ ซ่อน ๆ เร้น ๆ บางทีคนอ่านเขาอาจสงสัยว่าเรามีอะไรกันอยู่ ถึงแม้ว่าจะทำโดยสุจริตเขาอาจจะไม่เชื่อความสุจริตของเราก็ได้... (คีตกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

6.1.1.2 การเคารพสิทธิส่วนบุคคล

เสรีภาพในการเสนอข่าวสาร ไม่ใช่การนำเสนอข่าวสารอย่างไรก็ได้ ม.ร.ว. คีตกฤทธิ ปราโมช ท่านให้ความสำคัญกับการไม่ยุ่งเรื่องส่วนบุคคลของผู้ที่เป็นข่าวเลย หมายรวมถึงการไม่เข้าไปติดตาม หรือคัดกรองสัมภาษณ์ที่สร้างความรำคาญ หรือเรียกอีกอย่างว่าการคุกคาม หรือแม้กระทั่งคอลัมน์สังคมก็ไม่ควรเข้าไปก้าวก่ายเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น ซึ่งท่านได้แสดงความคิดเห็นในหลายโอกาสความว่า

...อยากจะขอสรรเสริญด้วยความจริงใจ หนังสือพิมพ์ไทยเรามีมารยาทเรื่องนี้ดีมาก หนังสือพิมพ์ฝรั่งรู้สึกวก้าวก่ายเข้าไปในชีวิตส่วนตัวของคุณคคลอย่างที่เราเรียกว่าเกินเหตุ เหลือเกิน โดยที่บุคคลเหล่านั้นไม่ใช่บุคคลสำคัญในบ้านเมือง ไม่มีหน้าที่ ไม่มีควมรับผิดชอบต่อบ้านเมืองอย่างไร เป็นบุคคลธรรมดา แต่ถ้าบังเอิญมีเหตุอะไรเกิดขึ้น เป็นต้นว่าน้องสาวถูกฆ่าตาย หรือเมียถูกพาหนี หรือไฟไหม้บ้าน หรือไม่ว่าจะเกิดอะไร หรือทำความดีเด่นอะไรมาหน่อยหนึ่ง หรือว่าจะไปทำอะไรผิดเข้า รู้สึกว่าคนที่ทำเช่นนั้นแล้ว จะไม่ได้รับความเคารพในเรื่องส่วนตัวอีกต่อไป เพราะหนังสือพิมพ์จะพยายามติดตามข่าวบุกรุกเข้าไปในบ้าน หรือในที่รโหฐาน ไม่ปล่อยให้เข้าแม้แต่พักผ่อน สัมภาษณ์เข้า เย็น กลางวัน และข่าวที่ลงก็รู้สึกว่าการผิดพลาดไม่ตรงกับความจริง อาจจะทำให้เกิดความเสียหายต่อชื่อเสียงของเขาได้... (คีตกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

...มีผู้อ่านสยามรัฐถามถึงความหมายของเสรีภาพ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ตอบว่า “เสรีภาพหมายถึงสภาพอันถูกปลดปล่อยจากการเหนี่ยวรั้งหรือควบคุมบางประการ กระทำให้บุคคลสามารถกระทำการต่าง ๆ ได้ตามใจ เมื่อการกระทำนั้นไม่เดือดร้อนต่อคนอื่นในสังคม เช่นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอันสุจริต ไม่เสียหายต่อชื่อเสียงส่วนตัวของผู้ใด... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2498, น. 5)

...จะเป็นประเพณีหรือมาจากไหนไม่ทราบส่วนมากจะเป็นคอลัมน์สังคมซึ่งมักจะชอบตอดเล็กตอดน้อยเกี่ยวกับส่วนตัวบุคคล หรือในทางการเมืองคอลัมน์เช่นนี้ถ้าไม่ค่าใครแล้ว มันไม่เป็นคอลัมน์ ไม่มีอะไรก็ต้องค่าให้ได้ทั้งหมดนี้ กระผมก็เห็นใจ เพราะเหตุว่าเรามักมีคติว่า หนังสือพิมพ์จะขายดีนั้นต้องรสเด็ดเผ็ดมัน กระผมเป็นห่วงว่าถ้าหนังสือพิมพ์เรายังคงอยู่ในเทคนิคแห่งกองบรรณาธิการอย่างนี้ การเขียนข่าว เขียนบทความ เรายังอยู่ในคติที่ว่าต้องทำให้ดินแดนเพื่อขายหนังสือพิมพ์ให้ได้มากแล้ว ต่อไปความเชื่อถือที่มีต่อหนังสือพิมพ์จะเสื่อมลง... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2524)

6.1.1.3 การนำเสนอข่าวด้วยความเป็นธรรม

ปกติการนำเสนอข่าวสารในหนังสือพิมพ์นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นข่าวที่ผู้อ่านผู้คนให้ความสนใจ เพื่อให้หนังสือพิมพ์ตนเองได้รับความนิยมาจากประชาชน หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการส่งสะท้อนประชาชนของประเทศ ซึ่งต้องยอมรับข่าวที่มีสีสัน ข่าวชาวบ้าน ข่าวการทุจริตของนักการเมืองผู้มีอำนาจ เป็นที่ถูกต้องกับประชาชน ดังนั้นการนำเสนอเรื่องราวหนังสือพิมพ์มักจะนำเสนอในช่วงที่มีสีสัน หากตอนใดขาดความน่าสนใจก็จะไม่นำเสนอข่าวสำหรับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ท่านให้ความสำคัญเป็นธรรมกับผู้ที่ถูกนำเสนอข่าว เช่น การถูกกล่าวหาว่าทำทุจริต แต่ต่อมาศาลตัดสินว่าไม่มีความผิดหรือยกฟ้อง หนังสือพิมพ์สยามรัฐจะต้องนำเสนอข่าวให้ครบถ้วนเพื่อประโยชน์ของผู้เสียหายทั้งนี้เพื่อความเป็นธรรม ดังที่กล่าวไว้ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ดังนี้

...เมื่อครั้งมีข่าว คุณภิญญา ช่วยปลอด รัฐมนตรีช่วยการกระทรวงพาณิชย์ในขณะนั้น ได้เซ็นใบอนุญาตให้นำเครื่องจักรกลบางอย่างเข้ามาได้ซึ่งเครื่องจักรกลเหล่านั้น ได้มีคนไปคัดแปลงให้เป็นตุ้มมาเล่นการพนัน เมื่ออ่านข่าวหนังสือพิมพ์แล้ว ก็ดูเหมือนว่าคุณภิญญาจะเป็นผู้ผิด ใช้อำนาจหน้าที่รัฐมนตรีเพื่อตนเอง บัดนี้ศาลสั่งยกฟ้องคดีนี้แล้ว แสดงให้เห็นว่าคุณภิญญาไม่มีความผิดในเรื่องนี้แต่อย่างใดเลย ข่าวนี้เป็นข่าวที่

หนังสือพิมพ์ลงทุกฉบับในขณะนั้น แต่พอมีข่าวว่าคุณกัญญาไม่ได้คิดแต่อย่างใดเลยเกิดขึ้น ก็เห็นมีหนังสือพิมพ์อยู่สองฉบับ คือ ไทยรัฐและเดลินิวส์ที่ลงข่าวนี้ไทยรัฐนั้นลงเฉพาะข่าว แต่เดลินิวส์อ่านแล้วเข้าใจว่าได้พยายามที่จะแก้ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับคุณกัญญาให้ในข่าวด้วย ซึ่งเป็นความเป็นธรรมของสื่อมวลชนเป็นอย่างยิ่ง... (ศีกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว., 2533, น. 5)

การเสนอข่าวด้วยความเป็นธรรม และการใช้เสรีภาพอย่างถูกต้อง จะสร้างความน่าเชื่อถือของหนังสือพิมพ์ต่อประชาชน ดังที่ท่านอภิปราย เรื่อง สถานภาพหนังสือพิมพ์ไทยในปัจจุบัน เมื่อ ธันวาคม 2524 ความว่า

...สถานภาพของหนังสือพิมพ์ทั่วไปจะอยู่ในระดับใดก็อยู่ที่คนอื่นว่าเขาจะเชื่อถือเราแค่ไหน ผมถือว่าการรักษาสถานภาพของหนังสือพิมพ์ให้อยู่ในระดับสูงอย่างแท้จริงนั้น ก็เห็นจะเป็นไปด้วยการที่หนังสือพิมพ์ทั้งปวงรักษาความเชื่อถือของตนไว้ในสายตาของผู้อ่าน และของประชาชนทั่วไป... (สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ, 2539, น. 234)

6.1.1.4 การขายข่าวในเรื่องที่ไม่เป็นความจริง การทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่

หนังสือพิมพ์ที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม คือการเขียนข่าวที่ไม่เป็นความจริง การทำเรื่องที่ไม่สมควรเป็นข่าว การสร้างข่าวจากรื่องเล็กให้ดูเป็นเรื่องใหญ่ เพื่อเป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์หรือสร้างให้สังคมมาสนใจในเรื่องที่ไม่เป็นเรื่อง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของตนในการที่จะมีโอกาสนำเสนอข่าวสารได้ต่อเนื่อง และส่งผลให้หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นขายดีขึ้น ดังที่ ม.ร.ว. ศีกฤทธิ ปราโมช กล่าวไว้ความว่า

...เมื่อมีเหตุการณ์อันใดที่เกี่ยวกับการทหาร หรือแม้แต่ว่าเกี่ยวกับการป้องกันประเทศตามปกติ หนังสือพิมพ์บางชนิดก็มักจะอนุโลมเข้าไปเป็นข่าวสงคราม มีการเขียนข่าวและพาดหัวให้ความตื่นเต้นประจวบที่สงครามได้เกิดขึ้นแล้วหรือกำลังจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ เป็นต้นว่า รัฐบาลส่งทหารราว ๆ 150 คน ไปชายแดนเพื่อระงับเหตุการณ์เล็กน้อย อันอาจไม่มีขึ้นก็ได้ แต่เป็นการระมัดระวังตามปกติ หนังสือพิมพ์บางฉบับก็อาจจะจับไปเขียนให้ตื่นเต้นเป็นข่าวสงคราม พาดหัวตัวโต ๆ ว่า “กำลังแสนยานุภาพออกประชิดชายแดนแล้ว!” การเขียนข่าวและพาดหัวข่าวเช่นนี้ย่อมเรียกร้องความสนใจจากผู้อ่านทำให้

หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นขายได้ดีกว่าปกติ แต่ธรรมชาติแห่งหนังสือพิมพ์ต้องสูญเสียไปในการนี้หรือไม่ก็พอจะมองเห็นกันได้โดยไม่ต้องอธิบาย... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

6.1.1.5 ความเป็นกลางในการเสนอข่าวสารเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

หนังสือพิมพ์นอกจากการให้ข่าวสารกับประชาชนแล้ว หนังสือพิมพ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมคือประเทศชาติ ในการทำหน้าที่คัดสรรข่าวสารที่เป็นประโยชน์ หรือเรื่องที่ประชาชนควรรู้และจำเป็นต้องรู้ เช่นประชาชนควรจะต้องรับรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของรัฐบาลว่าได้ดำเนินโครงการนโยบาย เพื่อประโยชน์อย่างไรบ้างและประชาชนจะได้รับสิทธิ และประโยชน์ในโครงการนั้นอย่างไร รวมถึงประชาชนควรรับทราบพฤติกรรมของผู้บริหารประเทศว่าดีงามหรือเลวร้ายเพียงใด ดังนั้นหนังสือพิมพ์ต้องเป็นพวกประชาชน ไม่ใช่พวกรัฐบาล ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ได้กล่าวถึงในเรื่องดังกล่าวว่า

...สิทธินี้เป็นสิทธิที่สำคัญเหลือเกิน ถ้าว่าประชาชนหมดสิทธินี้แล้วโดยที่หนังสือพิมพ์ไม่รักษาสีตนั้นไว้ จะว่าด้วยเหตุใด ๆ ก็ดี ก็จะต้องด้วยถูกรัฐบาลข่มเหงรังแกจนไม่กล้าก็ดี หรือหนังสือพิมพ์เกิดไปเป็นแฟนกับรัฐบาลเสียจนไม่เสนอข่าวที่จะเป็นภัยต่อรัฐบาลก็ดี ประชาชนลำบากทั้งนั้น... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

...หนังสือพิมพ์นั้น ถ้าหากว่ากลมเกลียวเป็นพวกเดียวกันกับรัฐบาลขึ้นมาเมื่อไหร่แล้วชาวบ้านก็แย่ เพราะหนังสือพิมพ์เป็นผู้ที่รับมอบสิทธิของประชาชนตั้งแต่สมัยโบราณลงมาคือสิทธิที่จะเข้าถึงผู้ปกครองแผ่นดินและแสดงความคิดเห็นของตนให้ปรากฏได้... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

สิ่งที่สำคัญในการนำเสนอข่าวอย่างเป็นกลาง คือการที่หนังสือพิมพ์ต้องไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐบาล นายทุน ที่เข้ามาครอบครองสื่ออย่างเด็ดขาด

...หนังสือพิมพ์ต้องไม่ตกอยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของรัฐบาลอย่างเด็ดขาด นอกจากอำนาจที่เขามาตามกฎหมาย ทั้งนี้ผมไม่ได้หมายความว่าหนังสือพิมพ์จะต้องไม่ยอมร่วมมือกับรัฐบาลในทุกกรณี ความจริงเราก็ต้องถือว่ารัฐบาลก็เป็นคนเหมือนกัน ถ้ารัฐบาลมีเรื่องที่จะแถลงแก่ประชาชนส่งมาให้หนังสือพิมพ์ก็ควรจะลงให้เช่นเดียวกัน ลงไว้ในฐานะที่เราเป็นกลาง... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

6.1.1.6 ความยุติธรรมในการนำเสนอข่าว

การเสนอข่าวด้วยความยุติธรรมของหนังสือพิมพ์คือการเสนอข่าวให้รอบด้าน ทั้งด้านดีและด้านไม่ดี เพื่อให้ผู้อ่านได้วิเคราะห์ข่าวอย่างมีสติ หนังสือพิมพ์ที่จะนำเสนอข่าวในทุกมุมมองหรือนำเสนอข่าวด้วยความยุติธรรม ทำได้ยากถ้าหนังสือพิมพ์ขาดเสรีภาพในการนำเสนอข่าว โดยเฉพาะถูกควบคุมโดยรัฐบาล ดังที่ท่านแสดงความคิดเห็นไว้ ดังนี้

...ใครอยากใหหนังสือพิมพ์ขายดี ก็ต้องหาข่าวร้ายมาลงมากที่สุดหากใครคิดทำเช่นนั้นจริง ผมก็ออกจะเห็นใจ แต่ผมเองนั้นรับไม่ได้เพราะถ้ารับหลักการนั้นแล้ว ก็เท่ากับตีราคาอาชีพหนังสือพิมพ์เท่าสับหรือ ถึงแม้ปฏิเสธความจริงข้างต้นไม่ได้ แต่สิ่งที่พึงกระทำก็คือ ต้องถือว่าในโลกนี้มีทั้งข่าวดีข่าวร้าย เพราะฉะนั้นผมจึงเห็นว่า หนังสือพิมพ์ที่เสนอแต่ข่าวร้ายไปหมด ไม่ได้เสนอความจริงให้แก่ผู้อ่าน หรือเสนอแต่ข่าวดีไปหมดก็ไม่ได้เสนอความจริงต่อผู้อ่านเช่นเดียวกัน... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511ง)

6.1.2 ความรับผิดชอบในการปฏิบัติตามกฎหมาย

นอกจากความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมคือการเสนอข่าวที่เป็นความจริง เพียงตรง ไม่บิดเบือนทั้งเจตนาหรือไม่ก็ตาม ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคมโดยรวมแล้ว หนังสือพิมพ์ย่อมต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองในการปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่อ้างเสรีภาพจนเกินขอบเขต ต้องระมัดระวังไม่ให้เสรีภาพตนเองไปกระทบกับสิทธิของผู้อื่น ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ปาฐกถาที่สำนักฝึกอบรมครูสามพระยา ดังนี้

...คนหนังสือพิมพ์ จะรักษาธรรมะแห่งหนังสือพิมพ์ไว้ได้เพียงไรนั้นอยู่ที่เสรีภาพ ถ้าหากว่าคนหนังสือพิมพ์นั้นเป็นตัวของตัวเองอยู่ได้แล้ว เสรีภาพนั้นก็คงจะยังมีอยู่แต่อาจมีอิทธิพลบางอย่างมาจำกัดเสรีภาพของคนหนังสือพิมพ์ลงไป อิทธิพลที่พูดถึงนี้ไม่ได้หมายถึงกฎหมายบ้านเมืองอันว่าด้วยการพิมพ์การโฆษณาเพราะเสรีภาพของคนทุกคนนั้นจำกัดอยู่ภายในขอบเขตแห่งกฎหมาย ไม่มีผู้ใดที่จะมีเสรีภาพโดยสมบูรณ์ได้ หนังสือพิมพ์จึงจำเป็นต้องมีเสรีภาพอยู่ภายในขอบเขตแห่งกฎหมายเช่นเดียวกัน... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2497ก)

กฎหมายอาจจำกัดเสรีภาพในบางประเด็นได้ แต่นักหนังสือพิมพ์ต้องมีเสรีภาพในการที่จะเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นเสรีภาพปรากฏอยู่ในจิตใจของนักหนังสือพิมพ์

...การใช้อำนาจกฎหมายในการจำกัดเสรีภาพนั้น จะมากน้อยเพียงใดแล้วแต่ภาวะต่าง ๆ ของแต่ละประเทศ แต่เสรีภาพนั้น ปรากฏอยู่ในจิตใจของบุคคล หากบุคคลโดยเฉพาะคนทำหนังสือพิมพ์มีเสรีภาพอยู่ในตนเอง คือ เสรีภาพที่จะเป็นตัวของตัวเองโดยแท้จริงแล้ว ก็ยังรักษาระยะแห่งหนังสือพิมพ์ไว้ได้... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2497ก)

นอกจากการปฏิบัติตามแนวทางการใช้เสรีภาพภายใต้กฎหมายแล้ว หนังสือพิมพ์ต้องมีเครื่องกำกับจริยธรรมอีกอย่างหนึ่ง คือการปฏิบัติตามจารีตประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมด้วย เนื่องจากกฎหมายไม่สามารถบังคับให้หนังสือพิมพ์สามารถปฏิบัติตามกฎหมายได้ในทุกกรณี ซึ่งอีกนัยหนึ่งคือหนังสือพิมพ์ต้องปฏิบัติตามกฎสังคมด้วย ดังที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ในสยามรัฐ ดังนี้

...มีผู้อ่านสยามรัฐถาม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ว่า อยากตั้งชื่อตัวเองว่า “หมา” แต่ทางราชการไม่ยอม จะเรียกถูกตัดเสรีภาพได้ไหม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ตอบว่า “ชื่อ หมา ก็ไม่เป็นสิริมงคลอะไรเลย การส่งเสริมเสรีภาพเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่ควรกระทำก็จริง แต่ขณะเดียวกัน รัฐบาลต้องแนะนำราษฎรให้ปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ควรเหมือนกัน ไซ้ว่ามีเสรีภาพแล้ว จะปล่อยตามใจกันหมด... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2497ข)

...มีผู้อ่านสยามรัฐถามถึงความหมายของเสรีภาพ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ตอบว่า “เสรีภาพหมายถึงสภาพอันถูกปลดปล่อยจากการเหนี่ยวรั้งหรือควบคุมบางประการ กระทำให้บุคคลสามารถกระทำการต่าง ๆ ได้ตามใจ เมื่อการกระทำนั้นไม่เดือดร้อนต่อคนอื่นในสังคม เช่นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอันสุจริต ไม่เสียหายต่อชื่อเสียงส่วนตัวของผู้ใด... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2498, น. 5)

6.1.3 ความรับผิดชอบต่อวิชาชีพหนังสือพิมพ์

นอกจากความรับผิดชอบตามกฎหมาย หรือประเพณีแล้ว หนังสือพิมพ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อวิชาชีพหนังสือพิมพ์ด้วย ซึ่งปกติอาชีพหนังสือพิมพ์มักจะถูกคุกคาม หรืออิทธิพลที่

มุ่งหวังที่ต้องการเข้ามาครอบงำ หนังสือพิมพ์ ด้วยวิธีการต่างๆ นาๆ ตั้งแต่การบีบบังคับให้เป็นพวก รัฐบาล ด้วยการซื้อตัวผู้เขียน ทั้งนี้ต้องการเพียงเพื่อให้เสนอข่าวที่เป็นคุณกับรัฐบาล หรือเสนอข่าว ตามความต้องการของนายทุน ดังนั้นนักหนังสือพิมพ์ บรรณาธิการและเจ้าของหนังสือพิมพ์ ต้อง รับผิดชอบต่อวิชาชีพของหนังสือพิมพ์โดยการเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรงแม้ว่าจะโดนกดดันมาก เพียงไรก็ตาม ทั้งนี้ต้องดำรงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือกับประชาชนดังคำกล่าวในการปาฐกถา ความว่า

...รัฐบาลหลายชุดไม่ว่าอยู่ในประเทศไทยหรือประเทศอื่นทั่วไปพยายามที่จะแผ่อำนาจ หรืออิทธิพลเข้าครอบงำหนังสือพิมพ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ออกหนังสือพิมพ์เอง ซื้อ นักหนังสือพิมพ์ และนักข่าวให้เป็นพวกพ้องของตน หรือใช้อำนาจตามกฎหมาย เพื่อจะ ควบคุมหนังสือพิมพ์ให้เกรงกลัว... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

...เสียงของหนังสือพิมพ์ย่อมเป็นของสำคัญสำหรับนักการเมือง นักการเมืองชั้นรอง ๆ ที่ ไม่มีความสำคัญอาจจะพอใจเพียงได้ปรากฏข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ เพราะชื่อที่ปรากฏ ในหน้าหนังสือพิมพ์นั้นย่อมเตือนใจมหาชนไม่ให้ลืมตน การที่มีคนรู้จักมากได้ยิน ชื่อเสียงบ่อยๆนั้นย่อมจะมีประโยชน์สำหรับการเลือกตั้งโดยไม่มีปัญหา จึงปรากฏว่า นักการเมืองบางคนยินดีที่จะปรากฏข่าวเป็นนิศย์ ไม่ว่าข่าวนั้นจะเป็นข่าวดีหรือเป็นข่าว ร้ายขอให้เป็นข่าวเป็นพอ บุคคลประเภทนี้ไม่เป็นปัญหาสำหรับหนังสือพิมพ์เพราะถ้า หนังสือพิมพ์ไม่เสนอข่าวให้ก็จะสิ้นฤทธิ์ไปเอง แต่นักการเมืองที่มีความสำคัญย่อม ต้องการให้หนังสือพิมพ์ชมมากกว่าตำหนิ บุคคลพวกนี้พยายามระงับคำตำหนิเสีย ให้ คงเหลือแต่คำสรรเสริญ วิธีที่จะบรรลุผลเช่นนี้ได้โดยอำนาจเงินเข้าปิดปาก ซื้อคน หนังสือพิมพ์บางคนหรือเป็นฉบับไป หรือออกหนังสือพิมพ์เองเพื่อหาความนิยมให้แก่ ตน... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2497ก)

สิ่งที่เป็นอันตรายต่อวิชาชีพหนังสือพิมพ์ นอกจากอำนาจรัฐ และอำนาจเงินจาก นักการเมืองแล้ว สิ่งที่สร้างอันตรายได้อย่างแนบเนียนคืออำนาจจากเจ้าของหนังสือพิมพ์ หรือ อำนาจจากเจ้าของทุนในการดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์ ซึ่งอาจทำให้การเสนอข่าวที่บิดเบือนและ เป็นอันตรายต่อวิชาชีพและความน่าเชื่อถือ ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ว่า

...หนังสือพิมพ์เป็นอุตสาหกรรมใหญ่ อย่างหนึ่งต้องการอุปกรณ์พิเศษและทุนรอน หมุนเวียนจำนวนมากแต่ตามข้อเท็จจริงที่ไม่น่าจะเป็นแต่ก็เป็นอยู่นั่นคือ คนหนังสือพิมพ์

แต่ ๆ นั่นก็ไม่มีทุนรอนพอที่จะรวมกันออกหนังสือพิมพ์ขึ้นได้ จำเป็นต้องอาศัยทุนของคนอื่นดำเนินการหาผลประโยชน์กำไรให้แก่เจ้าของทุน ฉะนั้น ผู้ที่เข้ามาเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์จำเป็นต้องเป็นนายทุนซึ่งอาจเป็นเอกชนคนเดียวหรือมาในรูปของบริษัทจำกัด เจ้าของหนังสือพิมพ์ในรูปนี้ย่อมมีอิทธิพลไม่น้อยไปกว่าเจ้าของหนังสือพิมพ์ที่เป็นนักการเมือง หรือพรรคการเมือง อาจใช้หนังสือพิมพ์ที่ตนเป็นเจ้าของนั้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของหมู่คณะ... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2497ก)

...คนสำคัญที่สุดที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ได้ก็คือเจ้าของ เราจะเขียน เรา จะพิมพ์อะไร ถ้าเจ้าของไม่ให้เขียน ไม่ให้พิมพ์ เขาจะทำอะไรก็เงินของเขา อย่างดีเราก็ได้ แต่ออกจากโรงพิมพ์ แต่เรื่องที่เราตั้งใจจะเขียนมันไม่ได้พิมพ์เท่านั้นเอง... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

นอกจากอำนาจรัฐ อำนาจทุนแล้ว หนังสือพิมพ์จะอยู่ได้ต้องได้รับความนิยมนจากประชาชนจึงทำให้หนังสือพิมพ์มีรายได้จากการโฆษณา ดังนั้นถ้าหนังสือพิมพ์ได้เงินจากการโฆษณาจากใครอาจทำให้บุคคลผู้นั้นหรือบริษัทที่ซื้อโฆษณามีอำนาจเหนือหนังสือพิมพ์ได้ เรียกว่าเป็นประโยชน์ทับซ้อน ซึ่งประเด็นนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ว่า

...หนังสือพิมพ์ที่จะอยู่ได้ดำเนินธุรกิจไปได้ ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ต้องลงทุนลงรอนมากขึ้น มันก็ไม่ไช้มาจากผู้อ่านเท่านั้น รายได้หนังสือพิมพ์ก็ถูกจำกัดจากผู้แจ้งความนั่นเอง เราเขียนข่าวไปกระทบกระเทือนบริษัทที่เขาแจ้งความหรือไปกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของเขา เขาก็โกรธเอา เขาอาจจะถอนแจ้งความแล้วมันก็ไปกระทบถึงเจ้าของหนังสือพิมพ์แล้วในที่สุดจะมันก็ต้องระมัดระวังปากคำกันอยู่นั่นเอง... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2511จ)

6.2 แนวทางการดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมหนังสือพิมพ์

ความรับผิดชอบของหนังสือพิมพ์ต่อสังคม ต่อกฎระเบียบและต่อวิชาชีพของตนเองเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นคุณธรรมและจริยธรรมที่หนังสือพิมพ์ต้องปฏิบัติ ซึ่งทำให้หนังสือพิมพ์ปฏิบัติตามหน้าที่สื่อสารมวลชนได้อย่างถูกต้องตามที่สังคมต้องการ หากหนังสือพิมพ์ไม่รักษาคุณธรรมและจริยธรรมของหนังสือพิมพ์แล้ว จะทำให้สังคมขาดความสมดุลเกิดความ

วุ่นวายได้ในสังคม เรื่องผิดจะกลายเป็นถูก เรื่องถูกจะกลายเป็นผิด เรื่องเล็กจะกลายเป็นเรื่องใหญ่ สังคมจะมีการรับรู้ที่ผิดไปท้ายที่สุด หนังสือพิมพ์ก็จะขาดความน่าเชื่อถือในสังคม ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แนะนำแนวทางในการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมของหนังสือพิมพ์ ดังนี้

6.2.1 ห้ามหนังสือพิมพ์รับเงินทุนจากนักการเมืองหรือรัฐบาลเพื่อประกอบธุรกิจ หนังสือพิมพ์

6.2.2 ต้องทำให้หนังสือพิมพ์ที่ได้รับความนิยมชมชอบจากประชาชน จะทำให้หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพและไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนายทุน เมื่อประชาชนนิยมทำให้หนังสือพิมพ์มีรายได้มากตามไปด้วย

6.2.3 ความซื่อสัตย์ต่อประชาชนผู้อ่าน ทำหน้าที่ด้วยความสุจริต หนังสือพิมพ์จะได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

แนวทางของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในการดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมของหนังสือพิมพ์ไว้ได้ หนังสือพิมพ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม กฎหมาย จารีตประเพณี และต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง นักหนังสือพิมพ์ทราบดีและต้องยึดหลักของความเป็นจริง ว่าทุนเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจ เสรีภาพและการปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองต้องเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตาม หากไม่ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองแล้วหนังสือพิมพ์ต้องถูกสั่งปิด อาจทำให้พนักงานเดือนร้อนและขาดโอกาสในการทำหน้าที่นักหนังสือพิมพ์ ดังนั้นแนวทางการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมที่ท่านให้ความสำคัญมากที่สุดคือ หนังสือพิมพ์ต้องไม่รับทุน จากนักการเมืองหรือรัฐบาล สิ่งที่จะทำให้หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพในการปฏิบัติตามกรอบจริยธรรมที่ควรจะเป็น คือการทำให้หนังสือพิมพ์ได้รับความนิยมจากประชาชน ซึ่งจะทำให้ผู้มีอำนาจเกรงใจ หากจะสั่งปิดหรือต้องการเข้ามาควบคุมหนังสือพิมพ์นั้น

จึงกล่าวสรุปแนวความคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในบทบาทของนักหนังสือพิมพ์ได้ว่า หนังสือพิมพ์มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชนผู้อ่าน หนังสือพิมพ์เป็นอย่างมาก หนังสือพิมพ์มีหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้ กับประชาชน หากนักหนังสือพิมพ์ไม่มีคุณธรรมกำกับก็จะสร้างวุ่นวายในสังคมได้ ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมที่นักหนังสือพิมพ์ต้องมีในทัศนะของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช คือการเสนอข่าวสารบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือชาติมากกว่าความอยู่รอดของธุรกิจตนเองคือหนังสือพิมพ์ ดังนั้นหนังสือพิมพ์ต้องเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรง เป็นธรรม เคารพสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น รวมทั้งการเคารพกฎหมาย ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของบ้านเมือง อย่าย่ำเหยียบเสรีภาพ

ของหนังสือพิมพ์ไปกระทบสิทธิของผู้อื่น หนังสือพิมพ์ต้องเคารพในวิชาชีพ ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้ อำนาจของทุนและการเมือง ที่สำคัญนอกจากคุณธรรมจริยธรรมที่ต้องมีอยู่แล้ว หนังสือพิมพ์ต้อง ยึดถือและดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมของหนังสือพิมพ์ให้ดำรงอยู่ตลอดไป

6.3 อิทธิพลความคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

การศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านหนังสือพิมพ์ สยามรัฐ ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ในห้วงเวลาที่ประเทศถูกปกครองด้วยเผด็จการทหารมีอำนาจ กฎหมายล้นฟ้า สามารถควบคุมและสั่งปิดหนังสือพิมพ์ได้อย่างรวดเร็ว ถึงแม้ในห้วงเวลาดังกล่าว หนังสือพิมพ์ได้ถูกทางรัฐบาลปิดไปกว่า 10 ฉบับ แต่เพราะเหตุใดหนังสือพิมพ์สยามรัฐถึงดำรงอยู่ ได้โดยไม่ถูกสั่งปิด โดยเฉพาะในห้วงที่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรง ตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี ระหว่างปี พ.ศ.2502 ถึง 2516 โดยการศึกษาแนวความคิดของ ม.ร.ว.คึก ฤทธิ์ ปราโมช ผ่านงานเขียนในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ งานหนังสือที่ท่านแต่ง การปาฐกถา และการ สัมภาษณ์นักการเมือง นักวิชาการ นักหนังสือพิมพ์และบุคคลที่ใกล้ชิด โดยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การเมือง หน้าทีของสื่อสารมวลชน ซึ่งสามารถสรุปอิทธิพลความคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับการ ดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐดังนี้

6.3.1 แนวความคิด ทศนคติ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของ หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในช่วงเผด็จการทหารพ.ศ.2502-2516

หนังสือพิมพ์สยามรัฐเป็นหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความนิยมอย่างมากในยุคนั้น สิ่งที่ทำให้ สยามรัฐได้รับความนิยม คือหนังสือพิมพ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเสนอข่าวด้วยความชัดเจน สำนวน โวหาร ถ้อยคำที่น่าสนใจ วิธีการเขียนข่าวแบบตรงไปตรงมา ไม่เชิษฐ์หรือให้ร้ายฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่ใส่สีตีเส้นให้กับข่าว ไม่มีการใช้พาดหัวโต ๆ ที่มีแต่ข้อความเรียกร้องความสนใจ รายงานตามความ เป็นจริง ซึ่งเป็นแนวทางการทำข่าวที่ท่านเป็นผู้กำหนด จนทำให้สยามรัฐเป็นหนังสือพิมพ์ที่มี อิทธิพลต่อความคิดความอ่านของประชาชน ในห้วงดังกล่าวสื่อหนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่เข้าถึง ประชาชนได้มากที่สุด เป็นสื่อที่รัฐบาลต้องฟังเสียงและต้องการเข้ามาควบคุมการเสนอข่าวเพื่อ ประโยชน์ต่อรัฐบาล หรือปิดกั้นการเสนอข่าวสารถ้าเป็นภัยกับรัฐบาล สยามรัฐผ่านห้วงเวลา ดังกล่าวมาได้โดยปราศจากการปิดกั้น และดำรงอยู่โดยไม่ถูกสั่งปิดหนังสือพิมพ์จากรัฐบาลเลย ซึ่ง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายทุน เป็นเจ้าของ เป็นผู้อำนวยการ เป็นนักเขียน เป็นทุกอย่างของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ที่มีส่วนสำคัญต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ดังนี้

6.3.1.1 ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่เยาว์วัย ชื่อคึกฤทธิ์ ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ จากสมเด็จพระพันปีหลวงตั้งชื่อให้ ท่านใช้ชีวิตเติบโตจากในรั้วในวังและได้รับการสั่งสอนจากบิดาซึ่งรับราชการทหารอยู่เสมอบอกว่า ให้ท่านจงรักภักดีสำนึกในบุญคุณของสถาบันพระมหากษัตริย์ สิ่งที่ยืนยันได้คือการแสดงออกผ่านงานหนังสือ รวมถึงการที่ท่านได้ตั้งใจที่อุปสมบทถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อเดือนเมษายน 2493 ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งยืนยันได้จาก ม.ล.รองฤทธิ์ ปราโมช บุตรชายที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ช่วงที่ท่านต้องเข้ารับการผ่าตัดหัวใจ ว่า “พอจะนึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอยู่ตลอดเวลาแล้วอยากกลับมาสนองพระเดชพระคุณ เพราะฉะนั้นสิ่งนี้ที่ทำให้พ่อไม่ตาย และมีกำลังใจผ่านการผ่าตัด 7 ชั่วโมงมาได้” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 44) รวมถึงการเขียนหนังสือเพื่อปกป้องและเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเห็นได้ชัดหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร ซึ่งงานเขียนชิ้นสำคัญคือ นวนิยายสี่แผ่นดิน มีเนื้อหาอิงประวัติศาสตร์ไทยในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 โดยเขียนเป็นตอน ๆ ลงหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ระหว่างปี 2494-2495 เพื่อเผยแพร่แนวความคิดกษัตริย์นิยมต่อต้านการขยายตัวของฝ่ายซ้ายและปัญญาชนหัวก้าวหน้า

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะยอมรับผู้นำที่จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และแสดงจุดยืนทางการเมืองเป็นปฏิปักษ์กับคณะราษฎรมาตลอด ประเด็นสำคัญนี้สามารถดูได้จากการแสดงความเห็นที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ระหว่าง จอมพล ป. พิบูลสงคราม กรณีที่ท่านตำหนิ จอมพล ป. อย่างรุนแรงว่าไม่จงรักภักดี ส่วนจอมพลสฤษดิ์ ถ้อยที่ถ้อยอาศัยเนื่องจาก เหตุทุนสถาบันพระมหากษัตริย์ ถึงแม้จะมี ปว.17 ยกเลิกรัฐธรรมนูญ ห้ามตั้งพรรคการเมือง คும்ขังนักการเมือง นักหนังสือพิมพ์และฝ่ายค้านจำนวนมาก แต่กระนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะไม่เคยยอมรับระบอบเผด็จการ ซึ่งลดทอนโอกาสของประชาชนที่จะเข้าถึงประชาธิปไตย แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ไม่ใช่ นักต่อสู้ประเภทแมงเม่าบินเข้ากองไฟ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 56)

ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นจุดเด่นของท่าน ซึ่งนอกจากประวัติชีวิตของท่านที่มีความเกี่ยวพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว ในสยามรัฐหน้า 5 ซึ่งเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนความคิดของท่านได้ต่อกย้ำแนวความคิดทางด้านกษัตริย์นิยมอย่าง

ชัดเจน ดังงานเขียนในสยามรัฐ หน้า 5 ที่ได้กล่าวถึง พระภิกษุพระยานนรรัตนราชมานิต ได้
 มรณภาพที่วัดเทพศิรินทร์ ในวันที่ 8 มกราคม 2514 ความว่า “ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าคุณนรรัตนได้อุปสมบทหน้าพระเพลิง อย่างที่สามัญชน
 เรียกว่าบวชน้ำไฟ และท่านได้ครองสมณเพศตลอดมาจนถึงมรณภาพ ความจริงเมื่อเสด็จสวรรคต
 นั้น เจ้าคุณนรรัตนมีทั้งฐานะ ทรัพย์ และโอกาสที่จะหาความเจริญทางโลกต่อไปอย่างพร้อมมูล
 ในทางชีวิตครอบครัวท่านมีคู่หมั้นอยู่แล้ว แต่ท่านได้สละสิ่งนี้ทั้งหมดออกอุโบสถ และอยู่ในสมณะ
 เภศตลอดชีวิตเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระคุณแก่ท่าน
 นับว่าเป็นตัวอย่างแห่งความกตัญญูที่ควรจารึกไว้” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2514, น. 5) ภาษาใน
 งานเขียน ได้แสดงให้เห็นถึงการยกย่องเชิดชูผู้ที่มีความจงรักภักดีเป็นอันมาก

ระดับความรุนแรงเข้มข้นในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์นั้น
 ขึ้นกับบุคคลมากกว่าหลักการ เช่น พฤติกรรมของจอมพลสฤษดิ์ซึ่งเป็นเผด็จการมากกว่าจอมพล ป.
 ลีตรอนสิทธิเสรีภาพหนังสือพิมพ์มากกว่า แต่เนื่องจากเป็นบุคคลที่ชื่นชม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
 จึงไม่โจมตีเท่าใดนัก จุดยืนตรงนี้พอจะเห็นได้ตั้งแต่คราวที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ตอบปัญหาผู้อ่านสยามรัฐ
 ในช่วงที่กำลังขับไล่รัฐบาลจอมพล ป. หลังกรณีเลือกตั้งสกปรก “ระบอบอะไร ๆ จะเป็นเขาก็ตาม
 ชัยก็ตาม สีขาวสีแดง หรือสีอะไรก็ตาม มันขึ้นอยู่กับตัวคนทั้งนั้น หากตัวคนนั้นดี คือชื่อสัตย์สุจริต
 มีอุดมคติและใช้ลัทธิตนเชื่อถือ เพื่อประโยชน์แก่คนทั้งปวงแล้ว ผมก็นับถือและพร้อมจะยกย่อง”
 (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2500, น. 5)

ความเป็นผู้จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ร่วมกับการมีบทบาทสำคัญ
 ต่อด้านเชิงเหตุผลกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ และทำงานหนักมากเพื่อรักษาไว้ซึ่งการปกครองในระบอบ
 ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อาจเรียกได้ว่าเป็นเกราะป้องกันอย่างดีจากผู้นำ
 ทหารในช่วงนั้น เนื่องจากมีแนวคิดที่สอดคล้องกัน อีกทั้งทหารก็เป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อสถาบัน
 พระมหากษัตริย์เช่นเดียวกัน และสิ่งที่ท่านได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ ก็ทำให้เกิดความ
 เกรงใจกัน ประกอบกับในรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งมีความเด็ดขาดและความจงรักภักดีต่อ
 สถาบันพระมหากษัตริย์ จึงอาจทำให้ท่านไม่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างเผ็ดร้อนรุนแรงเหมือนใน
 สมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ถึงขั้นเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาล ถึงขั้นต้องสั่งปิดหรือเข้ามาควบคุมโดย
 โกลัซิค ซึ่งในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร เช่นเดียวกัน การทำงานปกป้องสถาบันอย่าง
 ยาวนาน ปกป้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

6.3.1.2 ความมีศิลปะในการอยู่รอด

ความสำคัญอีกสิ่งหนึ่งคือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง รวมถึงมีความสามารถพิเศษด้านการใช้ภาษา ท่านเป็นผู้มีพรสวรรค์ในการเขียนหนังสือมาก สามารถเขียนได้ทุกเรื่องตลอดเวลา ทุกสถานการณ์ งานเขียนของท่านจึงมีมากมายหลายรูปแบบ ให้ความแปลกใหม่สิ่งสำคัญคือท่านมีศิลปะในการนำเสนอข่าว หรือการแสดงออกทางอ้อมผ่านการเสียดสี ประชดประชัน ซึ่งสมัยรัฐบาล จอมพล.ป. พิบูลสงคราม เต็มไปด้วยการปฏิบัติรัฐประหาร หลังเกิดกบฏแมนฮัตตันในปี พ.ศ. 2494 พยายามรัฐประหารแต่ไม่สำเร็จ หลังเหตุการณ์ดังกล่าวรัฐบาลได้ประกาศ งดอัยการศึก เช่นเซอร์หนังสือพิมพ์ทุกฉบับ แม้สยามรัฐเองก็ไม่เว้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ไม่เห็นด้วยมีความรู้สึกต่อต้าน แต่วิธีการในการแสดงออกในการต่อสู้กับรัฐบาลและการควบคุมอย่างเข้มงวด ได้ใช้วิธีการตอบโต้รัฐบาลด้วยวิธีการเสนอข่าวประเภทอารมณ์ขัน ไร้สาระไปวัน ๆ กระแทกกระเทียบเปรียบเปรย ประชดรัฐบาล การเขียนข่าวในทำนองนี้เป็นไปอยู่ร่วม 2 เดือน ในที่สุดสถานการณ์ก็กลับเข้าสู่เหตุการณ์ปกติ รัฐบาลยอมเลิกกวดอัยการศึก สยามรัฐกลับมาเขียนในรูปแบบปกติ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นปัญญาชนที่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายการกระทำของตนเองได้เสมอ ขึ้นกับสถานการณ์ทางการเมืองหรือบริบทในห้วงเวลานั้นจะเป็นอย่างไร ซึ่งเหตุผลอาจจะแตกต่างจากเหตุผลเดิมที่ได้เคยแสดงความคิดเห็น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พยายามไม่วิพากษ์วิจารณ์ โครงสร้างทางสังคม แต่จะวิจารณ์เฉพาะตัวบุคคล คณะบุคคล เพราะถ้าทราบใด โครงสร้างทางสังคม การเมืองการปกครอง ยังดำรงไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ เขาจะหลีกเลี่ยงที่จะวิจารณ์ แต่ถ้าวิพากษ์สังคม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จะมีศิลปะในการใช้โวหาร ถ้อยคำ เพื่อไม่ให้เกิดการเผชิญหน้ามากเกินไป

6.3.1.3 ความเข้าใจงานด้านการเมือง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีประสบการณ์ทางด้านการเมืองที่หลากหลายเนื่องจากท่านจบการศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์จากต่างประเทศ นอกจากเรียนรู้ทางด้านเศรษฐกิจมาแล้ว อาจเรียกว่าได้เรียนรู้ถึงการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ที่ท่านไปศึกษาจึงทำให้ท่านได้รับมอบหมายในตำแหน่งสำคัญ โดยการแต่งตั้งของรัฐบาล ในช่วงที่มีการควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มงวดในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ รัฐบาลจอมพลถนอม ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นวุฒิสมาชิก ตามรัฐธรรมนูญฉบับ 2511 และเมื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ท่านถูกแต่งตั้งจากจอมพลถนอม ให้เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ การ

ที่ท่านได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลให้ทำงานให้รัฐบาล จึงทำให้เกิดภาพของความเกรงใจระหว่างรัฐบาล และม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งมีอิทธิพลทางหนึ่งคือการเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ จึงทำให้รัฐบาลคงไม่อยากจะทำอะไรรุนแรงระหว่างกันถึงขั้นสั่งปิดหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว หนังสือพิมพ์สยามรัฐได้หลีกเลี่ยงที่จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงในห้วงนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไปเน้นการทำงานในส่วนของศิลปวัฒนธรรมมากกว่า

6.3.1.4 ความเข้าใจในธุรกิจหนังสือพิมพ์

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นต้นมา นอกจากการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงแล้ว สภาพเศรษฐกิจก็มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตยประเทศไทยปรับระบบเศรษฐกิจจากระบบมูลนาย มาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ให้อิสระในการประกอบธุรกิจกับประชาชนทั่วไปจากระบบเดิมจำกัดเฉพาะระดับขุนนาง หนังสือพิมพ์ก็เป็นธุรกิจที่ต้องพึ่งแหล่งทุนในการประกอบธุรกิจ สยามรัฐมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นทั้งนายทุน และเจ้าของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ การดำรงอยู่ในห้วงเผด็จการทหารนอกจากต้องระมัดระวังอำนาจจากรัฐบาลแล้ว ในแง่การตลาดหนังสือพิมพ์ต้องได้รับความนิยมจากประชาชน ด้วยซึ่งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างมากถึงขนาดที่มีการรวบรวมบทความที่ท่านเขียนรายวัน รวบรวมเป็นรูปเล่มเพื่อจัดจำหน่าย ซึ่งต้องยอมรับกันว่าที่หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ได้รับความนิยมเนื่องจากประชาชนชื่นชอบรูปแบบ วิธีการเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เมื่อการตลาดเข้มแข็งสยามรัฐยอมดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ผ่านการโฆษณาสินค้าในหนังสือพิมพ์ และไม่ต้องพึ่งพาเงินทุนจากคนอื่นที่อาจต้องการเข้ามากำกับทิศทางของสยามรัฐ

6.3.1.5 ความเป็นที่นิยมชมชอบกับประชาชน

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ท่านได้รับบทบาทหน้าที่ ทั้งทางด้านการเมืองและงานด้านหนังสือพิมพ์ที่ท่านรัก ก่อนจะมาทำหนังสือพิมพ์ท่านได้มีโอกาสทำงานการเมืองในสภาในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร งานด้านการเมืองของท่านเป็นที่ชื่นชอบของประชาชนเนื่องจากการคัดค้านการเพิ่มค่าตอบแทนแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกคนละ 1,000 บาท ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. แต่การคัดค้านไม่เป็นผลจึงลาออกจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพื่อเป็นประธานมติของสภาการลาออกของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นข่าวใหญ่ในหน้าหนังสือพิมพ์ และเป็นข่าวต่อมาอีกเมื่อมีประชาชนแห่ไปชื่นชมแสดงการยกย่องในอุดมคติ การที่หนังสือพิมพ์ได้รับความนิยมจาก

ประชาชนซึ่งโดยนัยคือทำให้สยามรัฐมีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชน อาจเป็นเกราะป้องกันการถูกสั่งปิดจากรัฐบาล

นอกจากบทบาทนักการเมืองที่สร้างความชื่นชมให้กับประชาชนแล้ว บทบาทการเป็นนักหนังสือพิมพ์นอกจากทำให้ประชาชนชื่นชอบโดยตรงแล้ว สิ่งที่ทำให้ท่านทำเรื่องใดก็ตรงกับความต้องการของประชาชน เนื่องจากการที่ท่านเป็นนักหนังสือพิมพ์ ทำให้ท่านได้เปรียบและรับทราบเสียงของประชาชนเสมอ ผ่านการจัดทำคอลัมน์ตอบปัญหาประจำวัน ซึ่งจะมีคนเขียนมาถามเรื่องที่สงสัย ถ้ามองเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง และเรื่องอื่นของรัฐบาล ทำให้ท่านจะรู้ว่าในขณะนั้นเหตุการณ์ในบ้านเมืองเป็นอย่างไร ซึ่งรัฐบาลอาจจะไม่รู้และประชาชนไม่มีช่องทางในการร้องเรียนมากนัก ดังนั้นการเป็นนักหนังสือพิมพ์และนักการเมือง จะทำให้ท่านเข้าใจความต้องการของประชาชน ซึ่งเมื่อท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้จัดทำโครงการที่ตรงกับประชาชน เช่น โครงการเงินผัน

6.3.1.6 ความเป็นนักประชาธิปไตย

ท่านมีความนิยมชมชอบในการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างดี แต่ท่านก็เข้าใจในบริบทของสังคมไทย การเมืองไทยด้วย จึงไม่คิดที่จะขัดแย้ง และทำใจยอมรับว่าประชาธิปไตยต้องค่อยเป็นค่อยไป ประชาธิปไตยของไทยยังต้องพัฒนาต่อไป ประชาธิปไตยในความหมายของ ท่านไม่ใช่การปกครองในอุดมคติที่เป็นรูปแบบการปกครองที่สมบูรณ์แบบพร้อม แต่ยอมรับความไม่สมบูรณ์แบบของประชาธิปไตย เมื่อเวลาผ่านไปอุดมการณ์ประชาธิปไตยก็จะถูกสร้างขึ้นมาเอง ความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบที่ประเทศไทยเป็นอยู่ จึงทำให้ท่านพยายามหลีกเลี่ยงสร้างความขัดแย้งกับผู้นำของรัฐบาล

6.2.2 ความเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีคุณธรรม

การปกครองระบอบประชาธิปไตย จะต้องเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งคำว่าเสรีภาพมักถูกนำไปใช้อย่างไม่ถูกต้อง เสรีภาพเป็นสิ่งที่หนังสือพิมพ์พึงมี แต่ประเด็นที่สำคัญของนักหนังสือพิมพ์นอกจากเสรีภาพแล้วต้องมีคุณธรรมด้วย เพราะหนังสือพิมพ์สามารถสร้างค่านิยมทัศนคติ สามารถทำให้คนคล้อยตามได้ ธรรมชาติของหนังสือพิมพ์คือการนำเสนอข่าวสารจึงต้องยึดเอาความจริงเป็นหลักในการนำเสนอข่าว การแสดงความคิดเห็นในหนังสือพิมพ์ ต้องเป็นไปด้วย

ความสุจริตมีความรับผิดชอบต่อสังคม การเสนอข่าวที่เที่ยงตรงต่อความจริง ไม่มีการบิดเบือน การแสดงความคิดเห็นในหน้าหนังสือพิมพ์ ทุกอย่างต้องเป็นไปด้วยความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อประโยชน์ของชุมชนส่วนใหญ่

ท่านไม่ได้ยกเว้นเพราะผู้ที่ทำไม่ถูกต้องก็ไม่ควรได้รับการยกย่อง โดยเฉพาะเจ้านายในราชตระกูล ซึ่งการแสดงความคิดเห็นอย่างซื่อตรง จึงทำให้หางานของท่านเป็นที่เชื่อถือ ดังที่ท่านได้เขียนตอบจดหมายของ จอมพล ป. เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2501 ในหัวข้อบทเรียนการคลัง ความว่า

... โศครตระกูลของจอมพล แปลก อาจมีนิสัยชอบปกปิดความเสียหายของคนในตระกูลเดียวกัน แต่บังเอิญโศครตระกูลของผมไม่มีนิสัยเช่นนั้น หนังสือพิมพ์สยามรัฐนี้เองก็ได้ดำเนินคดีเตือนพฤติกรรม และการกระทำของเจ้านายบางพระองค์ในราชตระกูลนี้มานานก่อนนี้ ไม่เคยยกเว้น เพราะเหตุว่าผู้ที่กระทำผิดหรือประพฤติน่าสมควรนั้นเป็นเจ้านายในราชตระกูล... (กึกกฤษฎี ปราโมช, ม.ร.ว., 2554, น. 89)

เหตุแห่งการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐในห้วงเผด็จการทหารที่มีอำนาจมากมาย มีกฎหมายจัดการกับสื่อ โดยเฉพาะ มีหนังสือพิมพ์ถูกสั่งปิดไปมากมายแต่หนังสือพิมพ์สยามรัฐไม่เคยถูกสั่งปิดแต่อย่างใด ซึ่งสิ่งที่ทำให้สยามรัฐดำรงอยู่ได้คือ ม.ร.ว.กึกกฤษฎี ปราโมช ท่านเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ ท่านเป็นนายทุน ท่านเขียนคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ ท่านเป็นทั้งนักการเมือง และนักหนังสือพิมพ์ การที่ท่านได้รับโอกาสจากรัฐบาลแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ทั้งสมาชิกสภาว่าราชการมนูญ วุฒิสมาชิก แสดงถึงการได้รับการยอมรับจากทั้ง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ว่าท่านเป็นผู้มีความสามารถ รัฐบาลจึงได้มอบหมายตำแหน่งสำคัญให้ท่าน การได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลก็เปรียบเสมือนท่านเป็นคนของรัฐบาล จึงทำให้รอดจากการถูกสั่งปิดอีกทั้งในห้วงดังกล่าวท่านได้ลดระดับการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลไม่รุนแรงเหมือนสมัยจอมพล ป. ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ในส่วนของความเป็น ม.ร.ว.กึกกฤษฎี ปราโมช ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อหนังสือพิมพ์สยามรัฐไม่ให้ถูกสั่งปิด คือการที่ท่านเป็นเชื้อพระวงศ์ และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งสอดคล้องกับนายกรัฐมนตรีที่เป็นทหาร ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อสถาบันเช่นเดียวกัน ท่านมีความเข้าใจในบริบทประชาธิปไตยของไทย มีความเข้าใจในงานการเมืองเป็นอย่างดี และมีศิลปะในการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องที่ท่านไม่เห็นด้วย ด้วยสำนวน โวหาร เสียดสี ปนอารมณ์ขัน ในช่วงที่

การเมืองเข้มงวดในการเสนอข่าวสาร สิ่งสำคัญในการดำรงอยู่ได้ของสยามรัฐ คือสยามรัฐเป็นหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความยอมรับจากประชาชน มียอดขายดี ทำให้สยามรัฐดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง อีกเหตุผลหนึ่งของการดำรงอยู่ของสยามรัฐ คือการนำเสนอข่าวสารที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม กฎหมาย ประเพณี และการเสนอข่าวบนพื้นฐานคุณธรรม จริยธรรมของสื่อสารมวลชน

สิ่งที่ทำให้หนังสือพิมพ์สยามรัฐดำรงอยู่ได้ คือตัวตนและแนวความคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อเทียบกับสื่อหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันแล้ว ไม่มีหนังสือพิมพ์ที่มีลักษณะเดียวกับสยามรัฐ ในช่วงที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังมีชีวิตอยู่เลย หนังสือพิมพ์สยามรัฐได้รับความนิยมนเพราะ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีรายได้จากการโฆษณา กำไรจากยอดขาย ไม่จำเป็นต้องพึ่งพานายทุน ไม่จำเป็นต้องเสนอข่าวเอาใจนายทุน เพื่อความอยู่รอดกับหนังสือพิมพ์ ซึ่งรูปแบบของสยามรัฐเป็นลักษณะเฉพาะ เป็นรูปแบบในอุดมคติที่สื่อสารมวลชนควรมีลักษณะเช่นสยามรัฐ แต่สิ่งที่ยากสำหรับหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันคือ ด้วยเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเข้ามาเปลี่ยนรูปแบบของการนำเสนอข่าวสารไปทั้งหมด หนังสือพิมพ์ต้องเปลี่ยนรูปแบบจากการพิมพ์ในกระดาษขายข่าวเป็นรายวัน เปลี่ยนแปลงมาใช้ในการเสนอข่าวผ่านเว็บไซต์เป็นรายนาที หนังสือพิมพ์สามารถเสนอข่าวเป็นปัจจุบันโดยไม่จำเป็นต้องเข้าไปพิมพ์ในโรงพิมพ์ เพื่อออกในฉบับถัดไป การแข่งขันทางด้านความเร็วในการนำเสนอข่าวสารทำให้มีเวลาตรวจสอบข่าวสารน้อย อาจทำให้การเสนอข่าวสารมีความผิดพลาดได้ง่าย

สิ่งที่สำคัญสำหรับนักหนังสือพิมพ์ผู้เสนอข่าวสารต่อสังคม ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้ความสำคัญคือความมีคุณธรรม ซึ่งประเด็นนี้ในปัจจุบันค่อนข้างน่าเป็นห่วง เนื่องจากรูปแบบการนำเสนอข่าวสารในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป ผู้ที่นำเสนอข่าวสารต่อสังคมไม่ใช่มีเฉพาะนักสื่อสารมวลชนมืออาชีพเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีประชาชนทุกคนที่ใช้เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตสามารถให้ข้อมูลหรือข่าวสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทุกคนสามารถเป็นนักสื่อสารมวลชนได้ แต่นักสื่อสารมวลชนสมัครเล่นออนไลน์นี้จะมีใครให้ความรู้ สร้างจิตสำนึก หรือควบคุมการเสนอข่าวสารให้ถูกต้อง เทียงตรง มีคุณธรรม อย่างที่ผู้ที่สื่อมวลชนสายอาชีพมี ซึ่งประเด็นนี้จะสร้างปัญหาให้กับสังคม มากกว่าสื่อกระแสหลัก จนทำให้รัฐบาลพยายามจะตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม รวมถึงการออกกฎหมายเพื่อมาควบคุม ผู้ที่นำเสนอข่าวปลอมบนอินเทอร์เน็ต

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษา อภิปราย และข้อเสนอแนะ

ในบทนี้เป็นผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ โดยมีคำถามการวิจัย ความคิดทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐมีเนื้อหาและความหมายอย่างไร

7.1 สรุปผลการศึกษา

สรุปผลการศึกษาจะตอบตามวัตถุประสงค์ 3 ประการดังนี้ 1) ที่มาของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช 2) แนวความคิดทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และ 3) แนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมในบทบาทของนักหนังสือพิมพ์ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

7.1.1 ที่มาของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ที่มาของแนวความคิดทางการเมืองของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชมีด้วยกัน 3 ด้าน คือ แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และแนวคิดด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์

1) แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชในฐานะเป็นนักการเมืองในช่วงที่ระบอบประชาธิปไตยยังสั่นคลอนเกิดการปฏิวัติรัฐประหารอยู่บ่อยครั้งไม่ว่าใครจะมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มักได้รับตำแหน่งทางการเมืองและมีบทบาทสำคัญในรัฐสภา บทบาททางการเมือง การแสดงความคิดเห็นผ่านคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ สะท้อนแนวคิดทางการเมือง ในด้านสถาบันพระมหากษัตริย์กับการ

ปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างชัดเจน ถึงแม้ท่านจะเป็นนักกษัตริย์นิยมอย่างแจ่มชัด ซึ่งดูจากผู้นำรัฐบาลใดที่เคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน การวิพากษ์วิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ของท่านก็จะดูเบาหน่อย ส่วนผู้นำที่เป็นปฏิปักษ์กับพระมหากษัตริย์มักได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง ซึ่งไม่ใช่หมายความว่าท่านจะเป็นนักกษัตริย์นิยมอย่างไรเหตุผล เหตุที่ท่านต้องปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์เนื่องจากว่าพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ มีธรรมของพระราชในการดำรงตน ไม่เหมือนกับกษัตริย์ในยุโรปบางประเทศ สถานการณ์วิกฤตทั้ง 14 ตุลาคม 2516 และวิกฤติพฤษภา 2535 ก็ได้พระมหากษัตริย์ มาช่วยแก้ไขสถานการณ์ให้ประเทศผ่านวิกฤติไปได้ ดังนั้น ท่านจึงมองว่าพระมหากษัตริย์ ควรดำรงอยู่ในฐานะประมุขในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

2) แนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มาจากการที่ท่านได้เข้ารับการศึกษานานต่างประเทศท่านซึมซับและเป็นผู้รู้จริงด้านการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ท่านเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ด้วยว่าเราไม่สามารถจะมีประชาธิปไตยแบบสากลได้ทันทีทันใด ประเทศไทยก็ต้องค่อยพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยบนพื้นฐานของประเทศ ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเกิดการปฏิวัติรัฐประหารบ่อยครั้ง ท่านมองในแง่ดีว่าประชาธิปไตยต้องมีการพัฒนาต่อไป ซึ่งสามารถดูได้จากการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่อเนื่องจนถึง จอมพลถนอม กิตติขจร ท่านไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงเพราะท่านไม่จำเป็นต้องต่อสู้แบบหัวชนฝาเพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตยสากล แต่การที่ได้มีโอกาสในการช่วยประเทศชาติผ่านการทำงานในตำแหน่งสมาชิกสภารัฐธรรมนูญ วุฒิสมาชิก สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ก็ถือว่าได้ทำประโยชน์ให้ประเทศชาติทางหนึ่งและก็มีโอกาสในการร่างรัฐธรรมนูญก็คือโอกาสในการพัฒนาประชาธิปไตยอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้สิ่งที่จะทำให้การเมืองไทยพัฒนา ระบอบประชาธิปไตยพัฒนา คือการเข้าใจความไม่สมบูรณ์ของประชาธิปไตย และต้องเข้าใจว่าไม่มีการปกครองใดที่มีความสมบูรณ์ ความสมบูรณ์ของระบอบการปกครองย่อมขึ้นกับ ความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อระบอบการปกครองเป็นสำคัญ รวมถึงการมีจิตสำนึกในความเป็นชาติ การพิทักษ์และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และต้องสำนึกถึงบุญคุณของพระมหากษัตริย์และวีรชนที่ปกป้องรักษาประเทศไว้ให้เราได้อยู่อาศัยมาจนวันนี้ การแสดงออกซึ่งความจงรักภักดี เป็นสิ่งที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยึดถือมาโดยตลอด

3) แนวคิดด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เป็นประเด็นสำคัญสำหรับนักสื่อสารมวลชนไม่แพ้ประเด็นจรรยาบรรณของหนังสือพิมพ์ ช่วงใดที่การเมืองมีนโยบายให้ตรวจข่าว

หนังสือพิมพ์ทุกฉบับก่อนถึงโรงพิมพ์หรือเรียกว่าการเซ็นเซอร์ข่าว เรียกได้ว่าการควบคุมจากรัฐบาลอย่างเข้มงวด ท่านแสดงความไม่พอใจอย่างยิ่ง วิธีการของท่านก็เปลี่ยนรูปแบบการเขียนข่าวใหม่ ในเชิงเสียดสี ประชดประชันรัฐบาล เพื่อหลีกเลี่ยงและทำทนายผู้มีอำนาจ เพื่อดำรงไว้ซึ่งโอกาสในการเขียนเพื่อสร้างความรู้ให้กับประชาชน ซึ่งแนวคิดด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์มาควบคู่กับแนวความคิดด้านการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

7.1.2 แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ในห้วงเวลาที่ประเทศถูกปกครองด้วยเผด็จการทหารมีอำนาจกฎหมายล้นฟ้าสามารถควบคุมและสั่งปิดหนังสือพิมพ์ได้อย่างรวดเร็ว ถึงแม้ในห้วงเวลาดังกล่าวหนังสือพิมพ์ได้ถูกทางรัฐบาลปิดไปกว่า 10 ฉบับ แต่เพราะเหตุใดหนังสือพิมพ์สยามรัฐถึงดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกสั่งปิด โดยเฉพาะในห้วงที่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ระหว่างปี พ.ศ.2502 ถึง 2516 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความคิดของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐนั้น คือ การเสนอข่าวอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม เสนอข่าวที่เป็นจริง เทียบธรรมกับทุกคน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สยามรัฐดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐดังนี้

1) ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นจุดเด่นของของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งนอกจากประวัติชีวิตของท่านที่มีความเกี่ยวพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว ความเป็นผู้จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมกับการมีบทบาทสำคัญต่อต้านเชิงเหตุผลกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ และทำงานหนักมากเพื่อรักษาไว้ซึ่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อาจเรียกได้ว่าเป็นเกราะป้องกันอย่างดีจากผู้นำทหารในช่วงนั้น เนื่องจากมีแนวคิดที่สอดคล้องกัน อีกทั้งทหารก็เป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกัน และสิ่งที่ท่านได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ ก็ทำให้เกิดความเกรงใจกัน ประกอบกับในรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งมีความเด็ดขาดและความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงอาจทำให้ท่านไม่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างเผ็ดร้อนรุนแรงเหมือนในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ถึงขั้นเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาล ถึงขั้นต้องสั่งปิดหรือเข้ามา

ควบคุมโดยใกล้ชิด ซึ่งในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร เช่นเดียวกัน การทำงานปกป้องสถาบันอย่างยาวนาน ปกป้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

2) ความมีศิลปะในการอยู่รอด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นปัญญาชนที่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายการกระทำของตนเองได้เสมอ ขึ้นกับสถานการณ์ทางการเมืองหรือบริบทในห้วงเวลานั้นจะเป็นอย่างไร ซึ่งเหตุผลอาจจะแตกต่างจากเหตุผลเดิมที่ได้เคยแสดงความคิดเห็น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พยายามไม่วิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างทางสังคม แต่จะวิจารณ์เฉพาะตัวบุคคล คณะบุคคล เพราะถ้าตราบไคโครงสร้างทางสังคม การเมืองการปกครอง ยังดำรงไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ เขาจะหลีกเลี่ยงที่จะวิจารณ์ แต่ถ้าวิพากษ์สังคม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จะมีศิลปะในการใช้โวหาร ถ้อยคำ เพื่อไม่ให้เกิดการเผชิญหน้ามากเกินไป

3) ความเข้าใจงานด้านการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีประสบการณ์ทางด้านการเมืองได้เรียนรู้ถึงการเมืองการปกครองโดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ที่ท่านไปศึกษาจึงทำให้ท่านได้รับมอบหมายในตำแหน่งสำคัญโดยการแต่งตั้งของรัฐบาล ในช่วงที่มีการควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มงวดในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาข้าราชการราษฎร จอมพลถนอม ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นวุฒิสมาชิก ตามรัฐธรรมนูญฉบับ 2511 และเมื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ท่านถูกแต่งตั้งจากจอมพลถนอม ให้เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ การที่ท่านได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลให้ทำงานให้รัฐบาล จึงทำให้เกิดภาพของความเกรงใจระหว่างรัฐบาล และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

4) ความเข้าใจในธุรกิจหนังสือพิมพ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชเป็นทั้งนายทุน และเจ้าของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ การดำรงอยู่ในห้วงเผด็จการทหารนอกจากต้องระมัดระวังอำนาจจากรัฐบาลแล้ว ในแง่การตลาดหนังสือพิมพ์ต้องได้รับความนิยมนจากประชาชนด้วยซึ่งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ได้รับความนิยมนจากประชาชนอย่างมากถึงขนาดที่มีการรวบรวม บทความที่ท่านเขียนรายวันรวบรวมเป็นรูปเล่มเพื่อจัดจำหน่าย ซึ่งต้องยอมรับกันว่าที่หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ได้รับความนิยมนเนื่องจากประชาชนชื่นชอบรูปแบบ วิธีการเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เมื่อการตลาดเข้มแข็งสยามรัฐย่อมดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง

5) ความเป็นที่นิยมชมชอบกับประชาชน บทบาทนักการเมืองของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่สร้างความชื่นชมให้กับประชาชนแล้ว บทบาทการเป็นนักหนังสือพิมพ์นอกจากทำให้ประชาชนชื่นชอบทางตรงแล้ว สิ่งที่ทำให้ท่านทำเรื่องใดก็ตรงกับความต้องการของประชาชน เนื่องจากการที่ท่านเป็นนักหนังสือพิมพ์ ทำให้ท่านได้เปรียบและรับทราบเสียงของประชาชนเสมอ

ผ่านการจัดทำคอลัมน์ตอบปัญหาประจำวัน ซึ่งจะมีคนเขียนมาถามเรื่องที่สงสัย ถามเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง และเรื่องอื่น ๆ ของรัฐบาล ทำให้ท่านจะรู้ว่าในขณะนั้นเหตุการณ์ในบ้านเมืองเป็นอย่างไร ซึ่งรัฐบาลอาจจะไม่รู้และประชาชนไม่มีช่องทางในการร้องเรียนมากนัก ดังนั้นการเป็นนักหนังสือพิมพ์และนักการเมือง จะทำให้ท่านเข้าใจความต้องการของประชาชน ซึ่งเมื่อท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้จัดทำโครงการที่ตรงกับประชาชน เช่น โครงการเงินผัน

6) ความเป็นนักประชาธิปไตย ประชาธิปไตยในความหมายของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ใช่การปกครองในอุดมคติที่เป็นรูปแบบการปกครองที่สมบูรณ์เพียบพร้อม แต่ยอมรับความไม่สมบูรณ์แบบของประชาธิปไตย เมื่อเวลาผ่านไปอุดมการณ์ประชาธิปไตยก็就会被สร้างขึ้นเอง ความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบที่ประเทศไทยเป็นอยู่ จึงทำให้ท่านพยายามหลีกเลี่ยงสร้างความขัดแย้งกับผู้นำของรัฐบาล

7.1.3 แนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารข้อความ รูปภาพ ความคิด ความเห็น ทั้งทางด้านบวกและด้านลบของสังคม ทำให้มีอิทธิพลต่อความคิด ความอ่านของผู้คนในสังคมสังคมอาจจะสงบสุข หรือสังคมอาจจะวุ่นวายได้ การเสนอข่าวด้วยความเป็นธรรม และการใช้เสรีภาพอย่างถูกต้อง จะสร้างความน่าเชื่อถือของหนังสือพิมพ์ต่อประชาชน สำหรับแนวคิดด้านคุณธรรม จริยธรรมในความรับผิดชอบของหนังสือพิมพ์มีดังนี้

1) การนำเสนอข่าวด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม นักหนังสือพิมพ์จำเป็นต้องมีจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม ประกอบด้วย การนำเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรง การเคารพสิทธิส่วนบุคคล การนำเสนอข่าวด้วยความเป็นธรรม การขายข่าวในเรื่องที่ไม่เป็นความจริง การทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ความเป็นกลางในการเสนอข่าวสารเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

2) ความรับผิดชอบต่อในการปฏิบัติตามกฎระเบียบ นักหนังสือพิมพ์จะต้องเสนอข่าวที่เป็นความจริง เที่ยงตรง ไม่บิดเบือนทั้งเจตนาหรือไม่ก็ตาม ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคมโดยส่วนรวมแล้ว หนังสือพิมพ์ย่อมต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองในการปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่อ้างเสรีภาพจนเกินขอบเขต ต้องระมัดระวังไม่ให้เสรีภาพตนเองไปกระทบกับสิทธิของผู้อื่น

3) ความรับผิดชอบต่อวิชาชีพหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อวิชาชีพหนังสือพิมพ์ด้วย ซึ่งปกติอาชีพหนังสือพิมพ์มักจะถูกลูกคามา หรืออิทธิพลที่มุ่งหวังที่

ต้องการเข้ามาครอบงำ หนังสือพิมพ์ ด้วยวิธีการต่างๆ นาๆ ตั้งแต่การบีบบังคับให้เป็นพวกรัฐบาล ด้วยการซื้อตัวผู้เขียน ทั้งนี้ต้องการเพียงเพื่อให้เสนอข่าวที่เป็นคุณกับรัฐบาล หรือเสนอข่าวตามความต้องการของนายทุน ดังนั้นนักหนังสือพิมพ์ บรรณาธิการและเจ้าของหนังสือพิมพ์ ต้องรับผิดชอบต่อวิชาชีพของหนังสือพิมพ์โดยการเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรงแม้ว่าจะโดนกดดันมากเพียงไรก็ตาม

4) แนวทางการดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมหนังสือพิมพ์ แนวทางในการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมของหนังสือพิมพ์ ดังนี้ (1) ห้ามหนังสือพิมพ์รับเงินทุนจากนักการเมืองหรือรัฐบาลเพื่อประกอบธุรกิจหนังสือพิมพ์ (2) ต้องทำให้หนังสือพิมพ์ที่ได้รับความนิยมนิยมชมชอบจากประชาชน จะทำให้หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพและไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนายทุน เมื่อประชาชนนิยมทำให้หนังสือพิมพ์มีรายได้มากตามไปด้วย และ (3) ความซื่อสัตย์ต่อประชาชนผู้อ่าน ทำหน้าที่ด้วยความสุจริต หนังสือพิมพ์จะได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

จึงกล่าวได้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในบทบาทของนักหนังสือพิมพ์ได้ว่า หนังสือพิมพ์มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชนผู้อ่านหนังสือพิมพ์เป็นอย่างมาก หนังสือพิมพ์มีหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้กับประชาชน หากนักหนังสือพิมพ์ไม่มีคุณธรรมกำกับก็จะสร้างวุ่นวายในสังคมได้ ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมที่นักหนังสือพิมพ์ต้องมีในทัศนะของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช คือการเสนอข่าวสารบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือชาติมากกว่าความอยู่รอดของธุรกิจตนเองคือหนังสือพิมพ์ ดังนั้นหนังสือพิมพ์ต้องเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรง เป็นธรรม เคารพสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น รวมทั้งการเคารพกฎหมาย ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของบ้านเมือง อย่างไม่เสีรภาพของหนังสือพิมพ์ไปกระทบสิทธิของผู้อื่น หนังสือพิมพ์ต้องเคารพในวิชาชีพ ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของทุนและการเมือง ที่สำคัญนอกจากคุณธรรมจริยธรรมที่ต้องมีอยู่แล้ว หนังสือพิมพ์ต้องยึดถือและดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมของหนังสือพิมพ์ให้ดำรงอยู่ตลอดไป

7.2 อภิปรายผล

ผู้วิจัยจะอภิปราย 3 ประเด็นหลัก คือ 1) ที่มาของแนวความคิดทางด้านการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชมีด้วยกัน 3 ด้านคือแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และแนวคิดด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ 2) อิทธิพลความคิด

ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ และ 3) แนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ ดังนี้

7.2.1 ที่มาของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

จากการศึกษาพบว่า แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ในแต่ละห้วงเวลาตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงวิภาควิธี (A Dialectical Relationship) ทั้งนี้ตั้งแต่วัยเด็ก วัยทำงานตอนเริ่มต้น ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่หลากหลาย เป็นผู้ที่เกิดในชาติตระกูล และมีการศึกษาที่ดี มีพื้นฐานดีมาตั้งแต่กำเนิด เมื่อเรียนจบกลับมาประเทศไทย ได้รับใช้ชาติเป็นทหาร เมื่อปลดจากกองประจำการ ก็ได้มาเป็นนักการธนาคาร และได้รับโอกาสเป็นข้าราชการทำงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นอาจารย์สอน นักบรรยายตามมหาวิทยาลัย สิ่งที่สำคัญที่สุดในวัยเด็ก ได้พระราชทานนามว่า คึกฤทธิ์ จากพระพันปีหลวงและมีความคุ้นเคยกับชีวิตในรั้วในวังเป็นอย่างดี จึงทำให้ท่านมีความจงรักภักดีต่อสถาบันเป็นอย่างมาก

ที่มาของแนวความคิดทางการเมืองมีลักษณะเป็นการปะทะประสานในเชิงวิภาควิธีระหว่าง ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเชื่อมั่นต่อวิถีการเมืองในระบบประชาธิปไตย และเสรีภาพของสื่อมวลชน ในตัวของแนวคิดทางการเมืองของท่านเอง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองได้แบ่งโครงสร้างสังคมออกเป็น 2 ระดับ คือ โครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) ได้แก่ โครงสร้างเศรษฐกิจ หมายถึงพลังการผลิต (Productive force) และความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relation of Productive) และระดับบน (Superstructure) ได้แก่ สถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น สถาบันการเมือง สถาบันด้านสังคม-วัฒนธรรม-แหล่งผลิตความคิด และอุดมการณ์ ซึ่งที่มาของแนวคิดทางการเมืองของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะปรากฏอยู่ทั้ง 2 ระดับกล่าวคือ

ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แนวคิดนี้สะท้อนได้จาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ที่เกิดในชาติตระกูล และมีการศึกษาที่ดี เมื่อครั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีพระพันปีหลวงในรัชกาลที่ 6 ได้เสด็จประพาสมณฑลพิษณุโลก พระองค์เจ้าคำรบซึ่งเป็นพระบิดาได้ปลูกพลับพลารับเสด็จ และเชิญนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในมณฑลเฝ้า พร้อมทหารชายได้มีโอกาสได้เข้า

เฝ้าสมเด็จพระพันปีหลวงพร้อมกับพระบิดาด้วย และได้รับพระมหากรุณาจากสมเด็จพระพันปีหลวง ทรงอุ้มไว้ในวงพระกร และพระราชทานนามว่า “ลี้กฤษดิ์” พร้อมทั้งทรงรับทารกชาย “ลี้กฤษดิ์” ไว้ เป็นหลานบุญธรรมหลังจากเสด็จกลับจากมณฑลพิษณุโลกแล้ว ด้วยพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระพันปีหลวงที่มีต่อ ม.ร.ว.ลี้กฤษดิ์ ปราโมช นี้เอง ที่ทำให้ในวัยเด็ก ม.ร.ว.ลี้กฤษดิ์ ปราโมช สามารถวิ่งเล่นอยู่ในวังพญาไท และระหว่างนั้นหากท่านแม่ หรือ หม่อมแดงเข้าวังหลวง ม.ร.ว.ลี้กฤษดิ์ ปราโมช ก็มีโอกาสดำเนินเข้าไปด้วย เป็นเหตุให้ ม.ร.ว.ลี้กฤษดิ์ ปราโมช มีความคุ้นเคยกับชีวิตในรั้วในวังเป็นอย่างดี กระทั่งสั่งสมความรู้สึกจงรักภักดีต่อแผ่นดินที่มีพระราชวงศ์จักรีเป็นผู้ปกครอง จากประวัติของ ม.ร.ว.ลี้กฤษดิ์ ปราโมช ดังกล่าว สะท้อนถึงความคิด อุดมการณ์ และความเชื่อต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของท่าน ถูกจัดว่าเป็น โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) ของบุคคลและสังคมนั้น

ความเชื่อมั่นต่อวิถีการเมืองในระบอบประชาธิปไตย สะท้อนได้จากช่วงเวลาที่ ม.ร.ว.ลี้กฤษดิ์ ปราโมช การที่ท่านได้รับการศึกษาที่ประเทศอังกฤษตั้งแต่ พ.ศ.2469 ถึง พ.ศ.2476 ในสาขาปรัชญาการเมือง และเศรษฐศาสตร์ เป็นช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้ประชาธิปไตย เมื่อท่านกลับมาที่ประเทศไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ท่านจึงมีความเข้าใจและยอมรับในความจำเป็นของการเปลี่ยนประเทศมาปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งการศึกษาในประเทศอังกฤษทำให้ท่านเรียนรู้ประชาธิปไตยและเข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงหากพิจารณาจากชาติกำเนิด ท่านมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีความคุ้นเคยกับการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ในความเป็นจริงน่าจะเป็นผู้นิยมชมชอบในระบอบนี้ แต่ในความเป็นจริงไม่ใช่ท่านเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นเสาหลักประชาธิปไตย ท่านมีความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างดี หากพิจารณาถึงแนวความคิดทางด้านประชาธิปไตยของท่าน การที่ท่านไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศประชาธิปไตยมีลักษณะการปกครองในรูปแบบราชาธิปไตย คือมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อำนาจการเมืองการปกครองที่แท้จริงอยู่ที่ประชาชน ช่วงที่ท่านได้ไปศึกษาจะเป็นช่วงที่ท่านได้เรียนรู้ และตกผลึกความคิดด้านประชาธิปไตย ซึ่งเมื่อประเทศไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ท่านไม่ได้แสดงบทบาทในการโต้แย้งหรือคัดค้านการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแต่อย่างใด

ดังนั้นที่มาของแนวความคิดด้านการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของท่าน ได้รับตั้งแต่ท่านเข้ารับการศึกษาในต่างประเทศท่านซึมซับและเป็นผูู้้จริงด้านการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ท่านเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ด้วยว่าเราไม่สามารถจะมีประชาธิปไตย

แบบสากลได้ทันทีทันใด ประเทศไทยก็ต้องค่อยพัฒนาระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยบนพื้นฐานของประเทศ ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเกิดการปฏิวัติรัฐประหารบ่อยครั้ง ท่านมองในแง่ที่ว่าประชาธิปไตยต้องมีการพัฒนาต่อไป ซึ่งสามารถดูได้จากการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่อเนื่องจนถึง จอมพลถนอม กิตติขจร ท่านไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงเพราะท่านไม่จำเป็นต้องต่อสู้แบบหัวชนฝาเพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตยสากล แต่การที่ได้มีโอกาสในการช่วยประเทศชาติผ่านการทำงานในตำแหน่งสมาชิกสภาว่าราชการรัฐมนตรี วุฒิสมาชิก สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ก็ถือว่าได้ทำประโยชน์ให้ประเทศชาติทางหนึ่งและการมีโอกาสในการร่างรัฐธรรมนูญก็คือ โอกาสในการพัฒนาประชาธิปไตยอีกทางหนึ่ง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสะท้อนถึงความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ทางการเมืองถูกจัดว่าเป็น โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) ของสังคมนั้น

เสรีภาพของสื่อมวลชน เป็นกระจกที่สะท้อนได้ทั้ง โครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) และ โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) หลังจากชีวิตเริ่มต้นของการทำงาน ท่านได้มีโอกาสทำประโยชน์ให้ชาติและเป็นเสาหลักในหลายด้าน ทั้งทางด้านสื่อมวลชน และนักการเมือง กล่าวคือ โครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) สะท้อนถึงใครเป็นเจ้าของสื่อ เป้าหมายของสื่อ นั้นสร้างขึ้นมาเพื่ออะไร กระบวนการทำงานของสื่อเป็นอย่างไร เป็นต้น ในขณะที่โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) ภายใต้สภาวะที่สังคมมีความขัดแย้งกันทั้งด้านความคิดและผลประโยชน์นั้น คนจากทุกกลุ่มจึงต้องมีการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์จากฝ่ายอื่น ๆ ในการนี้สื่อมวลชนก็เป็นกลไกทางสังคมหนึ่งที่จะใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้ นั่น สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือยึดพื้นที่ทางความคิดให้แก่กลุ่มใดบ้าง จากลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะเห็นหลักการร่วมกัน ได้ประการหนึ่งของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง คือการไม่ยอมรับปรากฏการณ์ที่ดำรงอยู่ (Given) ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยธรรมชาติ (Natural) หรือเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับกัน โดยปริยาย (Taken-for-Granted) รวมทั้งในประเด็นที่ว่าโลกและสังคมที่ดำรงอยู่ (Exist) นั้น มิได้เกิดจากเจตจำนงของมนุษย์คนใดคนหนึ่ง หากแต่สังคมและโลกดำเนินไปพัฒนาไปตามการจัดระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคมนั้น เช่น สังคมยุคทาส ยุคเจ้าศักดินา ยุคทุนนิยม ยุคสังคมนิยม มีวิธีการจัดระบบเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ทำให้สภาวะของสังคมแตกต่างกันในอีกด้านหนึ่ง ซึ่งแนวคิดได้ก่อเกิดในสิ่งที่เรียกว่า “จิตสำนึกของบุคคล” (Social Consciousness) ว่าเกิดมาจากการดำรงอยู่ที่เป็นจริงของบุคคลนั้น (Social Being)

7.2.2 อิทธิพลความคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

จากแนวคิดพื้นฐานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ว่า สังคมประชาธิปไตย เป็นสังคมที่มีเสรีภาพ ประชาชนได้รับสิทธิในการรับรู้ มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น และเปิดรับฟังความเห็นที่หลากหลายในสังคม มุ่งพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง สื่อสารมวลชนมีหน้าที่ในการให้ข่าวสาร สร้างการรับรู้กับประชาชน การเสนอข่าวอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม เสนอข่าวที่เป็นจริง เทียงธรรมกับทุกคน ซึ่งกลายเป็นกระแสะท่อนสังคม นอกจากนั้นสื่อมวลชนยังมีหน้าที่สำคัญอีกอย่าง คือ ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลและนักการเมือง เพื่อให้ประชาชนได้ทราบหนังสือพิมพ์จึงมีความสำคัญทั้งต่อประชาชนและรัฐบาล เสรีภาพในการนำเสนอข่าวสารจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ หากสื่อมวลชนไม่เสนอข่าวอย่างถูกต้องและเป็นกลาง เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะทำให้สื่อมวลชนนั้นขาดความน่าเชื่อถือในที่สุด ดังนั้นการปรับตัวเพื่อการคงอยู่จึงเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญดังจะพบว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501- 2516 เป็นช่วงที่ประเทศไทยปกครองโดยรัฐบาลทหาร ตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถึงรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร บทบาทส่วนใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เน้นหนักไปที่ ศิลปะ วัฒนธรรม เป็นผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา ด้านการศึกษาเป็นอาจารย์พิเศษคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และด้านธุรกิจเป็น รองประธานธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ รวมถึงผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์สยามรัฐ สำหรับบทบาททางด้านการเมืองก็ได้รับหน้าที่ที่สำคัญจากทั้งรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญตั้งแต่ 3 กุมภาพันธ์ 2502- 20 มิถุนายน 2511 สำหรับรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร หลังจากรัฐธรรมนูญถูกประกาศใช้ ท่านได้ดำรงตำแหน่งวุฒิสภา ตั้งแต่ 4 กรกฎาคม 2511 - 17 พฤศจิกายน 2514 ได้รับคัดเลือกเป็น สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ชุดที่ 1 ตั้งแต่ 16 ธันวาคม 2515 - 11 ธันวาคม 2516 และหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ชุดที่ 2 ตั้งแต่ 23 ธันวาคม 2516 - 26 มกราคม 2518 แสดงว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความเข้าใจในการเมือง เข้าใจถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกปกครองโดยรัฐบาลทหาร เข้าใจในวัฏจักรการเมืองไทยที่เริ่มต้นจากการก่อรูปของรัฐธรรมนูญฉบับถาวร จากนั้นมีการเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาล ต่อมาเกิดความขัดแย้งในรัฐบาล จนทำให้ทหารเข้ามายึดอำนาจ แล้วตั้งรัฐบาลชั่วคราว เพื่อรอการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งก็จะได้

รัฐธรรมนูญฉบับถาวร แล้วก็นำไปตามวงจรเช่นนี้ตลอด ในช่วงเวลาดังกล่าวท่านจึงต้องดำรงตนให้อยู่ได้ท่ามกลางเผด็จการทหารที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

นั่นแสดงว่า สื่อไม่ได้มีอิทธิพลในการกำหนดโครงสร้างสังคม ในทางตรงกันข้าม โครงสร้างทางสังคมมีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบของสื่อ สื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจึงย่อมถูกกำหนดจากโครงสร้างสังคม ซึ่งการคงอยู่ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐนั้นได้สะท้อนถึงอิทธิพลทางความคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่าน Mass Society Theory ของ มาร์กซ ซึ่งในสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมนั้น “ชนชั้น (Class)” เป็นต้นตอของปัญหาทั้งหมด กล่าวคือ ชนชั้น ที่มีอำนาจจะเข้าครอบครองเป็นเจ้าของทุนและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เมื่อควบคุมปัจจัยด้าน เศรษฐกิจได้แล้ว ชนชั้นนี้จะเข้าครอบงำปัจจัยด้านการเมือง วัฒนธรรม อุดมการณ์ รวมทั้ง สื่อมวลชนด้วย ซึ่ง “อำนาจ (Power)” เป็นที่มาจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเชื่อมโยงการเป็นเจ้าของปัจจัยทางเศรษฐกิจเข้ากับรูปแบบการกระจายข่าวสารที่ให้ความชอบธรรมแก่ความคิด ค่านิยมของผู้ปกครองด้วย จึงทำให้สื่อมวลชนกลายเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Discursive Practice) ผ่านชนชั้น (Class) ทางสังคม (Social Practice) ในห้วงเวลานั้น สอดคล้องกับ Fairclough (1995) ที่เรียกว่า สื่อมวลชนเป็นปฏิบัติการทางสังคมทำหน้าที่เป็นทั้งผู้สร้างและถูกสร้าง (Constitutive and Constituted) ประกอบด้วย อัตลักษณ์ของสังคม ความสัมพันธ์ในสังคม ระบบของความรู้ และความหมาย เพื่อทำหน้าที่ผลิตซ้ำ (Reproduction) การเปลี่ยนแปลงความรู้ (Knowledge) อัตลักษณ์ (Identity) ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power Relationship)

7.2.3 แนวคิดด้านคุณธรรมจริยธรรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์มีแนวคิดและบทบาทการทำหน้าที่สื่อมวลชน ในด้านการส่งต่อข้อมูลข่าวสารทางสังคม หรือการสร้างแรงจูงใจ การแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง หรือการให้ความรู้แก่ผู้อ่าน ในห้วง พ.ศ.2500-2516 ผู้มีอำนาจมักจะควบคุมสื่อมวลชนให้เสนอข่าวเป็นคุณต่อรัฐบาล เครื่องมือสำคัญในการควบคุมสื่อมวลชนคือ การออกกฎหมายเพื่อตรอนหรือสั่งปิดหนังสือพิมพ์ได้อย่างง่ายดาย จึงทำให้เกิดความท้าทายต่อนักสื่อสารมวลชน ซึ่งในยุคดังกล่าวสื่อหนังสือพิมพ์ เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสารที่สำคัญกับประชาชน ในห้วงดังกล่าว สื่อสารมวลชนได้ถูกสั่งปิดจำนวนมาก แต่หนังสือพิมพ์สยามรัฐเป็นเพียงหนังสือพิมพ์ไม่กี่ฉบับ ที่สามารถดำรงอยู่ได้ในยุคเผด็จการทหาร ดังรายละเอียดที่กล่าวแล้วในข้อ 7.2.1 และ 7.2.2 ในบทบาท

ของนักหนังสือพิมพ์นั้นจุดยืนสำคัญของท่านมองว่า หนังสือพิมพ์มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชนผู้อ่านหนังสือพิมพ์เป็นอย่างมาก หนังสือพิมพ์มีหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสารประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้กับประชาชน หากนักหนังสือพิมพ์ไม่มีคุณธรรมกำกับก็จะสร้างวุ่นวายในสังคมได้ ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมที่นักหนังสือพิมพ์ต้องมี คือ การเสนอข่าวสารบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือ ซาติมากกว่าความอยู่รอดของธุรกิจตนเอง คือ หนังสือพิมพ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Fairclough (1989) ที่อธิบายว่า สื่อคือการสร้างวาทกรรมอย่างหนึ่งของสังคม จะต้องวิเคราะห์ความสัมพันธ์จาก 3 ส่วน คือ ตัวบท (Texts) ปฏิบัติการโต้ตอบ (Interactions) และบริบททางสังคม (Contexts) ทั้งนี้เพราะ Fairclough มองว่า วาทกรรมเป็นส่วนประกอบสำคัญที่เกิดขึ้นในตัวบท (Text) ที่ผลิตขึ้นโดยสื่อมวลชน รัฐบาล และสถาบันที่เกี่ยวข้องกับนักเขียน กลุ่มคนเหล่านี้จะทำหน้าที่กำหนดทิศทางของตัวบทหรือเนื้อหาต่าง ๆ แล้วถ่ายทอดไปยังผู้รับสาร (ผู้อ่าน ผู้ฟัง หรือผู้ชม) ในส่วนของภาคปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม วาทกรรมที่ปรากฏในสื่อจะอ้างอิงไปยังสถานการณ์ สถาบัน รวมถึงระดับชั้นทางสังคมผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (Discursive Practice) และการอธิบายความในส่วนของภาคปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม (Socio-Cultural Practice)

รวมทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่ม Political Economy of Media ที่เสนอว่า จะต้องวิเคราะห์ ให้เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมอยู่เสมอ เพราะเราไม่อาจจะเข้าใจสื่อผลผลิตของสื่อ และเนื้อหาของสื่อเลย หากไม่ได้พิจารณาสื่อเช่นเดียวกับสายตาของนายทุนที่ มองว่าสื่อเป็นอุตสาหกรรมชนิดหนึ่งที่ทำการผลิตไปเพื่อขายหวังผลกำไรผลกำไรนั้นนอกจากจะมาจากรอุตสาหกรรมสื่อโดยตรงแล้ว ยังอาจจะมาจากอุตสาหกรรมกระดาษ น้ำมัน เป็นต้น และหากเมื่อใดที่มีการผูกขาดทั้งแนวนอนและแนวตั้ง เมื่อนั้นการสะสมผลกำไรของอุตสาหกรรมนี้ก็จะมีเพิ่มมากขึ้นเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ คือ สื่อที่ดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นอิสระจากระบบทุน (ไม่หวังกำไร) หรือจากนายทุนจะล้มหายตายจากไป สื่อที่ต้องการจะเอาชีวิตรอดอยู่ต่อไป จะทำงานอย่างมีอิสระน้อยลงทุกที จะเกิดการรวมศูนย์ของตลาดในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นการรวมศูนย์ของทุนการกระจุกตัวของสื่อในตลาด ผู้บริโภคผู้ทำงานสื่อจะต้องใช้กลยุทธ์การผลิตที่ลดความเสี่ยงให้น้อยที่สุด โดยนำเสนอตามความต้องการของตลาดเพื่อความอยู่รอดมากกว่า เนื้อหาของข่าวสารจะมีลักษณะไม่สมดุลทางการเมืองเพื่อเอาใจเจ้าของทุน ซึ่งมักจะเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมือง

7.3 ข้อเสนอแนะ

7.3.1 ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

1) สื่อมวลชนควรตระหนักความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการนำเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรง การเคารพสิทธิส่วนบุคคล การนำเสนอข่าวด้วยความเป็นธรรม การขายข่าวในเรื่องที่ไม่เป็นความจริง การทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ความเป็นกลางในการเสนอข่าวสารเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

2) สื่อมวลชนควรมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติตามกฎระเบียบ โดยจะต้องเสนอข่าวที่เป็นความจริง เที่ยงตรง ไม่บิดเบือนทั้งเจตนาหรือไม่ก็ตาม ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคมโดยส่วนรวมแล้ว สื่อมวลชนไม่ควรอ้างเสรีภาพจนเกินขอบเขต ต้องระมัดระวังไม่ให้เสรีภาพตนเองไปกระทบกับสิทธิของผู้อื่น

3) สื่อมวลชนควรมีความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ โดยไม่เกรงกลัวต่อการคุกคามหรืออิทธิพลที่ต้องการเข้ามาครอบงำธุรกิจสื่อด้วยวิธีการต่างๆ ตั้งแต่การบีบบังคับให้เป็นพวกรัฐบาล ด้วยการซื้อตัวผู้เขียน ทั้งนี้ต้องการเพียงเพื่อให้เสนอข่าวที่เป็นคุณกับรัฐบาล หรือเสนอข่าวตามความต้องการของนายทุน ดังนั้นสื่อมวลชน ผู้บริหาร บรรณาธิการและเจ้าของหนังสือพิมพ์ ต้องรับผิดชอบต่อวิชาชีพของตน โดยการเสนอข่าวอย่างเที่ยงตรง แม้ว่าจะโดนกดดันมากเพียงไรก็ตาม

4) สื่อมวลชนควรดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมของสื่อ โดยไม่ควรรับเงินจากนักการเมืองหรือรัฐบาลเพื่อประกอบธุรกิจสื่อ และ ควรมีความซื่อสัตย์ต่อประชาชนผู้อ่าน ทำหน้าที่ด้วยความสุจริตจะได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

7.3.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

แนวทางการดำรงรักษาคุณธรรมจริยธรรมหนังสือพิมพ์ ควรศึกษาในเชิงลึกในประเด็นดังต่อไปนี้

1) เส้นแบ่งระหว่างสื่อหนังสือพิมพ์กับทุนการเมืองควรจะกำหนดอย่างไรเพื่อไม่ให้หนังสือพิมพ์ถูกครอบงำจากกลุ่มทุนการเมืองในบริบทสังคมไทย

2) การสร้างคุณธรรมหรือจรรยาบรรณ (Code of Conduct) ของสื่อมวลชนให้เป็นที่ยอมรับมีความเป็นกลางบนฐานของข้อเท็จจริงของสังคมทุกฝ่ายนั้น ควรมีรูปแบบและกระบวนการดำเนินการอย่างไร



บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2546). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของสื่อมวลชน*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ, กาญจนา แก้วเทพ และปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2550). *มรรควิธีเศรษฐศาสตร์การเมือง*. กรุงเทพฯ: คณะ เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2539). *สื่อสองวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มุลินธิภูมิปัญญา.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2545). สื่อและวัฒนธรรมศึกษากับสังคมไทย. *รัฐศาสตร์สาร*, 23(3), 53.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2547). *การวิเคราะห์สื่อ แนวคิด และเทคนิค* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ไฮเออร์เพลส.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *สื่อสารมวลชน: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- กานดา สุขเกษม. (2546). *วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในรายการ “รัฐบาลหุ่น” ทางสถานีโทรทัศน์ไอทีวี* (Master’s thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- กุสุมาลย์ พัฒนาใหญ่ยิ่ง. (2555). *การวิเคราะห์วาทกรรมในสื่อสารมวลชน กรณีศึกษาวิเคราะห์คอลัมน์ “เรื่องจากปก” ของนิตยสารข่าวโลกวันนี้วันสุข*. ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (Master’s thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- เกษชนก ชุ่มประดิษฐ์. (2554). *การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ว่าด้วยเรื่องรัฐประหาร*. ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (Master’s thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2497ก, 23 กุมภาพันธ์). *ปาฐกถา “การหนังสือพิมพ์”*. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมครูวัดสามพระยา.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2497ข, 10 พฤศจิกายน). *ปัญหาประจำวัน*. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2498, 11 กุมภาพันธ์). *ปัญหาประจำวัน*. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2500, 7 สิงหาคม). *ปัญหาประจำวัน*. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2502ก, 2 ตุลาคม). *ปัญหาประจำวัน*. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2502ข, 7 สิงหาคม). *ปัญหาประจำวัน*. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2508, 30 เมษายน). *ปัญหาประจำวัน*. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2509, 27 สิงหาคม). *ปัญหาประจำวัน*. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2511ก, 20 มิถุนายน). *คึกฤทธิ์*. *สยามรัฐ*. น.5.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2511ข, 22 กรกฎาคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2511ค, 26 กรกฎาคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2511ง, 9 ธันวาคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2511จ, 5 มีนาคม). *ปาฐกถา “หนังสือพิมพ์กับรัฐบาล”*. กรุงเทพฯ: สำนัก
 อบรมครูวัดสามพระยา.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2514, 11 มกราคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2515). *คึกฤทธิ์ (เล่ม 4)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2516ก). *สถาบันพระมหากษัตริย์ คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย*.
 กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2516ข, 11 ตุลาคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2524, ธันวาคม). *อภิปราย “สถานภาพหนังสือพิมพ์ไทยในปัจจุบัน”*.
 กรุงเทพฯ: มีนาบุ๊ค.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2532, 7 ธันวาคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.9.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2533, 26 กันยายน). ซอยสวนพลู. *สยามรัฐ*. น. 5-9.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2535). *เกร็ดชีวิต คึกฤทธิ์ ปราโมช*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2536ก, 6 พฤษภาคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2536ข, 30 ตุลาคม). คึกฤทธิ์. *สยามรัฐ*. น.5.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2554). *นักหนังสือพิมพ์ชื่อ คึกฤทธิ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- จัตวา กลิ่นสุนทร. (2524). *คึกฤทธิ์ 70*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- ชาลววิทย์ เกษตรศิริ. (2549). *ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475 – 2500* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
 โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาลววิทย์ เกษตรศิริ. (2554). *ประมวลสนธิสัญญา : อนุสัญญาความตกลง บันทึกความเข้าใจและ
 แผนทีระหว่งสยามประเทศกับประเทศอาเซียนเพื่อนบ้าน : กัมพูชา-ลาว-พม่า-มาเลเซีย*.
 กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ ยนต์เปี่ยมและคณะ. (2539). *สยามรัฐฉบับพิเศษครบรอบ 36 ปี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สยามรัฐ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2544). การเมืองแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบใหม่
 และวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่. *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*, 1(21), 228.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. (2551). *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ตุลยเทพ สุวรรณจินดา และ สุจิต บุญบงการ. (2531). *การเมืองเปรียบเทียบปัญหาและแนวความคิด*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2548). *การเมืองระบบพหุชนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2552). *การเมืองระบบพหุชนอุปถัมภ์แบบเผด็จ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2535). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (2550). *บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ.2506-2516* (Master's thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- ธีรพงศ์ เพชรรัตน์. (2531). *ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับสยามรัฐ* (Unpublished Bachelor's thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ธีรภัทร์ เพิ่มประยูร. (2550). *การศึกษาภาพยนตร์ และละคร โทรทัศน์ญี่ปุ่นที่สร้างใหม่ จากสื่อภาพยนตร์และละคร โทรทัศน์ของเกาหลี* (Master's thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- ธีรยุทธ บุญมี. (2536). *จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2535). *การปฏิวัติสยาม 2475*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- บัญญัติ ทศนิยะเวช. (2556). *40 ปี 14 ตุลา 2516 เส้นทางเสรีภาพสื่อไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ร่วมกับ สภาการหนังสือพิมพ์แห่งชาติ สถาบันอิศรา มูลนิธิพัฒนาสื่อมวลชนแห่งประเทศไทย และมูลนิธิ 14 ตุลา.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2524). *ปรัชญาและวิธีการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์การเมือง*. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*, 1(1), 5-30.
- ปริญญารัตน์ พงษ์สังข์. (2544). *ความเป็นกลางทางการเมืองศึกษากรณีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เคลินิวต์ มติชน และสยามรัฐ*. *ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* (Master's thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).

บรรณานุกรม (ต่อ)

- แปลก เข้มพิลา. (2519). *ประวัติศาสตร์การศึกษา วันมหาวิปโยค 14 ตุลา 16 - 6 ตุลา 19*. กรุงเทพฯ: นมป.
- พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. (2516). *บทบาททางการเมืองหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2* (Master's thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. (2548). *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- เพลิง ภูผา. (2538). *ชีวิตชีวิต คึกฤทธิ์ ปราโมช*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฉัตรเฉลิม.
- ยุทธนา วงศ์วิริยะโยธิน. (2544). *เนื้อหาอคติในวิพากษ์สื่อในมติชนสุดสัปดาห์และสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* (Master's thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- ราชกิจจานุเบกษา. (2501). *ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 17*. เล่ม 75 ตอนที่ 85 27 ตุลาคม 2501, สืบค้น 31 กรกฎาคม, 2562, จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2550/A/047/1.PDF>
- รุจน์ มั่นทิรา. (2538). *ชีวประวัติและลีลาการของพลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์น้ำฝน.
- เรื่องชัย ทรัพย์นิรันดร์ และธรรมเกียรติ กันนอริ. (2532). *ตำนานรัฐบาลไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิมพ์เนศ.
- ลิขิต ชีรเวดิน. (2553). *การเมืองการปกครองของไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรพงศ์ ไชยฤกษ์. (2551). *วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์: มุมมองใหม่ในการวิจัยทางภาษาไทย* (Master's thesis). สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- วินทร์ เลียววาริณ. (2540). *ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- วิทยากร เชียงกุล. (2532). *ศึกษาบทบาทและความคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลึก.
- วิลาสิณี จินตลิขิตดี. (2546). *บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* (Master's thesis). สืบค้นจาก สืบค้นจาก โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS).
- ศักดิ์นา ฉัตรกุล ณ อยุธยา. (2526). *รัฐและอุดมการณ์ในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2500-2506)* (Unpublished Master's thesis). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2537). วัฒนธรรม. *ดิเอิร์ธ 2000, 1*(มกราคม 2537), 64.
- เศรษฐวัฒน์ สุรินทร์คำ และคณะ (2556). *บันทึกเหตุการณ์ 14 ตุลา ผ่าน 13 กบฏ*. กรุงเทพฯ: โครงการสนับสนุนการพัฒนาเนื้อหาการสื่อสารของมูลนิธิ 14 ตุลา.
- สมเกียรติ รุ่งเรืองวิริยะ. (2539). *เสรีภาพและจริยธรรมหนังสือพิมพ์ในทัศนะ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* (Unpublished Master's thesis). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- สมพงษ์ ไหม่วิจิตร. (2528). *คึกฤทธิ์ในด้านจิตวิทยาการเมือง*. กรุงเทพฯ: ส วิชาญการพิมพ์.
- สมหมาย จันทรเรือง. (2556). *แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* (Master's thesis). สืบค้นจาก <http://202.28.199.105/tdc/index.php?>
- สละ ลิขิตกุล. (2558). *คึกฤทธิ์ 2528*. กรุงเทพฯ: สยามรัฐ.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2526). *ทูนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ.2475-2503.)* กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม.
- ตำรายุทธธรรมโน. (2539). *บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและสยามรัฐในช่วง 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลาคม 2519 และ 17-20 พฤษภาคม 2535* (Master's thesis). สืบค้นจาก <http://202.28.199.105/tdc/index.php?>
- สิทธิพันธ์ พุทธหุน. (2531). *ทฤษฎีพัฒนาการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุกัญญา ตีระวนิช. (2524). *หนังสือพิมพ์ไทยจากปกัวัติ 2475 สู่ปกัวัติ 2516*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- สุกัญญา สดบรรทัด และนันทริกา คุ่มไฟโรจน์. (2533). *สยามรัฐสี่รอบทศวรรษ. ใน สี่รอบทศวรรษ สยามรัฐ* (น. 41-182). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สยามรัฐ.
- เสนีย์ ปราโมช. (2548). *ชีวลิขิต*. กรุงเทพฯ: นานามีบุคส์ บจก.
- อนุสรณ์ ลีम्मณี. (2542). *รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง: การพิจารณาในเชิงอำนาจนโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- Baran, S. J. and Davis, D. K. (2000). *Mass Communication Theory*. Foundations, Ferment and Future. Ontario: Nelson/Thomson Learning.
- Barker, C. (2004). *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*. London: Thousand, New Delhi: SAGE Publication, Ltd.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- BlogGang.com. (2555, 13 มีนาคม). วิเคราะห์ “ทฤษฎีสื่อมวลชนตามแนวทฤษฎีวิพากษ์” ที่น่าสนใจ. Retrieved from <http://www.bloggang.com/mainblog.php?fid%3Dsriwarom%26month%3D%26group%3D%26gblog%3D>
- Bloor, M., and Wood, F. (2006). *Keywords in Qualitative Methods: Vocabulary of Research Concepts*. London: SAGE Publication, Ltd.
- Caporaso, J. A. and Levine, D. P. (1992). *Theories of Political Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Charles, K. W. (1964). Functional Analysis and Mass Communication. In Lewis A. Dexter & David Manning White. *People, Society & Mass Communication*. New York: Free Press.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. New York: Longman.
- Fairclough, N. (1991). *Discourse and social change*. Cambridge, United Kingdom: Polity Press.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fairclough, N. (1994). *Discourse and Social Change*. Cambridge: G.U.P.
- Fairclough, N. (1995a). *Media Discourse*. New York: Edward Arnold.
- Fairclough, N. (1995b). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies A Multidisciplinary Introduction*. London: SAGE.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Franklin, B., Hamer, M., Hanna, M., and Richardson, J. E. (2005). *Key Concepts in Journalism Studies*. London: SAGE Publications, Ltd.
- Herman, E. S., and Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the massmedia*. New York: Pantheon Books.
- Huntington, S. P. (1971). *Modernization and Corruption: Political Order in Changing Societies*. New Haven, CT: Yale University.
- Jorgensen, M., and Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE Publications, Ltd.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Lasswell, H. D. (1945). *The Structure and Function of Communication in Society*. In L. Bryson. *The Communication of Ideas*. New York: Harper and Brothers.
- McQuail, Denis. (1987). *Mass Communication Theory: An introduction* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Phillips, N., and Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis: Investigating processes of Social Construction*. Thousand Oaks, London, Newdelhi: SAGE Publications, Ltd.
- Richardson, J. E. (2007). *Analyzing Newspaper: An approach from critical discourse analysis*. Basingstoke (England): Palgrave Macmillan.
- Rosengren, K. E. (1981). *Advances in Content Analysis*. London: Sage Publications.
- Toolan, M. J. (1991). *Critical Discourse Analysis: Critical Concepts*. London: Routledge.
- Toolan, M. (2002). What is critical discourse analysis and why are people saying such terrible things about it? In Toolan, M. (ed) *Critical Discourse Analysis: Critical Concepts in Linguistics Vol. III: Concurrent analyses and critiques*. London: Routledge.
- Umbels, E. (1979). *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Van Dijk, T. A. (1988). *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the Press*. London: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society*, 4(1) 249-283.
- Van Dijk, T. A. (1996). Discourse, power and access. In C. R. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds) *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*. (pp. 84-104). London: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1997a). *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. Discourse as Structure and Process*. London: Sage Publications.
- Van Dijk, T. A. (1997b). *Discourse Studies. A Mutidisiplinary Introduction. Discourse as Social Interaction*. London: Sage Publications.
- Wodak, R., and Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, Ltd.
- Wright, C. R. (1959). *Mass Communication*. New York: Random House.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	วิรุฒา แก้วมโน
วัน เดือน ปีเกิด	30 เมษายน 2528
สถานที่เกิด	สงขลา ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, 2550 มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาขาสื่อสารมวลชน, 2557 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง, 2562
ที่อยู่ปัจจุบัน	71/39 ถนนนางประชาพัฒนา แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร 10210
สถานที่ทำงาน	บริษัท สยามรัฐ จำกัด 1589 ถนน อรุณอมรินทร์ แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด จังหวัดกรุงเทพมหานคร 10700
ตำแหน่งปัจจุบัน	เลขานุการ ประธานกรรมการบริษัท สยามรัฐ จำกัด